POLIROM

Georges Duby

Anul 1000

Colecţia PLURAL

Coperta colecţiei: Silviu LUPESCU

Editura POLIROM, B-dul Copou nr.3
P.O.Box 266, 6600 Iaşi, ROMANIA

ISBN 973-9248-12-8

Printed in ROMANIA

Lucrare editată cu sprijinul
Fundaţiei SOROS pentru o Societate Deschisă

Georges Duby

ANUL 1000

Traducere: Maria Ivănescu
Postfaţa: Mihai-Răzvan Ungureanu

POLIROM
Iaşi, 1996

Martorii

I

Prezentarea Anului 1000

Un popor terorizat de iminenţa sfârşitului lumii: spiritul multor oameni de cultură mai păstrează încă vie imaginea Anului 1000, în ciuda a ceea ce au scris Marc Bloch, Henri Focillon sau Edmond Pognon pentru a o distruge. Dovadă că paradigmele milenariste nu şi-au pierdut de tot, în conştiinţa colectivă a epocii noastre, puterea de seducţie. Acest miraj istoric îşi face cu uşurinţă loc într-un univers mental dispus să-l primească. Istoria romantică îl moştenea de la câţiva istorici şi arheologi care se ocupaseră, în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, de explorarea ştiinţifică a Evului Mediu, epocă obscură, aservită, născând toate superstiţiile gotice pe care primele Lumini începuseră să le risipească. Într-adevăr, la sfârşitul secolului al XV-lea, odată cu triumful noului umanism, apare şi prima descriere cunoscută despre spaimele Anului 1000. Ea se constituia ca un răspuns la dispreţul profesat de tânăra cultură a Occidentului în privinţa sumbrelor şi frustelor secole de care tocmai se despărţea, pe care le renega pentru a privi, peste prăpastia barbară, spre Antichitatea aleasă ca model. Constituind nucleul tenebrelor medievale, Anul 1000, antiteză a Renaşterii, oferea spectacolul morţii şi al unei prosternări stupide.

O mare parte din forţa acestei reprezentări îşi are originea în obstacolele care interziceau o viziune clară asupra acestui moment de istorie europeană. Într-adevăr, anul care a fost al miilea de la întruparea lui Hristos, după calculele – inexacte – ale lui Dionisie cel Mic, abia

dacă închipuie o existenţă, atât de lipsită de rigoare e reţeaua mărturiilor pe care se întemeiază cunoaşterea lui istorică. Într-atât încât, pentru a reconstitui acest punct cronologic – şi pentru a constitui dosarul pe care vi-l prezentăm –, ne-am văzut obligaţi să lărgim în mod substanţial câmpul de observaţie şi să luăm în considerare o zonă de aproximativ o jumătate de secol care să cuprindă Anul 1000, cam între anii 980 şi 1040.

Şi tot n-am obţinut decât o viziune foarte puţin distinctă. Europa de atunci ieşea dintr-o extrem de profundă depresie. Incursiunile micilor bande de jefuitori, năvălind din nord, din est sau de la sud, reprimaseră primele elanuri de progres care înmuguriseră timid în perioada carolingiană, provocând o reîntoarcere agresivă la sălbăticie şi păgubind mai ales edificiile culturale, pe care împăraţii secolului al IX-lea se înverşunaseră să le construiască. Limitate la vârfurile societăţilor ecleziastice, mediile cultivate fură atât de maltratate încât, spre anul 860, tradiţia scrisului, şi aşa foarte restrânsă, se pierdu aproape în întregime. Acesta este motivul pentru care Occidentul secolului al X-lea, un ţinut de păduri, triburi, vrăjitorie şi regi neînsemnaţi care se urau şi se trădau, părăsi istoria, lăsând chiar mai puţine urme ale trecerii sale decât Africa Centrală a secolului al XIX-lea, care-i seamănă atât de mult. Fireşte, pentru generaţia care a precedat Anul 1000, marile pericole şi nefericiri trecuseră ; piraţii normanzi mai năvăleau încă în Aquitania, capturând prinţese pentru care cereau răscumpărare, şi-i vom mai vedea pe sarazini asediind Narbonne ; se încheiase totuşi perioada marilor hărţuieli şi se simţea că un progres lent, dar continuu, se pusese în mişcare, proces ale cărui elanuri n-au încetat de atunci să antreneze ţările Europei occidentale. Curând se va produce o revenire a culturii şi o reînviere a tradiţiei scrisului. Istoria Anului 1000 devine posibilă. Dar ea este o istorie a primei copilării : gângureşte, fabulează.

Arheologia

La drept vorbind, istoricul nu foloseşte numai textele, dar chiar tot ceea ce adună arheologia în beneficiul ei îl poate lămuri într-un mod deosebit. Exemplul Poloniei îi dovedeşte ceea ce este îndreptăţit să aştepte de la o cercetare atentă a tuturor vestigiilor vieţii materiale, de la explorarea mormintelor şi a temeliilor caselor de locuit, de la analiza urmelor unei vechi aşezări, pe care le păstrează peisajul sau toponimia actuală. Săpături recente au dezvăluit, într-adevăr, ce reprezentau, în câmpiile poloneze, „oraşele" Anului 1000, construcţii din pământ şi lemn înconjurând cu incinte lipite una de alta palatul prinţului şi al războinicilor săi, catedrala proaspăt înălţată şi burgul meseriaşilor servitori. La drept vorbind, arheologii polonezi, cehi, unguri sau scandinavi, stimulaţi de absenţa aproape totală a textelor cu privire la această perioadă a istoriei lor naţionale şi constrânşi să folosească alte materiale pentru a o construi, se situează clar în avangarda unei arheologii a vieţii cotidiene. În Franţa, arheologia îşi mai experimentează încă tehnicile. Pentru cea mai mare parte a Europei, ceea ce se ştie despre începutul secolului al XI-lea provine din surse scrise. Cartea de faţă îşi propune să prezinte şi să comenteze câteva dintre ele, alese dintr-un fond documentar care, chiar şi în ţinuturile franceze plasate pe atunci în fruntea reînnoirii culturale, se dovedeşte a fi deosebit de restrâns.

Chartele

Din cei aproximativ şaizeci de ani care încadrează Anul 1000, datează o anumită cantitate de texte care nu pretind să povestească evenimente, ci să stabilească drepturi. Acestea sunt diplome notificând decizii

regale, charte sau note privind aproape toate transferurile de domenii. Rare, încă, în Anglia şi nordul Germaniei, în arhivele Franţei, Italiei şi Germaniei de Sud, asemenea acte sunt mult mai numeroase decât titlurile analoage datând din secolul al X-lea sau chiar din perioada carolingiană. Nici o epocă anterioară a istoriei europene nu este atât de bogată în asemenea acte. Nu pentru că cei care le redactează ar fi fost în acest moment foarte activi. Erau chiar mai puţin harnici decât în secolul al IX-lea şi, cu siguranţă, şi mai puţin decât în secolul al V-lea. Dar, pe de o parte, ei folosesc pergamentul, un material mult mai rezistent şi mai durabil decât papirusul primei perioade a Evului Mediu ; pe de altă parte, aceste înscrisuri au fost păstrate cu mai multă grijă. Ele reprezentau o valoare cu adevărat esenţială în ochii călugărilor şi clericilor într-un timp în care un mare număr de aşezăminte religioase se aflau în plină reformă, trebuind, în consecinţă, să-şi întemeieze restaurarea pe ordonarea sistematică a averii ; ei păstrează cu sfinţenie, în acest sens, toate înscrisurile care le garantau prerogativele : diplome şi privilegii regale, charte de donaţie, acorduri încheiate cu puterile rivale. Înscrisul avea într-adevăr valoare în procesele de contestări judiciare. Fireşte, în acele timpuri, în afară de oamenii Bisericii, nimeni nu ştia să citească. Dar, în adunările în care mănăstirile şi episcopiile veneau să pledeze împotriva uzurpatorilor domeniilor lor, şefii de bande şi însoţitorii lor nu îndrăzneau pe faţă să nu ţină seama de pergamentele pe care ochii lor le vedeau marcate ici, colo, cu semnul crucii şi în care oamenii capabili să le descifreze găseau socoteala precisă a vechilor tranzacţii şi numele celor care fuseseră martori. Din această epocă datează primele arhive, care sunt toate ecleziastice, şi cartularii în care scribii Bisericii recopiau, clasând multiplele titluri izolate ţinute în dulapurile destinate păstrării chartelor.

Aceste colecţii au avut mult de suferit de-a lungul timpului. Dar multe dintre ele sunt aproape intacte în Italia şi Germania. În Franţa, o mare parte din ele au făcut obiectul unor transcrieri sistematice, înainte de instalarea marii nepăsări din secolul al XVIII-lea şi a risipirii lor, prin distrugere, în perioada revoluţionară. Arhivele abaţiei de la Cluny, de exemplu, au fost salvate, pentru perioada de care ne ocupăm, conţinând mai mult de o mie patru sute de charte şi note (cum multe dintre ele nu au fost datate cu precizie, o cifră exactă este imposibil de dat). Aceste înscrisuri conţin mărturii de neînlocuit. Fără ele, n-am şti aproape nimic despre condiţiile economice, sociale şi juridice ; ele permit să se întrevadă cum se stabileau ierarhiile statutelor personale, cum se înnodau legăturile de vasalitate, cum evoluau patrimoniile, aruncând câteva lumini asupra exploatării marilor averi funciare. Dar aceste documente nu sunt utile decât dacă sunt dense. Numai adunând în fascicule indicaţiile laconice pe care fiecare din ele le conţin, le putem folosi pentru a reconstitui, nu fără dubii, nu fără enorme lacune, reţeaua relaţiilor umane din câteva zone privilegiate, din împrejurimile celor mai importante aşezăminte din epocă. În schimb, izolată, fiecare din aceste charte nu ne spune nimic sau aproape nimic. Scribii de dinainte de mijlocul secolului al IX-lea rămâneau, în majoritatea cazurilor, prizonierii unor formulări vechi, prost adaptate la inovaţiile timpului prezent ; sub pana lor, ceea ce era modern în epoca lor rămâne ascuns în vocabulele prăfuite şi cadrele sclerozate ale exprimării. Marea răsturnare a relaţiilor politice şi sociale, din perioada ordonată în jurul Anului 1000, această veritabilă revoluţie, mai timpurie în ţinuturile franceze, va face să apară şi să se instaleze pentru secole structurile numite feudale, care erau, într-adevăr, prea recente, prea actuale, ca să aibă vreun ecou asupra termenilor rituali ai

scrierii juridice, cea mai rigidă dintre toate, cea mai lentă în a se adapta expresiei noutăţilor. Astfel, pentru a extrage din asemenea surse toate învăţămintele, trebuie să le cercetăm pe fascicule, în serii. Despărţit de cele care îl preced, îl însoţesc sau îl urmează, nici unul din aceste acte nu ne oferă bogăţiile de informaţie pe care le dezvăluie la prima lectură scrierile literare.

Pe vremea când istoricii nu se ocupau decât de regi, de prinţi, de bătălii şi politică, literatura furniza erudiţilor esenţialul hranei lor spirituale. În schimb, ea a fost neglijată imediat ce examinarea aspectelor economice şi sociale a devenit scopul principal al cercetării istorice. Cu numai zece ani în urmă, nimeni nu se ocupa de aceste scrieri. Dar iată că anumite curiozităţi nou apărute, efortul pentru reconstituirea a ceea ce au însemnat în trecut atitudinile psihologice au făcut ca ele să redevină o sursă esenţială de cercetare. Acestea sunt textele pe care lucrarea de faţă, deliberat orientată spre istoria mentalităţilor, vrea să le pună în evidenţă.

II

Naratorii

Opere literare

Săracă literatură. Singura scrisă era cea latină. Ea se făurea în cercul îngust al celor cultivaţi şi numai în folosul lor. Legături strânse o ţineau unită cu instituţiile şcolare, motiv pentru care este direct implicată în renaşterea carolingiană. O vedem înflorind, odată cu trecerea furtunii, pe plăpânda tulpină pe care pedagogii lui Carol cel Mare o plantaseră, la sfârşitul secolului al VIII-lea, în barbaria francă. Ca toate creaţiile din vremea lui Ludovic cel Pios şi Carol cel Pleşuv, operele Anului 1000 se arată fascinate de modelele antichităţii latine, străduindu-se sârguincioase să le imite. Ceea ce s-a păstrat face parte din genurile practicate în literele romane şi seamănă îndeaproape cu *auctores*, „autorităţile" pe care le conservau bibliotecile Anului 1000, comentate de învăţaţi. Acesta este şi cazul mai tuturor operelor ale căror extrase le-am grupat aici – al poemului dedicat lui Robert cel Pios, regele Franţei, poem scris spre sfârşitul vieţii (în jur de 1030) de Adalbéron, episcop de Laon, bătrân intrigant, implicat în politica regală, aşa cum fuseseră şi prelaţii carolingieni –, al scrisorilor scrise de Gerbert, cel ce va fi Papă în Anul 1000 şi editate de el cu gândul la Pliniu şi Cicero – în sfârşit, al tuturor biografiilor personajelor sacre, rege, sfânt sau abate, inspirate din literatura panegirică antică şi mai ales din *Epitoma vitae regis Roberti Pii*, viaţa regelui Robert pe care Helgaud, că-

lugărul de la Saint-Benoît-sur-Loire, o redactase între anii 1031-1041. În ceea ce priveşte operele propriu-zis istorice, ele merită un examen mai atent.

A scrie istoria

Aceste opere sunt relativ abundente. În timpul renaşterii carolingiene, care a introdus toată cultura scrisă într-un cadru strict ecleziastic, grija de a prelungi tradiţia romană şi de a-i urma pe Tit-Liviu şi Tacit fusese, într-adevăr, puternic stimulată de o altă atitudine intelectuală, de sensul duratei inerent religiei creştine. Căci creştinismul sacralizează istoria ; el o transformă în teofanie. În mănăstiri, principalele vetre de cultură în epoca lui Carol cel Mare, şi care vor redeveni astfel în Anul 1000, practica istoriei se integra în mod firesc exerciţiilor religioase. Şi când reformatorii, preocupaţi de ascetism, urmărind să alunge, chiar din exerciţiile spiritului, orice urmă de plăcere, îi îndemnară pe călugări să nu mai studieze scrierile păgâne, istoricii rămaseră aproape singurii, printre autorii profani, care scăpară de suspiciunile lor. Se cunosc, pentru un an situat pe la mijlocul secolului al XI-lea, cărţile distribuite călugărilor de la Cluny pentru lecturile din postul Paştelui : într-o proporţie de unu la zece, membrii comunităţii au primit opere istorice, majoritatea creştine : Beda Venerabilul, Orosius, Josephus, dar şi păgâne, precum cele ale lui Tit-Liviu. Se considera că textele, conţinând memoria trecutului, puteau să contribuie în două feluri la marea operă care se făurea în atelierele din vremea aceea, abaţiile : construirea împărăţiei lui Dumnezeu. Mai întâi, ele ofereau, într-adevăr, exemplele morale ; ele puteau deci să-l ghideze pe creştin în progresul spiritual, să-l pună în gardă împotriva pericolelor şi să-l orienteze pe drumul cel drept ; ele edificau. Pe de altă parte, şi mai ales, ele aduceau mărturia

atotputerniciei lui Dumnezeu care, de la Întrupare, se inserase el însuşi în durata istorică ; celebrând actele oamenilor care fuseseră inspiraţi de Sfântul Duh, ele vădeau gloria divină.

În prologul cărţii sale, *Des Merveilles*, scrisă spre anul 1140, abatele de Cluny, Pierre le Vénérable, defineşte astfel meritele operei istorice şi utilitatea ei : *Bune sau rele, toate faptele care se săvârşesc în lume, prin voia sau îngăduinţa lui Dumnezeu, trebuie să folosească slavei şi înălţării Bisericii. Dar dacă nu le cunoaştem, cum ar putea ele contribui la slava lui Dumnezeu şi la înălţarea Bisericii sale ?* A scrie istoria înseamnă deci a crea opera necesară, intim asociată liturghiei ; prin vocaţie, îi revine călugărului să fie principalul ei artizan ; trebuie îndemnat să se aştearnă pe lucru, iar Pierre le Vénérable îşi urmează astfel exhortaţia : *Nepăsarea care se cuibăreşte în nerodnicia tăcerii a devenit atât de mare că tot ce s-a întâmplat în ultimii patru, cinci sute de ani, în Biserica lui Dumnezeu sau în regatele creştinătăţii, ne este fiecăruia aproape necunoscut. Între vremea noastră şi vremile ce au trecut, deosebirea este că noi cunoaştem perfect evenimentele petrecute cu cinci sute ori o mie de ani în urmă, în timp ce nu ştim nimic despre faptele ulterioare şi chiar despre cele care au loc în zilele noastre.*

Când, cu o sută de ani mai devreme, Raoul Glaber, cel mai bun istoric al Anului 1000, îşi dedica lucrarea unui alt abate de Cluny, Odilon, el spunea acelaşi lucru :

Îndreptăţitele plângeri pe care le-am auzit adesea exprimate de fraţii noştri de studiu şi, uneori, chiar de Înălţimea Voastră m-au tulburat : în zilele noastre, nu există nimeni care să transmită celor ce vor veni după noi o relatare cât de neînsemnată despre numeroasele fapte, deloc neglijabile, petrecute atât în sânul bisericilor

lui Dumnezeu cât şi al popoarelor. Mântuitorul a declarat că, până în ultimul ceas al ultimei zile, el va aduce lumii lucruri noi cu ajutorul Sfântului Duh şi al Tatălui său. În aproape două sute de ani, de la Beda, preot în Marea Britanie şi Pavel, diacon în Italia, încă nu s-a găsit nimeni care, însufleţit de un asemenea scop, să fi lăsat posterităţii cea mai neînsemnată scriere istorică. De altfel, aceştia n-au făcut decât să-şi scrie istoria propriului popor sau a ţinutului lor. În timp ce, evident, atât în lumea romană cât şi în ţinuturile de dincolo de mare sau în cele barbare, s-au întâmplat o mulţime de lucruri care, încredinţate memoriei, ar fi foarte profitabile pentru oameni şi i-ar îndemna mai cu seamă la prudenţă. Şi s-ar putea povesti cel puţin tot atâtea fapte care s-au înmulţit, după cum se spune, în jurul celui de al miilea an de la naşterea lui Hristos, Mântuitorul nostru. Iată de ce, pe măsura mijloacelor mele, mă voi supune recomandării Înălţimii Voastre şi voinţei fraţilor noştri* [1].

Existau, în vremea aceea, patru genuri de scrieri istorice :

1. *Analele*, mai întâi, în care se notau an de an principalele evenimente cunoscute. Acest gen era practicat, cu multă strălucire, în mănăstirile carolingiene. În Anul 1000, nu mai rămân decât fragmente, din ce în ce mai anemice. În manuscrisul *Annales Floriacensis*, alcătuit la abaţia Fleury, adică la Saint-Benoît-sur-Loire, după Anul 1000, numai şapte ani fac obiectul unor însemnări : 1003, 1004, 1017, 1025, 1026, 1028, 1058-1060 [2]. *Annales Beneventani* [3] au fost continuate, la Sainte--Sophie din Bénévent, până în 1130, în timp ce *Annales Viridunenses* [4], de la mănăstirea Saint-Michel din Verdun, s-au întrerupt după 1034.

---

* *Prudence* (fr.) – din lat. *prudentia*, cu sensul de „înţelepciune" (n.tr.).

2. *Cronicile* sunt anale reluate, elaborate de un autor, care face din ele operă literară. În epoca de care ne ocupăm, trei asemenea lucrări prezintă o anumită importanţă.

a) *Chronicon Novaliciense*[5], compus înainte de anul 1050, în abaţia din Novalaise, situată într-una din marile trecători ale Alpilor, şi care, distrusă de sarazini, fusese restaurată în jurul Anului 1000.

b) Opt cărţi de *Cronici*[6] au fost elaborate de episcopul Thietmar de Merseburg. Născut în anul 976, într-o familie de conţi saxoni, acesta este unul din cei mai importanţi reprezentanţi ai perioadei de înflorire culturală pe care a cunoscut-o Saxa, unul din ţinuturile cele mai sălbatice ale Europei până la urcarea prinţilor ei pe tronurile regatelor germanice, în cursul secolului al X-lea, şi apoi pe cele ale Imperiului. Pe domeniile castelelor lor, aceştia au instituit episcopii (cum a fost cea de la Merseburg, fondată în 968) şi au construit mănăstiri, care au devenit centrele acelei *renovatio*, resurgenţă a renaşterii carolingiene. Educat în mănăstirea Saint-Jean din Magdeburg, Thietmar a devenit preot în 1003, a rămas pe lângă arhiepiscopul ţinutului, datorită căruia, în 1009, a fost numit episcop. La sfârşitul vieţii, şi-a scris *Cronicile*, pe care le-a adus până în anul 1008.

c) Adémar de Chabannes, asemenea lui Thietmar, a fost mai întâi călugăr, a intrat apoi în rândurile preoţimii şi s-a înscris într-un cerc episcopal. Născut în jurul anului 988, într-o ramură laterală a unei mari familii din nobilimea limousină, fusese oferit de foarte tânăr abaţiei Saint-Cybard d'Angoulême. Dar doi din unchii lui ocupau înalte demnităţi în mănăstirea din Limoges, unde era venerat mormântul Sfântului Marţial, sfântul tutelar al Aquitaniei. Ei

l-au atras pe Adémar în acest foarte important centru cultural, unde l-au iniţiat în litere. Revenit la Angoulême, printre preoţii catedralei, s-a pus pe scris. *Cronica*[7] sa, lucrare foarte amplă, ia înfăţişarea unei veritabile istorii, aceea a întregului popor franc. Într-adevăr, primele două cărţi şi jumătate din a treia nu sunt decât compilaţii ; numai ultima parte este originală şi abia după 980 devine adevărată cronică a aristocraţiei din Aquitania. Remanieri, adaosuri ulterioare au alterat un text care pune criticii erudite probleme dintre cele mai grele.

3. Opere istorice pot fi considerate şi *Cărţile Miracolelor* compuse în marile lăcaşuri de pelerinaj, situate în apropierea unor relicvarii dintre cele mai venerate, *Cărţi* al căror scop precis era să răspândească faima acestora. Ele povestesc miracole operate prin virtuţile moaştelor sfinte. Opere compozite, ele sunt alcătuite de mai mulţi redactori care, unul după altul, au adunat anecdote ; chiar prin această succesiune, cronologia pătrunde în relatare. Două culegeri de acest fel sunt foarte importante pentru cunoaşterea Franţei din jurul Anului 1000.

a) În această epocă, abaţia din Fleury-sur-Loire era unul din strălucitele centre ale vieţii monastice ; situată în apropiere de Orléans, reşedinţa principală a regelui Franţei, ea pretindea că păstrează relicvele sfântului Benedict din Nursia, patriarhul călugărilor din Occident. Aici, genul istoric era mai intens cultivat decât în alte părţi. Aimoin, autorul unei *Historia Francorum*, s-a străduit, în jurul anului 1005, să adauge două cărţi la prima culegere de *Miracole*, compusă în onoarea sfântului Benedict la jumătatea secolului al IX-lea. El a abordat cartea a II-a ca un istoric şi a introdus în ea, într-o relatare de o structură solid cronologică, descrierea miraco-

lelor ; însă, în cartea a III-a, a clasat miracolele pe ţinuturi. Urmând un plan asemănător, un alt călugăr, Andrei, a început, după anul 1041, să povestească noi miracole ; asemenea tuturor cronicarilor, el a inserat aluzii frecvente la evenimentele politice, la intemperii şi meteoriţi [8].

b) Bernard, fost elev al şcolii episcopale din Chartres, care conducea spre anul 1010 şcoala episcopală din Angers, a vizitat, uimit, relicvele sfintei Foy de la Conques ; el a refăcut de două ori pelerinajul şi a oferit episcopului Fulbert de Chartres, unul din marii intelectuali ai epocii, o culegere de Miracole săvârşite lângă faimoasa statuie relicvară. Acest text constituie două cărţi din *Liber miraculorum sante Fidis* [9] ; celelalte două cărţi sunt opera unui continuator din secolul al XI-lea.

4. *Istorii* adevărate de pe atunci, nu cunoaştem decât trei.

a) Dudon, decanul colegiului Saint-Quentin din Vermandois, a redactat pentru „ducii piraţilor" o *Istorie a Normanzilor*, „trei cărţi de moravuri şi mari fapte de vitejie ale primilor duci ai Normandiei", ducându-şi relatarea până în 1002.

b) Patru cărţi de *Istorii*, înglobând o perioadă cuprinsă între 888-995, sunt opera lui Richer, călugărul de la Saint-Remi din Reims [10].

c) Un alt călugăr, dar nesupus şi instabil, Raoul, numit Glaber, umbla de la o mănăstire burgundă la alta, fiind bine primit datorită talentelor sale literare, în ciuda defectelor pe care le avea. La Saint-Bénigne din Dijon, el se împrieteneşte cu Guillaume de Volpiano, cruntul erou al reformei religioase, care-l îndeamnă să devină istoric. Se pare că a reuşit să ducă până la capăt, la Cluny, în jurul anului 1048,

cinci cărţi de *Istorii* şi o istorie a lumii de la începutul secolului al X-lea, dedicată abatelui Saint Odilon[11]. Raoul nu are însă o reputaţie prea bună. I se duce vestea de vorbăreţ, credul, stângaci, iar latina lui este considerată cam încâlcită. E bine să nu judecăm opera în funcţie de habitudinile noastre mentale şi cu propria noastră logică. Dacă vrem să-i urmăm demersul spiritual, apare imediat, şi de foarte departe, ca fiind cel mai bun martor al timpului său.

III

Mărturiile şi evoluţia culturală

Raoul ţine de ceea ce triumfă, adică de monahismul de la Cluny, iar Richer, de ceea ce moare, adică de acel tip de cultură episcopală care strălucise la Reims, în secolul al IX-lea, în timpul lui Hincmar, dar a cărui importanţă se stinge după Anul 1000 ; vechea şcoală carolingiană de istorie moare odată cu el şi cu analele care se restrâng. E de-ajuns, deci, să facem inventarul acestei literaturi istorice şi să observăm felul cum este ea răspândită în spaţiul creştinătăţii latine pentru a sesiza o mişcare a fundamentelor culturale asociate marii răsturnări a structurilor occidentale durând de un mileniu.

O viziune monastică

Toate aceste opere, am spus, îşi au originea în renaşterea carolingiană. Or, aceasta dăduse avânt episcopatului, catedralelor şi şcolilor care le erau asociate. În jurul anului 840, când ele dădeau cele mai frumoase roade, toţi oamenii mari – toţi marii scriitori – erau episcopi. Dar epoca lor se încheiase spre sfârşitul secolului al X-lea ; rodul lor se estompează odată cu cel al regilor. Puţină strălucire mai păstrează doar cei stabiliţi pe lângă tronuri. Efectiv, pe lista noastră de opere literare, nu figurează decât două nume de episcopi, cele ale prelaţilor regali : Thietmar, legat de regii din est, împăraţi saxoni ; Adalbéron, de regele din vest, Robert de Franţa. În ţinuturile occidentale, cu o evoluţie mai timpurie, unde sunt mai puternice forţele

de disoluţie, care subminează temeliile puterii monarhice şi, în acelaşi timp, prind oficiul sacerdotal în capcana intereselor pământeşti, restrângerea funcţiei episcopale apare şi mai evidentă. Pamfletul lui Adalbéron conţine, de altfel, o critică acerbă a slăbiciunii regale, provocată de intruziunea călugărilor în afacerile publice. În privinţa biografiei regelui Robert, ea nu provine de la un cleric de curte ; ea este monastică, se scrie la Saint-Benoît-sur-Loire şi exaltă ceea ce în comportamentul suveranului se potriveşte cu ascetismul şi vocaţia liturgică a monahismului. Căci Anul 1000 este, din nou, timpul călugărilor. Toţi istoricii pe care i-am citat au fost educaţi în mănăstiri şi o mare parte din ei nici nu le-au mai părăsit. Mai bine adaptate la cadrele în întregime rurale ale vieţii materiale, mai dispuse să răspundă la exigenţele pietăţii laice, pentru că acestea adăposteau relicve, pentru că erau înconjurate de necropole, pentru că aici se spuneau rugăciuni de-a lungul zilei pentru vii şi pentru morţi, pentru că-i primeau pe copiii de nobili şi pentru că bătrânii seniori îşi aşteptau aici sfârşitul, abaţiile din Occident au fost cuprinse mai devreme decât clerul catedralelor de spiritul reformei, care le-a ridicat din ruine, le-a restabilit regularitatea, le-a întărit acţiunea salvatoare şi a făcut ca ele să primească daruri din belşug. Donaţiile pioase nu se făceau pe atunci episcopiilor, ci abaţiilor, iar cartularele episcopale sunt mai sărace decât cele ale mănăstirilor. Printre acestea din urmă se numără şi capodoperele culturii : marile monumente de artă romană au fost abaţiile şi nu catedralele. Aproape tot ceea ce putem întrezări din aceste timpuri percepem cu ochii călugărilor.

Observaţii locale

La această deplasare a polilor culturali se adaugă un alt transfer, de data aceasta geografic. Renaşterea carolingiană a favorizat ţinuturile france, zona dintre Loara şi Rin. Un examen atent al literaturii istorice arată că zona privilegiată de altădată şi-a pierdut strălucirea şi că fervoarea activităţii intelectuale tinde să se disperseze spre periferia vechiului Imperiu. Spre Saxa, refugiu, în secolul al X-lea, al comunităţilor religioase din faţa jefuitorilor normanzi sau unguri, ai căror prinţi, deveniţi împăraţi atraseră spre ei relicvele, cărţile şi oamenii de ştiinţă şi unde se formau misionarii însărcinaţi cu convertirea la creştinism a păgânilor din nord şi din est. Spre vechea Neustrie, sleită altădată de incursiunile scandinave, dar ale cărei puteri roditoare se vor reconstitui în jurul oraşelor Rouen, Chartres sau Orléans. Spre Galia de sud mai ales, Burgundia şi Aquitania, spre acele ţinuturi romane mult timp supuse exploatării france, mereu răzvrătite, şi care se eliberează de jugul carolingian, capabile să-şi exploateze fondul vechi de cultură, în jurul marilor mănăstiri cu relicve şi în care se înstăpâneşte, încetul cu încetul, influenţa congregaţiei clunisiene. Această dispersare reflectă decisiva prăbuşire a Imperiului.

Toţi istoricii epocii, analiştii, cronicarii şi, mai mult decât toţi la un loc, cei care s-au străduit să alcătuiască o adevărată istorie sunt convinşi de unitatea poporului lui Dumnezeu, identificat cu creştinătatea latină, fascinaţi de mitul imperial, expresie a unei asemenea coeziuni.

Deci, spune Raoul Glaber, *de la anul 900 al Cuvântului întrupat care a creat şi a dat viaţă tuturor lucrurilor până în zilele noastre, vom vorbi despre*

oamenii iluştri care au strălucit în lumea romană, de slujitorii credinţei catolice şi ai justiţiei, întemeindu-se pe relatările demne de încredere şi pe ceea ce am văzut ; vom vorbi despre numeroasele întâmplări, demne de luare aminte, petrecute în sfintele biserici cât şi la unul sau altul dintre popoare ; şi dedicăm lucrarea noastră în primul rând Imperiului care a fost al lumii întregi, Imperiului Roman [12].

Dar, de fapt, materialul acestor diverse opere istorice traduce recenta fracţionare a Occidentului. Înalta aristocraţie, care, altădată, era în întregime adunată în jurul unui singur şef, stăpânul Imperiului franc, ale cărui familii posedau domenii risipite în toate provinciile Occidentului, apare acum divizată ; câteva mari familii domină câte un principat teritorial. Odată cu scrierile lui Dudon din Saint-Quentin, se inaugurează o istoriografie locală în întregime consacrată celebrării unei familii nobile. Nu celei a regelui, ci aceleia a unui prinţ. Thietmar vorbeşte aproape exclusiv numai de Saxa şi de hotarele ei cu slavii şi se ocupă de împăraţi numai în măsura în care aceştia sunt saxoni. Numai Aquitania şi, mai exact, Angoumois şi Limousin apar în cronica lui Adémar, din clipa în care încetează să mai folosească operele altora. Această limitare progresivă a curiozităţii şi informării istorice îşi are originea în marea mişcare apărută în Anul 1000, care fracţionează puterea, o localizează, stabilind Europa în structurile ei feudale.

IV

Pentru o istorie a atitudinilor mentale

Pentru că documentele acestui dosar sunt mai toate extrase din operele literare, e bine să precizăm ce anume pot ele să aducă astăzi la constituirea istoriei.

1. Este zadarnic să căutăm în ele condiţiile vieţii materiale. În Anul 1000, cotidianul nu-i interesa câtuşi de puţin pe istorici, nici pe cronicari şi nici atât pe autorii de anale. Dimpotrivă – şi voi reveni asupra acestui lucru – numai excepţionalul, insolitul, ceea ce rupe ordinea bine aşezată a lucrurilor meritau atenţie în ochii lor. La drept vorbind, actele juridice alcătuite în cancelarii nu furnizează nici un indiciu asupra banalului şi cadrelor normale ale existenţei ; cel mult, câteva însemnări izolate, a căror semnificaţie nu se luminează decât prin referirea la ceea ce se poate ghici cu privire la timpurile care au precedat sau au urmat această epocă. Referiri din care să se întrevadă o lume sălbatică, o natură aproape intactă, foarte puţini oameni, înzestraţi cu unelte derizorii, luptând cu mâinile goale împotriva forţelor vegetale şi a puterilor pământului, incapabili să le domine, chinuindu-se să le smulgă o hrană săracă, ruinaţi de intemperii, hărtuiţi periodic de foamete şi boală, mereu torturaţi de foame. Din care se poate, de asemenea, discerne o societate extrem de ierarhizată, turme de sclavi, un popor de ţărani tragic de sărac, supus în întregime câtorva familii care se desfăşoară în ramuri, mai mult sau mai puţin ilustre, dar ţin strâns adunate în jurul unui

trunchi unic, prin forţa legăturilor de rudenie. Din care să zărim câţiva şefi, meşteri în războaie sau rugăciune, parcurgând călare un univers mizer, smulgându-i puţinele bogăţii cu care-şi împodobesc propria lor persoană, palatele, moaştele sfinţilor şi aşezămintele lui Dumnezeu.

2. Politica este mai uşor de descifrat în aceste texte, din care multe au fost scrise pentru a-i glorifica pe prinţi, pe aceşti oameni însărcinaţi de Dumnezeu cu misiunea de a conduce poporul şi ale căror acte păreau atunci să traseze drumurile istoriei :

Tot aşa cum, străbătând necuprinsele pământuri ale lumii sau călătorind pe întinsele ape, fiecare se întoarce spre crestele munţilor sau vârfurile arborilor, îndreptându-şi privirile spre ele pentru ca aceste repere, uşor de recunoscut de departe, să-l ajute să-şi atingă ţinta, fără să se rătăcească – la fel şi noi, în ambiţia noastră de a face trecutul cunoscut posterităţii, cuvântul şi atenţia noastră se vor referi adesea, în cursul povestirii, la personalitatea oamenilor mari pentru ca, datorită lor, chiar povestirea să câştige în claritate şi să prezinte mai multă siguranţă [13].

În prim plan se află împăratul sau Regele (adică regele Franţei), cei doi monarhi moştenitori ai lui Carol cel Mare şi Cezar, veghind împreună la salvarea lumii. Însă apar deja şi stăpânii provinciilor pe care generalizarea dislocării feudale îi stabileşte într-o situaţie de autonomie, un duce de Normandia, un conte de Angoulême. Adémar de Chabannes îl înveşmântează pe Wilhelm cel Mare, duce de Aquitania cu toate atributele suveranităţii, folosind pentru a-i reliefa portretul, forme retorice rezervate altădată biografiilor imperiale:

Duce de Aquitania şi conte de Poitiers, gloriosul şi puternicul Wilhelm se arăta plăcut tuturor, bun sfătuitor, de o uimitoare înţelepciune, de o largă generozitate, apărător al săracilor, ocrotitor al călugărilor, constructor şi prieten al bisericilor şi, mai ales, prieten al sfintei Biserici romane...

Pretutindeni, pe unde se ducea, în toate adunările publice, el lăsa impresia mai degrabă a unui rege decât a unui duce, prin onoarea şi strălucita glorie în care era înveşmântată persoana lui. Nu numai că a supus întreaga Aquitanie, într-atât încât nimeni nu îndrăznea să ridice mâna împotriva lui, dar chiar regele Franţei nutrea pentru el o mare prietenie. Şi, mai mult, Alfonso, regele Spaniei, regele Sanchez de Navarra şi, de asemenea, regele danezilor şi al anglilor, numit Kanut, au fost seduşi de el, încât îi trimiteau în fiecare an ambasadori încărcaţi de preţioase daruri, el însuşi trimiţându-i înapoi plini de daruri şi mai preţioase. De împăratul Henric a fost legat printr-o atât de strânsă prietenie că şi unul şi celălalt se onorau pe rând cu daruri. Printre alte numeroase daruri, ducele Wilhelm i-a trimis împăratului o sabie mare de aur fin pe care a gravat aceste cuvinte : Henric împărat, Cezar August. *Pontifii romani, când sosea el la Roma, îl primeau cu tot atâtea plecăciuni ca şi pe augustul împărat şi tot senatul roman îl aclama ca pe ocrotitorul lui. Şi cum contele d'Anjou, Foulque, îi adusese omagiul său, el i-a oferit fieful Loudun şi multe alte castele din Poitou, precum şi Saintes şi câteva castele ; acest duce, când întâlnea un preot strălucitor de învăţătură, îl înconjura cu atenţii. Aşa s-a întâmplat cu Renaud, călugărul supranumit Platon, datorită ştiinţei cu care se împodobise, căruia i-a orânduit abaţia mănăstirii Saint-Maixent. La fel, el a adus din Franţa pe episcopul de Chartres, Fulbert, un om deosebit de învăţat, căruia i-a încredinţat trezoreria de la Saint-Hilaire şi a arătat*

în public tot respectul pe care i-l purta... Acest duce fusese din copilăria sa instruit în litere şi cunoştea foarte bine Scripturile. Păstra în palatul său un mare număr de cărţi şi, când întâmplarea făcea să aibă un răgaz, între războaie, se ocupa cu cititul petrecând lungi nopţi în meditaţie, printre cărţi, până când somnul îl dobora. Acesta era şi obiceiul lui Ludovic şi al tatălui său, Carol cel Mare. Şi Theodor, împăratul victorios, se îndeletnicea adesea, în palatul său, nu numai cu lectura, ci şi cu scrisul. Şi Octavian Cezar August, după ce a terminat de citit, n-a zăbovit să scrie cu mâna lui istoria luptelor sale... faptele de vitejie ale romanilor şi tot felul de alte lucruri [14].

Totuşi, pentru că toate aceste scrieri nu se interesează decât de suveranii foarte importanţi şi pentru că excepţionalul reţine întregul lor spirit de pătrundere, ele ne oferă foarte puţine detalii cu privire la ceea ce, chiar în acest moment, transformă de sus în jos jocul şi repartiţia puterilor conducătoare. Din politică, ei se mulţumesc să relateze doar evenimentul, suprafaţa, şi nu structurile. În Galia meridională, principatele regionale suportau deja şi ele neajunsurile pricinuite de aceste forţe dizolvante care, odinioară, le eliberaseră de autoritatea monarhică. Or, relatările istorice nu ne comunică aproape nimic despre castele, devenite puncte de sprijin ale acestor noi puteri, nici despre acel grup social constituit în Franţa, între anii 980 şi 1040, clasa cavalerilor. Cei mai lucizi istorici ai acestui timp resping folosirea anumitor cuvinte care începeau să apară pe atunci, în chartele şi documentele vremii, întrebuinţate pentru a califica noile situaţii sociale. Titlurile li se par prea vulgare, prea nedemne de un text care tinde să-i egaleze pe clasici : prizonieri ai vocabularului şi ai retoricii lor, ei sunt absolut incapabili să descrie în adevărul ei actual ierarhia statuturilor personale.

3. Dar cel puţin aceste texte, şi în aceasta constă valoarea lor, aduc o contribuţie de neînlocuit la istoria atitudinilor mentale şi a reprezentărilor la nivelul psihologiei colective. Mărturia lor, rămâne, fără îndoială, limitată, pentru că emană dintr-un cerc foarte restrâns, cel al „intelectualilor", pentru că oferă numai punctul de vedere al oamenilor Bisericii şi, mai precis, pe cel al călugărilor. Mentalitate închisă prin definiţie ; a te retrage între zidurile unei mănăstiri nu înseamnă a întoarce spatele lumii pământeşti, a o rupe cu ea, a fugi de ea ? Nu înseamnă oare a trăi, în mărginita adunare comunitară, prescrisă de regula benedictină, doar pentru un singur scop, celebrarea prin liturghie a gloriei divine ? Viziune deformată, întunecată de pesimismul inerent al vocaţiei monastice, care refuză societatea oamenilor fiindcă e coruptă şi alege privaţiunile penitenţei.

Adaug că mesajul acestor texte se prezintă deosebit de sărăcit prin necesitatea traducerii. Modalităţile expresiei nu se dovedesc, într-adevăr, în perspectiva unei istorii psihologice, extrem de instructive prin ele înseşi ? Această retorică căreia denigratorii lui Raoul Glaber îi condamnă revărsarea, apoi cuvintele, combinaţiile, alura frazei, legăturile, ritmurile, a căror alegere se impunea atunci oricărei arte a scrisului, propun specialiştilor în lingvistică şi în psihologia meditaţiilor un întreg material neexplorat încă şi a cărui analiză atentă promite să fie pasionantă. Necesităţi tehnice impun traducerea acestor documente sau, mai degrabă, o transpunere nu lipsită de arbitrar. Să le lăsăm acum să vorbească şi să ne străduim să aflăm, prin intermediul lor, cum au văzut autorii lor Anul 1000, cum au trăit acest timp de speranţă şi teamă şi cum s-au pregătit să înfrunte ceea ce a fost pentru ei parcă o nouă primăvară a lumii.

1

Sensul istoriei

I

O mie de ani de la întrupare

Din epoca feudală, nu ne-a rămas decât o cronică, singura care vorbeşte despre Anul 1000 ca despre un an tragic : cronica lui Sigebert de Gembloux. S-au văzut în vremea aceea, citim în textul lui, multe minuni, un îngrozitor cutremur de pământ, o cometă brăzdând fulgurant cerul ; irupţia luminoasă a pătruns chiar înlăuntrul caselor şi, printr-o spărtură a cerului, a apărut imaginea unui şarpe. Autorul acestui text descoperise în *Annales Leodienses* menţiunea seismului. Dar restul, de unde-l ştia ? Nici într-un caz din propria experienţă ; scria mult mai târziu, după evenimente, pe la începutul secolului al XII-lea ; nu văzuse nimic cu ochii lui. Un fapt rămâne : pe mărturia lui se bazează legenda ale cărei urme le regăsim în secolul al XVI-lea. Redactate în acest moment, *Analele* de la Hirsau reiau şi înfrumuseţează conţinutul *Cronografiei* lui Sigebert :

În anul 1000 de la întrupare, violente cutremure de pământ au zguduit întreaga Europă, distrugând pretutindeni măreţe şi solide edificii. În acelaşi an, a apărut pe cer o cometă înfricoşătoare. Mulţi dintre cei care au văzut-o crezură că aceasta anunţă ziua din urmă... Aceasta e o adăugire gratuită : despre terorile Anului 1000, cronica lui Sigebert de Gembloux nu spune, efectiv, nimic.

Dar, examinând scrierile istorice compuse de contemporani, suntem uimiţi să descoperim cât de puţin caz au făcut, aproape toţi, de împlinirea a o mie de

ani de la întrupare. Anul trece neobservat în *Analele* din Bénévent, în cele de la Verdun şi în textele lui Raoul Glaber. În *Analele* de la Saint-Benoît-sur-Loire, se află o notă destul de lungă despre anul 1003, care s-a remarcat prin insolite inundaţii, printr-un miraj, naşterea unui monstru, înecat de părinţi ; dar amplasamentul celui de al miilea an al întrupării rămâne gol. De fapt, o asemenea tăcere nu înseamnă mare lucru. Toate aceste texte n-au fost ele scrise după sfârşitul acestui an, după ce groaza, dacă existase, şi într-un moment în care, dovedindu-se zadarnică, nu mai credeau că ar fi necesar să se vorbească despre ea ? Prin urmare, nimic nu ne permite să neglijăm şi alte indicii. Iată două.

Visul lui Otto al III-lea

Fără să se precizeze data, unul din manuscrisele cronicii lui Adémar de Chabannes evocă un eveniment major petrecut în Anul 1000, relatat şi de Thietmar şi de *Cronica de la Novalaise.*

În zilele acelea, împăratul Otto al III-lea a fost avertizat printr-un vis că avea de exhumat corpul lui Carol cel Mare, îngropat la Aix, dar din pricina uitării care se aşternuse cu timpul, nu mai cunoştea locul în care fusese îngropat. După un post de trei zile, fu descoperit în locul în care împăratul îl văzuse în vis, aşezat într-o raclă de aur, într-o criptă boltită, de sub bazilica Sfânta Maria ; purta pe cap o coroană de aur fin, iar trupul i se conservase perfect. A fost exhumat şi expus privirilor poporului. În acest timp, unul din canonicii locului, Adalbert, un om cu o înfăţişare de uriaş, a luat coroana lui Carol şi, ca pentru a o măsura, şi-a pus-o pe cap ; s-a văzut atunci că ţeasta lui era mult mai îngustă ; coroana era atât de largă încât îi intrase capul cu totul. Măsurându-şi apoi piciorul, s-a dovedit

că era mult mai mic decât cel al suveranului ; şi imediat, prin puterea divină, piciorul i s-a frânt. A mai trăit încă patruzeci de ani infirm. Trupul lui Carol cel Mare a fost depus în aripa dreaptă a aceleiaşi biserici, în spatele altarului sfântului Ioan Botezătorul ; s-a construit deasupra o splendidă criptă aurită, iar el a început să se remarce printr-o sumedenie de miracole. Totuşi, nu este onorat printr-o solemnitate specială ; i se celebrează simplu aniversarea ca pe aceea a morţilor obişnuiţi[1].

Pentru a-i reda acestei ceremonii întregul ei sens, trebuie să ne referim la *Micul tratat al lui Antihrist*, scris în 954 de Adson, abate de Montier-en-Der. El se adresa celor preocupaţi de ziua Judecăţii ; întemeindu-se pe textele sfântului Pavel, îi liniştea asigurându-i că sfârşitul timpurilor nu va veni *înainte ca toate regatele lumii să se fi despărţit de Imperiul Roman, căruia îi fuseseră supuse înainte.* Astfel, literaţilor din secolul al X-lea, destinul universului li se părea legat de cel al Imperiului : dezagregarea acestei structuri, domnind peste cetatea terestră, ar preceda întoarcerea în haos şi distrugerea absolută. La fel, consacrarea moaştelor lui Carol cel Mare la Aix-la-Chapelle, ca, de altfel, întregul comportament al lui Otto al III-lea, în cei patru ani care au precedat Anul 1000, spiritul lui de penitenţă, voinţa de a restabili la Roma sediul Imperiului şi de a-l „renova" fundamental, legându-l mai strâns de exemplele anterioare, romane şi carolingiene, nu pot fi interpretate ca măsuri de înduplecare a lui Dumnezeu, menite să înlăture iminentul pericol ?... Când şi-a instalat sediul pe Aventin, când a luat de pe rămăşiţele lui Carol cel Mare, purtând-o personal, crucea de aur, semnul victoriei, împăratul Anului 1000 nu era şi el îndemnat de teama poporului şi de propria lui teamă să întărească prin gesturi simbolice temeliile lumii ?

Cu privire la sfârşitul lumii...

O altă mărturie, mai explicită, cu privire la credinţele populare, la nelinişte a latentă de care profitau predicatorii penitenţei : relatarea lui Abbon, abatele de la Saint-Benoît-sur-Loire. El reamintea un eveniment din tinereţea lui, putând fi datat cam prin anul 975.

Cu privire la sfârşitul lumii, am auzit predicându-se poporului, într-o biserică din Paris, că Antihristul va veni la sfârşitul Anului 1000 şi că, la puţin timp după aceea, vom fi cu toţii supuşi judecăţii generale. Am combătut cu asprime această părere, bazându-mă pe Evanghelii, pe Apocalipsă şi pe Cartea lui Daniel[2].

Fireşte că savantul, doctorul care era Abbon, nu împărtăşeşte aceste temeri şi, cum îşi scrie relatarea în 998, este chiar permis să ne gândim că, dacă aceste temeri, în imediata apropiere a mileniului, ar fi fost cu adevărat violente în sânul poporului creştin, el ar fi ţinut să-şi dezvolte cu mult mai mult argumentele, pentru a le risipi. Rămâne de netăgăduit că, în zorii secolului al XI-lea, nucleul conştiinţei colective se afla sub imperiul unei tulburătoare aşteptări.

II

Aşteptarea

Pentru creştinism, Istoria este orientată. Lumea are o vârstă. Dumnezeu a creat-o într-un anumit moment. Atunci şi-a ales un popor căruia îi îndrumă paşii. Într-un anume an, într-o anume zi, el s-a întrupat şi a coborât printre oameni. Textele, cele ale Sfintei Scripturi, ne permit să calculăm datele, cele ale creaţiei, ale întrupării, şi permit să discernem ritmurile Istoriei. Aceleaşi texte – cele folosite de Abbon – Evangheliile, Apocalipsa anunţă că, într-o zi, lumea se va sfârşi. Îl vom vedea pe Antihrist, seducând popoarele lumii. Apoi cerul se va deschide pentru coborârea în slavă a lui Iisus, venind să judece vii şi morţii. În Împărăţia lui Dumnezeu, în Ierusalimul celest, se va încheia lunga procesiune a poporului lui Dumnezeu. Pentru a putea înfrunta ziua mâniei, trebuie să fim pregătiţi. Călugării dau exemplu. Ei au îmbrăcat haina abstinenţei şi s-au aşezat în fruntea mişcării colective. Sacrificiul lor nu are sens decât în aşteptare. Ei o întreţin. Ei îndeamnă pe fiecare să vegheze la preliminariile Parusiei.

Millenium

Or, o pagină din Scriptură, capitolul XX al Apocalipsei, furnizează cheia cronologiei prospective : *Apoi am văzut un înger pogorându-se din cer având cheia Adâncurilor şi un lanţ mare în mâna lui. Şi a prins Balaurul, pe Şarpele cel vechi – care este diavolul şi Satana – şi l-a legat pe o mie de ani. Şi l-a aruncat*

în adânc şi l-a închis şi l-a pecetluit deasupra lui, pentru ca să nu mai amăgească popoarele până ce nu se vor sfârşi cei o mie de ani. După aceea, trebuie să fie dezlegat câtăva vreme.

...Şi când se vor sfârşi cei o mie de ani, Satana va fi dezlegat din închisoarea lui. Şi va ieşi să amăgească neamurile care sunt în cele patru colţuri ale pământului, pe Gog şi pe Magog, şi să le adune la război ; iar numărul lor este ca nisipul mării...

Adică, „odată trecuţi cei o mie de ani", răul va invada lumea şi va începe timpul frământărilor. Acesta este temeiul milenarismului. Călugăr, instruit în tehnicile computului, adică tocmai calcularea ritmurilor timpului, pătruns de sentimentul că istoria este ordonată pe cadenţe regulate, obişnuit să elucideze misterele recurgând la analogii şi la virtuţile mistice ale numerelor, Raoul Glaber propune istoriei umanităţii această periodizare :

Şi cum aceluiaşi Creator, când a pus în mişcare toate părţile maşinii lumii, i-au trebuit şase zile pentru a-şi desăvârşi opera, şi, acestea odată făcute, s-a odihnit în a şaptea zi, tot aşa, timp de şapte mii de ani, el s-a ostenit să-i înveţe pe oameni înmulţind pentru ochii lor minunile semnificative. Astfel, în secolele anterioare, nici o epocă nu a trecut fără să vadă aceste semne miraculoase ce-l dezvăluie pe Dumnezeul etern, până la aceea în care marele principiu al tuturor lucrurilor a apărut pe acest pământ sub formă umană şi care este a şasea din istoria universului. Şi se crede că într-a şaptea vor lua sfârşit diversele încercări ale lumii de aici, în scopul, fără îndoială, ca tot ceea ce a avut un început să găsească în autorul fiinţei lui sfârşitul cel mai plăcut pentru odihna sufletului său[3].

Anul 1033

Dar care mileniu, oare? Acela al naşterii sau acela al morţii lui Iisus? Cel al întrupării sau cel al răscumpărării? În creştinismul secolului al XI-lea, Paştele avea mai multă importanţă decât Crăciunul. În jurul acestei sărbători, se organiza ciclul liturgic; ea marca începutul anului. Şi în existenţa oamenilor, într-un timp în care se dezvoltau riturile funerare şi se celebrau morţii, obiectul atenţiei şi ceremoniilor îl constituia aniversarea morţii unui om şi nu acela, puţin cunoscut, al intrării lui în lume. Fireşte, era creştină începe cu întruparea. Dar Anul 1000, trecând fără nici o nenorocire, nu trebuia atunci prelungită aşteptarea până în anul 1033, considerat al miilea an de la Răstignire?

Într-adevăr, în funcţie de acest dublu *millenium*, îşi ordonează Raoul Glaber – scriind după trecerea acestui timp – istoria sa. El a preferat *să adune faptele care, se spune, s-au înmulţit în jurul anului 1000 al Domnului Nostru Iisus Hristos.* El pleacă de la anul 900, înaintând atât cât i-a fost dat s-o facă. Descoperă în jurul anului 1000 semne de corupţie *care concordă cu profeţiile lui Ioan conform cărora Satan va fi dezlegat după 1000 de ani încheiaţi.*

Dar după numeroasele semne şi minuni care, fie înainte, fie după, şi totuşi în jurul Anului 1000 al Domnului Iisus, s-au petrecut în lume, nu au lipsit oameni ingenioşi şi de spirit pătrunzător care să prezică altele nu mai puţin considerabile, în apropierea unui mileniu de la Patimile Domnului; ceea ce, într-adevăr, s-a şi întâmplat, în mod evident[4].

Căci, la drept vorbind, ceea ce era important pentru om nu erau evenimentele, ci „semnele şi minunile”.

Istoria, într-adevăr, nu avea pentru ei alt rol decât acela de a hrăni meditaţia credincioşilor, de a le spori vigilenţa şi, în acest scop, de a le evidenţia avertismentele pe care Dumnezeu le trimitea creaturilor sale prin „miracole", prevestiri, „profeţii". *Trebuie, într-adevăr, să observăm cum s-a manifestat, progresiv, de la începuturile umanităţii, cunoaşterea Creatorului. Mai întâi Adam, şi cu el toată rasa lui, îl proclamă pe Dumnezeu Creatorul său, atunci când, lipsit, prin vinovata lui nesupunere la preceptele divine, de bucuriile Paradisului şi condamnat la exil, el îşi plânge cu lacrimi amare jalnica stare. Dar de când neamul oamenilor s-a înmulţit, de-a lungul şi de-a latul pământului, dacă n-ar fi fost prevăzătoarea bunătate a Creatorului său care să-l ţină la sânul milostivirii sale, de multă vreme ar fi căzut fără putinţă de scăpare în prăpastia greşelii şi a orbirii sale. Iată de ce, chiar de la începuturi, divinele hotărâri ale bunului său Creator au ivit pentru el uluitoare miracole în lucruri, preziceri extraordinare în elemente şi, de asemenea, în gura celor mai înţelepţi, profeţiile destinate să-i inculce, pe calea divină, în acelaşi timp, speranţa şi teama*[5].

Cu cât sfârşitul lumii e mai aproape, cu atât vedem înmulţindu-se lucrurile despre care vorbesc oamenii[6].

Ei vorbesc, se nelinişteSc, se întreabă cu privire la sensul ascuns al lucrurilor şi la avertismentele pe care acestea le conţin. Ei îi ascultă pe cei ale căror virtuţi şi înţelepciune le îndreaptă paşii spre Împărăţie, pe clerici şi pe călugări, pe cei care ne-au lăsat mărturiile lor. Dar aceştia, ca să descifreze istoria, îşi foloseau resursele spiritului. Despre habitudinile lor mentale este important, înainte de toate, să ne informăm.

2

Mecanismele mentale

I

Studiile

Martorii noştri aparţin cu toţii unui mic grup de învăţaţi, de privilegiaţi care frecventaseră şcolile. Or, este posibil, prin câteva izvoare, să cunoaştem formaţia pe care au putut s-o primească. Cu toate că şi asupra acestui punct, ca şi asupra altora, documentele nu amintesc decât ceea ce este excepţional : bine informaţi suntem cu privire la Gerbert, cel mai învăţat dintre oamenii timpului său. Înainte de a fi numit arhiepiscop de Reims, apoi de Ravenna şi înainte de a deveni în sfârşit, sub numele de Silvestru al II-lea, Papa Anului 1000, Gerbert condusese şcoala episcopală din Reims. În istoria sa, Richer, care i-a fost elev, vorbeşte îndelung despre ştiinţa maestrului său.

El descrie mai întâi felul în care s-a instruit Gerbert. Arhiepiscop de Reims, Adalbéron, preocupat să reformeze clerul, *încearcă să-i educe adecvat pe fiii bisericii în artele liberale. În timp ce el medita la toate acestea în sinea lui, Providenţa a îndreptat spre el paşii lui Gerbert, un om genial, de o admirabilă elocinţă. Prin el, în curând, toată Galia avea să strălucească şi să lumineze ca o făclie aprinsă. Aquitan prin naştere, el fusese crescut de mic* în mănăstirea sfântului mărturisitor Géraud [*la Aurillac*] *şi instruit în gramatică. Pe când, adolescent, îşi continua acolo studiile, se întâmplă ca Borrel, ducele din Spania de dincoace de munţi* [*Catalonia*] *să vină în această mănăstire să se roage. Abatele din partea locului îl primi cu multă politeţe şi, în cursul conversaţiilor, îl întrebă dacă în Spania se*

aflau oameni foarte pricepuţi în artele [liberale]. Imediat, ducele răspunse afirmativ; abatele îl convinse foarte repede să ia cu el pe unul din călugării săi şi să-l înveţe artele. Ducele se învoi şi acceptă cu mărinimie; cu consimţământul fraţilor, îl luă cu el pe Gerbert, pe care-l încredinţă, pentru a fi instruit, episcopului Atton [din Vich]. Pe lângă acesta, Gerbert studie matematicile în profunzime şi cu multă eficacitate.

Dar cum providenţa voia ca Galia, cufundată încă în beznă, să strălucească în plină lumină, ea făcu să le treacă prin minte ducelui şi episcopului ideea de a merge la Roma să se roage. Odată încheiate pregătirile, ei porniră la drum, luându-l cu ei pe adolescentul care le fusese încredinţat. După ce sosiră în oraş şi după ce se rugară în faţa sfinţilor apostoli, merseră să-i prezinte Papei... veştile bune şi să-i ofere din bunurile lor ceea ce i-ar fi pe plac.

Inteligenţa adolescentului, precum şi voinţa acestuia de a învăţa nu scăpară Papei. Cum muzica şi astronomia erau pe atunci complet necunoscute în Italia, curând, printr-un emisar îl informă pe Otto, regele Germaniei şi al Italiei, despre sosirea unui tânăr care cunoştea foarte bine matematica şi putea să o predea cu sârg. Curând regele îi sugeră Papei să-l reţină pe tânăr şi să nu-i dea drumul cu nici un preţ. Ducelui şi episcopului care veniseră cu el din Spania, Papa le spuse simplu că regele voia să-l reţină pe tânăr pe lângă ei, că îl va trimite repede înapoi în mare cinste şi că îl va răsplăti prin favoruri. Astfel, ducele şi episcopul au fost convinşi să se întoarcă în Spania, lăsându-l pe tânăr cu această condiţie.

Lăsat în grija Papei, tânărul fu oferit apoi regelui. Întrebat cu privire la arta sa, el răspunse că ştia bine matematica, dar că ar fi vrut să înveţe ştiinţa logicii. Cum ţinea să-şi împlinească visul, nu rămase mult timp aici ca profesor.

În vremea aceea, G., arhidiacon de Reims, se bucura de o mare faimă de logician. Tocmai atunci, el fusese trimis de Lothar, regele Franţei, la Otto, regele Italici. La sosirea sa, tânărul se înfăţişă plin de bucurie regelui, de la care obţinu să fie încredinţat lui G. I se alătură acestuia câtva timp şi îl urmă la Reims. Învăţă de la el ştiinţa logicii şi progresă rapid. În schimb, G., care începuse să înveţe matematica, fu învins de dificultăţile acestei arte şi renunţă la muzică[1].

Acest text ne lămureşte asupra următoarelor fapte : 1. Studiile se aflau înscrise în cadrul celor şapte arte liberale, împrumutat odinioară de pedagogii carolingieni de la şcolile Imperiului târziu.

Din *trivium*, nu se învăţa la Saint-Géraud d'Aurillac decât gramatica (adică latina), dar nu retorica, nici dialectica (logica). În Catalonia, la hotarele cu Islamul, cunoaşterea *quadrivium*-lui (Richer vorbeşte despre „matematică" şi precizează „astronomie şi muzică") era mult mai aprofundată decât în alte părţi.

2. Nu este vorba propriu-zis de o şcoală, ci de faptul că tânărul cleric, care voia să înainteze în studiu, îşi căuta în toată creştinătatea maeştri cărora să li se alăture pe rând. Căuta, de asemenea, cărţi. Despre această extremă mobilitate şi neobosită căutare a instrumentelor ştiinţei ne putem forma o părere pe baza altor două mărturii.

Richer chemat să studieze la Chartres

Pe când reflectam mult şi deseori la artele liberale şi când îmi doream să învăţ logica lui Hippocrate din Cos, am întâlnit într-o zi, în oraşul Reims, un călăreţ din Chartres. Îl întrebai cine şi al cui era, de ce şi de unde vine, şi mi-a spus că era trimis de Heribrand, clericul din Chartres, că voia să vorbească cu Richer, călugărul de la Saint-Remi. Uimit de numele prietenului

şi de scopul misiunii lui, îi mărturisii că eu eram cel pe care-l căuta. Ne-am îmbrăţişat şi ne-am retras mai la o parte. Curând, el îmi întinse o scrisoare în care eram invitat să citesc Aforismele. *Plin de bucurie, luai un servitor şi mă pregătii să plec la Chartres...*

Prin urmare, studiam cu sârg Aforismele *lui Hippocrate pe lângă maestrul Héribrand, un om de o mare generozitate şi ştiinţă... Cum acolo n-am putut găsi decât diagnosticul bolilor şi cum această simplă cunoaştere a bolilor nu corespundea aşteptărilor mele, i-am cerut permisiunea de a-i citi cartea intitulată* De l'accord d'Hippocrate, Galien et Suran. *Am obţinut-o, căci pentru un om atât de priceput în artă, proprietăţile farmaciei, botanicii şi ale chirurgiei nu au nici un secret* [2].

Corespondenţa lui Gerbert :

„Despre copişti şi cărţi..."

(Către Evrard, abatele de la St-Julien de Tours.)

...este de cel mai mare folos să ştii să vorbeşti în aşa fel încât să convingi şi să stăpâneşti vehemenţa spiritelor tulburate de farmecul elocinţei. În acest scop, mă străduiesc să adun o bibliotecă. La Roma, de multă vreme, în întreaga Italie, în Germania şi în Belgia, am cheltuit mulţi bani ca să plătesc copişti şi cărţi, ajutat fiind în fiecare provincie de bunăvoinţa şi zelul prietenilor mei. Permite-mi să te rog să-mi faci acelaşi serviciu. În funcţie de ceea ce îmi vei spune, voi trimite copistului pergamentul şi banii necesari, iar ţie îţi voi fi recunoscător pentru binefacerea ta...

(lui Rainard, călugăr la Bobbio.)

...Ştii cu câtă fervoare caut cărţi în toate părţile ; ştii, de asemenea, câţi copişti se găsesc în oraşele şi satele

Italiei. Aşterne-te deci pe treabă şi, fără să spui nimănui, pe cheltuiala ta, copiază-mi pe M. Manilius, Despre Astrologie, *Victorinus,* Despre Retorică, *Demostene,* Oftalmica. *Promit să păstrez o tăcere de mormânt cu privire la serviciul pe care mi-l faci şi la bunăvoinţa ta demnă de laudă şi mă angajez să te răsplătesc cu generozitate pentru ceea ce vei fi cheltuit, după socoteala ta, şi la data pe care o vei stabili...*[3]

II

Profesoratul lui Gerbert la Reims

Gerbert, care se recomandase arhiepiscopului prin nobleţea ştiinţei sale, îşi atrase întreaga bunăvoinţă a acestuia. La cererea sa, fu însărcinat cu instrucţia în arte a unor echipe de şcolari.

„În ce ordine întrebuinţa el cărţile pentru a preda", titlul capitolului 46 din *Istoriile* lui Richer, insistă încă o dată asupra rolului pe care-l deţinea, în tehnicile şcolare, „lecţia", adică lectura unui autor făcută de maestru. Richer descrie, de asemenea, succesiunea studiilor: elevii lui Gerbert au primit cunoştinţe elementare de gramatică; ei erau succesiv iniţiaţi în alte două ramuri din *trivium*. Lecturile maestrului au ca obiect mai întâi dialectica.

Logica

El explica dialectica şi lămurea sensul cuvintelor, parcurgând în ordine aceste cărţi: mai întâi, comenta lucrarea Isagoge *a lui Porphyrios, adică* Introducerile, *după traducerea retorului Victorinus şi după Boethius, studia apoi cartea lui Aristotel despre* Categorii, *adică predicatele, explicând perfect ce este* Peri Hermeneias, *adică lucrarea* Despre interpretare*; în sfârşit, îi învăţa pe auditorii lui* Topicele, *adică temeiurile probelor, traduse de Cicero din greacă în latină şi lămurite de cele şase cărţi de comentarii ale lui Boethius.*

Le-a citit şi le-a explicat spre folosul lor cele patru cărţi despre diferitele topice, două cărţi despre silogismele categorice, trei despre silogismele ipotetice, o carte despre definiţii şi o carte despre diviziuni.

Retorica

Aproape toate lucrările pe care se întemeiază predarea logicii aparţin lui Boethius. Gerbert trece apoi la retorică. Într-o scrisoare adresată lui Bernard d'Aurillac, el vorbeşte despre *alcătuirea unui tablou al retoricii expus pe douăzeci şi şase de foi de pergament, legate laolaltă şi formând un tot, pe câte două coloane juxtapuse, fiecare de treisprezece file. Această lucrare pare fără îndoială admirabilă neştiutorilor; ea este utilă şcolarilor studioşi pentru a-i face să înţeleagă regulile foarte subtile ale retoricii şi pentru a le fixa în memorie.*

Totuşi,

temându-se că elevii nu vor reuşi să deprindă arta oratorică fără să cunoască modurile de elocuţiune care nu pot fi găsite decât la poeţi, el crezu de cuviinţă să le folosească şi pe acestea, pentru a-şi familiariza elevii. Citi deci şi comentă pentru ei pe Vergiliu, Staţiu şi Terenţiu, pe satiricii Juvenal, Persius şi Horaţiu şi, în sfârşit, pe Lucan, istoricul. După ce elevii săi au ajuns să-i cunoască bine pe aceştia şi să-şi însuşească modurile de exprimare, îi introduse în retorică.

Astronomia

Cu toate acestea, după cum am văzut, *quadrivium*– numit aici matematică şi compus, în ordine, din aritmetică, muzică, astronomie şi geometrie – era domeniul în care excela Gerbert.

El începu prin a-şi iniţia elevii în aritmetică, prima parte a matematicii. Îi învăţă apoi temeinic muzica, artă cu totul ignorată până atunci în Galia. Dispunând

notele pe monocord, distingând consonanţele şi acordurile lor, tonurile şi semi-tonurile, bemolii şi diezii, distribuind raţional tonurile în sunete, el reuşi să le evidenţieze raporturile.

Construcţia unei sfere pline : – Pentru a sublinia sagacitatea acestui mare om şi pentru a-i înlesni lectorului să observe eficacitatea metodei sale, nu este inutil să amintim eforturile pe care le-a făcut pentru a reuni principiile astronomiei. Cu toate că aceasta este o ştiinţă aproape ininteligibilă, el a reuşit, spre admiraţia tuturor, s-o explice cu ajutorul câtorva instrumente. El reprezentă mai întâi globul lumii la scară redusă printr-o sferă, din lemn masiv ; o înclină oblic pe orizont, cu cei doi poli ; acoperi polul superior cu semnele constelaţiilor septentrionale, iar polul inferior cu semnele constelaţiilor australe ; îi reglă poziţia prin cercul pe care grecii îl numesc „orizont", iar latinii „limitant" sau „determinant", pentru că datorită lui se pot distinge şi delimita constelaţiile vizibile de cele invizibile. Plasă sfera pe orizont pentru a arăta, într-un fel folositor şi probant, răsăritul şi apusul constelaţiilor. Îşi iniţie elevii în ştiinţele naturale şi-i învăţă să înţeleagă mişcarea constelaţiilor. Noaptea, se întorcea spre stelele strălucitoare, străduindu-se să le măsoare înclinaţia în diversele regiuni ale lumii, atât la răsăritul cât şi la apusul lor.

Semnificaţia cercurilor intermediare : – În ceea ce priveşte cercurile pe care grecii le numesc „paralele", iar latinii „echidistante" şi care erau, fără îndoială, imateriale, iată cum îi făcea să le înţeleagă. Construi un semicerc tăiat de un diametru, constitui diametrul printr-un tub, la extremităţile căruia marcă cei doi poli, boreal şi austral. Diviză, de la un pol la altul, semicercul în treizeci de părţi. La a şasea diviziune de

la pol, plasă un tub reprezentând cercul arctic. Apoi, sărind cinci diviziuni mai departe, el mai aşează un tub identic, pentru a marca cercul echinoxial. După aceleaşi dimensiuni, diviză restul spaţiului până la polul sud.

Structura acestui instrument cu diametrul orientat spre poli şi convexitatea semicercului aşezată în sus permitea elevilor să înţeleagă cercurile invizibile şi să le fixeze temeinic în memorie.

Construcţia unei sfere foarte utile pentru cunoaşterea planetelor : – Gerbert născoci un artificiu pentru a face înţeleasă revoluţia planetelor, cu toate că ele se mişcă în interiorul lumii încrucişându-şi drumurile. Construi mai întâi o sferă circulară, constituită adică numai din cercuri. Plasă cele două cercuri numite de greci „coerente" şi de latini „incidente", pentru că ele se întretăiau. La extremităţi fixă polii. Prin coluri trecu alte cinci cercuri, numite paralele, în aşa fel încât, de la un pol la altul, jumătate din sferă să fie împărţită în treizeci de părţi. Şi toate acestea nu la un mod vulgar sau confuz : pe cele treizeci de părţi ale emisferei mai aşeză şase cercuri de la pol la primul cerc, cinci de la primul plan până la al doilea, patru de la al doilea la al treilea, cinci de la al patrulea al cincilea, şase de la al cincilea până la pol. În raport cu aceste cercuri, el plasă oblic cercul numit de greci „loxos" sau „zoe", iar de latini „oblic" sau „vital", fiindcă el conţinea figurile animalelor reprezentând stelele. În interiorul acestui oblic suspendă cercurile planetelor printr-un admirabil artificiu. Astfel, într-o manieră extrem de eficace, el demonstră elevilor săi revoluţiile, înălţimile şi distanţele respective. În ce fel ? Ar fi necesară o dezvoltare care ne-ar îndepărta de subiectul nostru...

Construcţia unei alte sfere pentru înţelegerea constelaţiilor : – În afara acestei sfere, el mai construi una, circulară, în interiorul căreia nu mai dispuse cercuri, dar pe care constelaţiile erau reprezentate prin nişte fire de aramă. Străpunse sfera cu un tub servind drept axă pentru indicarea polului celest. Pentru cel care-l privea, aparatul figura cerul. Era alcătuit în aşa fel încât stelele tuturor constelaţiilor să fie reprezentate prin semne aşezate pe sferă. Acest aparat avea în el ceva divin : chiar cel care nu se pricepea deloc la această artă putea, fără profesor, dacă i se arăta una din constelaţii pe sferă, să le recunoască pe toate celelalte. Astfel, Gerbert îşi instruia cu nobleţe elevii. Aceasta în privinţa astronomiei.

Geometria

Confecţionarea unui abac : – Nu se ostenea mai puţin în predarea geometriei. Pentru introducerea în această ştiinţă, ceru unui armurier să-i construiască un abac, adică o tablă compartimentată. Aceasta era împărţită pe lungime în douăzeci şi şapte de sectoare. În ele înscrise cele nouă cifre reprezentând toate numerele. Fabrică, de asemenea, o mie de caractere din corn, având forma cifrelor. Când acestea erau deplasate pe cele douăzeci şi şapte de compartimente ale abacului, indicau înmulţirea şi împărţirea numerelor. Astfel, se înmulţeau şi se împărţeau o mulţime de numere, ajungându-se la rezultat într-un timp mai scurt decât cel necesar pentru a formula operaţia. Cine ar dori să înveţe temeinic această ştiinţă, să citească chiar cartea lui Gerbert scrisă pentru gramaticianul Constantin de la Saint-Benoît-sur-Loire ; o va găsi acolo tratată în detaliu[4].

În şcolile episcopale, învăţarea limbii latine şi a topicii ei, bazată pe exemplele clasice, şi studierea

raţionamentului demonstrativ, după micile tratate de logică în care Boethius, la începuturile timpurilor medievale, rezumase în latină dialectica greacă, formau primul ciclu de învăţământ. Ucenicie a mijloacelor de expresie şi de convingere, el viza, ca şi sistemul şcolar antic, din care se născuse, să formeze oratorii. În privinţa celui de al doilea ciclu, el ţinea să comunice anumite cunoştinţe practice (muzica era de o imediată folosinţă oamenilor Bisericii, a căror funcţie principală era pe atunci să cânte, la orice oră a zilei, gloria lui Dumnezeu). Dar el oferea şi o viziune globală şi intimă a Creaţiei. Orientat, într-adevăr, spre astronomie, spre studiul numerelor şi al concordanţelor tonale, acest al doilea ciclu dezvăluia ordinea profundă a universului, reflectată în mişcarea circulară a astrelor, în relaţiile matematice şi ritmurile armonice.

III

Instrucţia călugărilor

În majoritatea mănăstirilor – la Cluny mai ales – o reacţie ascetică, apărută pe la începutul secolului al IX-lea, restrânsese mult timpul acordat studiilor. La Saint-Benoît-sur-Loire, Abbon dezvoltase învăţământul ; dar la Aurillac, de exemplu, acesta se oprea la gramatică. Gerbert a trebuit să-şi caute maeştrii în alte locuri, pe lângă o catedrală. „Şcoala" monastică se deosebea în general de „şcoala" episcopală, ca şi mentalitatea călugărilor de aceea a clericilor. Călugării, într-adevăr, renunţaseră la plăcerile lumeşti şi trăiau în linişte. De ce să se mai iniţieze în artele (perverse) ale elocinţei şi persuasiunii ? Le ajungea să ştie bine latina, limba Scripturilor, şi să-şi lase spiritul, în meditaţie ca şi în rugăciune, să umble liber printre vocabulele limbii sacre. Cum întreaga lor existenţă era destinată cântului coral, în ceremoniile neîntrerupte ale liturghiei, experienţa muzicală şi ştiinţa raporturilor armonice acţionau asupra comportamentului lor mental cu mai multă forţă decât în mediile catedralelor. Dar nici retorica, nici dialectica nu erau pentru ei. Această orientare particulară a studiilor a avut un efect imediat asupra felului lor de a se exprima, adică asupra cărţilor lor şi, în consecinţă, asupra majorităţii textelor adunate aici.

Despre pericolul de a-i citi pe poeţi

De la începutul secolului al X-lea, abaţii de Cluny nu încetau să-şi avertizeze fraţii privind pericolul vătă-

mătoarelor seducţii ale literaturii profane. Aceeaşi atitudine la Raoul Glaber :

În acel timp, un rău asemănător se ivi la Ravenna. Un anume Vilgard se consacră, cu o pasiune ieşită din comun, studiului artei gramaticale (acesta a fost dintotdeauna obiceiul italienilor, de a neglija celelalte arte, pentru a se ocupa de aceasta). Umflat de orgoliu, datorită cunoştinţelor în arta sa, acesta începuse să dea treptat semne de stupiditate : într-o noapte, demonii luară înfăţişarea lui Vergiliu, Horaţiu şi Juvenal şi i se arătară, prefăcându-se că vor să-i mulţumească pentru iubirea de care dădea dovadă în studierea celor spuse de ei în cărţi şi în slujirea cu atât succes a renumelui lor în ochii posterităţii. Pe deasupra, îi promiseră că vor împărţi cu el gloria lor. Corupt de această mistificare diabolică, el se apucă să predea cu emfază mult mai multe lucruri contrare sfintei credinţe : declară că poeţii trebuiau crezuţi cuvânt cu cuvânt. Până la urmă, el fu judecat drept eretic şi condamnat de Piero, pontiful oraşului. Se descoperi atunci, prin întreaga Italie, o mulţime de adepţi ai acestei dogme vătămătoare, sectanţi care au fost şi ei trecuţi prin foc şi sabie[5].

Pe firul meditaţiei

În privinţa mecanismelor logice care ghidau gândirea monastică, pe acestea le putem descoperi în anumite pasaje din *Istorii*, mai ales în lunga disertaţie în care Glaber se străduieşte să combată erorile ereticilor din Orléans.

Dar şi noi, cu firavele mijloace ale inteligenţei noastre, ne-am decis să răspundem, măcar cât de puţin, acestor erori pe care le-am expus. Mai întâi, îndemnăm pe toţi credincioşii să-şi liniştească inima cu vorbele

profetice ale apostolului care, prevăzând în viitor asemenea trădări, a spus : „Trebuie să existe erezii, pentru a-i deosebi pe cei de dreaptă credinţă". Ceea ce, deci, caracterizează cel mai bine prostia acestor eretici şi-i arată cu adevărat lipsiţi de orice ştiinţă şi de orice înţelepciune, este faptul că ei neagă existenţa autorului tuturor creaturilor, adică a lui Dumnezeu. Căci este clar că, dacă orice lucru, oricare i-ar fi masa sau volumul său, este dominat de mărimea altuia, se înţelege că totul provine dintr-o fiinţă mai mare decât toate. Acest raţionament este valabil atât pentru lucruri corporale, cât şi pentru cele incorporale. Trebuie să ştim că orice lucru corporal sau incorporal poate fi modificat de vreun accident, impuls sau de acţiunea pe care o dorim, dar el nu va fi mai puţin creaţia neclintitului stăpân al lucrurilor şi numai prin el va înceta să mai fie, găsindu-şi sfârşitul. Cum, într-adevăr, autorul tuturor creaturilor este prin esenţa lui imuabil, tot prin esenţa lui e bun şi veridic. Aşa cum, cu atotputernicia lui, el împarte şi ordonează într-un mod inefabil diversele specii ale naturii, nicăieri, în afara lui, acestea nu-şi vor găsi odihna, neputând decât să se întoarcă la cel care le-a zămislit. Este clar că în univers nimic nu este distrus de Creator, în afara speciilor care nesocotesc cu obrăznicie ordinea atribuită de el naturii. Astfel, orice lucru este cu atât mai bun şi cu atât mai adevărat cu cât se ţine mai puternic şi mai ferm în ordinea propriei naturi. Şi se mai întâmplă astfel ca toate lucrurile, care se supun neclintit dispoziţiilor Creatorului lor, să-l proclame continuu şi să-l slujească. Dar dacă se află unul care, din pricină că l-a înfruntat cu îndrăzneală, a căzut în dizgraţie, acesta oferă un exemplu pentru cele care rămân pe calea cea dreaptă. Între toate aceste creaturi, speţa umană ocupă într-un fel mijlocul, deasupra tuturor animalelor şi sub spiritele celeste. Această speţă deci, la jumătatea drumului

între cele superioare şi cele inferioare, devine asemănătoare cu acela de care se află mai aproape. Iată de ce ea se ridică deasupra fiinţelor inferioare pe măsură ce imită mai bine natura spiritelor superioare. Nu-i este dat decât omului, dintre toate animalele, să se înalţe spiritual ; dar, în schimb, dacă nu reuşeşte, devine dintre toate cel mai demn de dispreţ. Această condiţie specială, bunătatea Creatorului a prevăzut-o, cu multă înţelepciune, încă de la început. El a văzut că, adesea, omul se depărtează de ceruri şi prea se lasă târât în jos. De aceea, în succesiunea timpurilor, el i-a arătat o sumedenie de minuni pentru a-l învăţa şi a-i permite să se înalţe.

Nici un fel de înlănţuire logică, nici un fel de „raţiuni" ; doar firul unei meditaţii morale. Şi la capăt – încă o dată – miracolele.

Dorinţa de Dumnezeu

Despre această dorinţă depun mărturie fiecare carte, fiecare pagină a divinelor Scripturi. Scripturile, născute din învăţătura Atotputernicului însuşi, al căror scop special este să ofere tot felul de dovezi despre existenţa lui, înaltă dintr-o dată spiritul şi inteligenţa omului care se hrăneşte cu ele în grija de a-şi cunoaşte Creatorul. Arătându-i omului faţă de ce este superior şi ce are deasupra lui, ele îl copleşesc cu un dor nemăsurat. Căci, cu cât se dezgustă de ceea ce se află la îndemâna lui, cu atât se umple mai mult de iubire pentru bunurile care-i lipsesc ; cu cât iubirea lui îl apropie de aceste bunuri, cu atât se perfecţionează şi se înfrumuseţează ; cu cât devine mai bun, cu atât seamănă mai mult cu Creatorul său, care este bunătatea supremă. Este deci uşor de înţeles că fiecare om căruia îi lipseşte dorinţa acestei iubiri devine, fireşte, mai jalnic şi mai

josnic decât orice animal ; căci, dacă el este singurul dintre toate fiinţele animate putând să urmărească beatitudinea eternităţii, nici un animal viu nu riscă, asemenea lui, pedeapsa eternă pentru greşelile şi crimele sale. Dar dacă un om doreşte în sufletul său să-şi cunoască Creatorul, el trebuie mai întâi să devină conştient de ceea ce îi conferă superioritate ; căci, mărturie a unei autorităţi venerabile, omul poartă în el imaginea Creatorului, în principal prin aceea că el deţine, singurul dintre fiinţele vii, darul preţios al raţiunii. Dar dacă avantajele acestei raţiuni sunt salvate prin moderaţia de sine şi iubirea faţă de Creator, adică prin veritabila umilinţă şi perfecta caritate, în schimb binefacerile sale sunt anulate prin concupiscenţă demnă de dispreţ şi prin mânie. Omul care nu-şi învinge viciile devine asemenea animalelor ; cel care practică virtuţile este făcut după chipul şi asemănarea Creatorului ; umilinţa îi dă noţiunea a ceea ce este, caritatea îl face să acceadă la asemănarea cu Creatorul. Şi dacă oamenii îi adresează acestuia rugăciuni şi ofrande, o fac pentru a-i cere să le păstreze neatins darul raţiunii sau cel puţin ca, prin bunătatea lui, să sporească şi să îndrepte acest dar, când el s-a denaturat. Şi totuşi laude şi binecuvântări urcă spre acelaşi Creator şi ele constituie pentru oamenii întregi la minte şi cu raţiune puternică tot atâtea mărturii despre cunoaşterea sa.

Aceste semne sunt conţinute în Scripturile sfinte şi ele se află acolo pentru a susţine dorul de Dumnezeu, acest elan de iubire despre care vorbeşte abatele Jean de Fécamp şi care este calea adevăratei cunoaşteri, intuitive şi nu raţionale. Orice călugăr crede că nu cunoaştem nimic prin inteligenţă, ci doar prin iubire şi prin practicarea virtuţilor.

Studiul, calea perfecţiunii

Cu cât fiecare dintre noi va reuşi să progreseze în cunoaşterea Creatorului, cu atât va constata că această cunoaştere l-a înălţat şi l-a făcut mai bun. Acesta nu va putea să hulească prin nimic opera creatorului său care, pe măsură ce-l va fi cunoscut, va fi devenit mai bun decît era la început. După cum este clar că, dacă cineva huleşte opera divină, este străin de cunoaşterea divină. De unde se desprinde consecinţa clară că, dacă cunoaşterea Creatorului conduce tot omul la binele suveran, necunoaşterea îl aruncă în prăpastia relelor celor mai rele. Mulţi, din prostie, nu manifestă decât nerecunoştinţă pentru binefacerile lui, risipesc operele milostivirii sale şi se aşază, prin necredinţa lor, mai jos decât animalele ; aceştia rămân cufundaţi pentru totdeauna în bezna orbirii lor. Şi ceea ce, pentru majoritatea oamenilor, este leacul cel mai bun care îi conduce la mântuire, pentru alţii nu este, prin greşeala lor, decât prilej de nefericire eternă.

Cum ştiinţa se înscrie pe căile eticii, ea nu are sens decât ca instrument al mântuirii, studiul nu poate fi decât un exerciţiu spiritual, unul din cele care pregătesc intrarea în Împărăţia cerurilor.

Toate acestea pot fi înţelese într-un mod deosebit de limpede în această îndurare specială a Tatălui atotputernic, spontan trimisă din cer oamenilor, prin intermediul fiului, părtaş în veşnicie al maiestăţii şi divinităţii sale, Iisus Hristos. Asemenea Tatălui său, izvor de viaţă, adevăr şi desăvârşire, el a oferit celor care cred în el, fără ocolişuri, un document necunoscut de nimeni vreme de secole, învăluit în întregime în enigme şi mistere : cel al Scripturilor, plin de mărturiile care-l adeveresc.

În acest document, prin cuvinte adevărate şi mi[illegible] ne arată că el însuşi şi Tatăl său, şi cu Duhul lor, nu sunt, în trei şi perfect distincte persoane, decât una şi aceeaşi fiinţă, o singură eternitate şi o singură putere, o singură voinţă şi o singură acţiune şi toate acestea în acelaşi timp, într-o singură bunătate şi participând în mod egal la toate lucrurile de aceeaşi esenţă. De la el, prin el şi în el există toate lucrurile reale, iar el a existat deplin şi egal de dinainte de curgerea vremii, fiind principiul lucrurilor ; în el se află plinătatea întregului şi sfârşitul a toate. Dar, chiar dacă Atotputernicul însuşi alesese între creaturile sale pe cele care ţin mijlocul, adică pe om, pentru a-şi reproduce propria-i imagine, îi lăsase omului liberul arbitru şi, pe deasupra, îi pusese la picioare toate bogăţiile lumii, acest om, fără grija de a-şi păstra măsura condiţiei sale, pretinse să fie mai mult sau altceva decât hotărâse voinţa Creatorului său şi căzu îndată într-o dizgraţie la fel de mare ca şi îngâmfarea sa. Şi pentru a-l ridica din nou, acelaşi Creator l-a trimis în lume pe Fiul divinităţii sale, înveşmântat în imaginea lui însuşi, pe care de la început şi-a creat-o. Misiune pe cât de binefăcătoare şi sublimă, pe atât de gingaşă şi minunată. Dar majoritatea oamenilor n-au ştiut sau n-au vrut să-i acorde nici încredere, nici iubire, atunci când ar fi putut găsi în el o suficientă înţelegere pentru mântuirea lor ; mai degrabă, înrădăcinaţi în feluritele lor greşeli, ei s-au arătat cu atât mai îndărătnici la adevăr, cu cât sunt mai evident incapabili să-l cunoască. Ei se află, fără îndoială, la originea tuturor ereziilor, a tuturor sectelor greşite, răspândite pe întregul pământ. Toţi aceştia, dacă nu se vor schimba, dacă nu vor începe să-l urmeze pe Hristos, după ce vor fi făcut penitenţă, mai bine ar fi pentru ei să nu se fi născut niciodată. Dar cei al căror spirit e plin de credinţă şi ascultă de Domnul, îl iubesc şi cred în el, devin cu

atât mai buni cu cât sunt mai apropiaţi de cel care este originea şi desăvârşirea binelui. Ei constituie cetele preafericiţilor, a căror venerabilă faimă onorează curgerea timpurilor. Acestora li s-a dat să existe şi să trăiască fericiţi pentru totdeauna în jurul Creatorului tuturor lucrurilor şi să simtă cum le sporeşte beatitudinea la nesfârşit, contemplându-l. Dar acum cred că am realizat ceea ce ne-am propus şi am răspuns suficient, în aceste puţine cuvinte, nebuniei celor damnaţi[6].

Simbolica

Esenţialul este deci să descifrăm mesajele, „cuvinte adevărate şi miracole" în acelaşi timp, de care sunt pline universul vizibil şi istoria şi în care abundă textul Scripturilor. Ştiinţa şcolilor catedrale şi ştiinţa mănăstirilor se întâlnesc prin efortul egal de elucidare, ca şi printr-o metodă pe care se întemeiază, în epocă, orice pedagogie şi orice aventură intelectuală : exegeza. Maestrul care citeşte în faţa elevilor săi un autor, Gerbert care trasează pe sfere semnele constelaţiilor, călugărul care meditează la cuvintele Psalmilor speră, după cuvântul sfântului Pavel, să acceadă „prin văzut la nevăzut" şi să pătrundă, în sfârşit, enigma lumii, adică să-l atingă pe Dumnezeu. Logica nu are ce căuta într-o asemenea cercetare ; mai degrabă, de vreme ce creaţia, în dimensiunile ei spaţiale şi temporale, apare ca o ţesătură de corespondenţe, intervin descoperirea analogiilor şi recurgerea la simboluri. Din această metodă, care oferă cheia tuturor creaţiilor timpului, cele de artă, de literatură sau liturgice, să mai împrumutăm un exemplu din Glaber :

Unii au obiceiul să întrebe de ce în timpurile noii credinţe sau ale graţiei nu se mai produc, ca altădată, viziuni ale lucrurilor divine şi miracole. Acestora

trebuie să le răspundem pe scurt invocând mărturiile extrase chiar din Scripturile sfinte, dacă inima lor este deschisă darurilor Duhului Sfânt. Vom alege, mai întâi din Deuteronom, o mărturie evidentă. După ce s-a hrănit vreme de patruzeci de ani cu mana cerească, poporul evreilor traversă Iordanul şi se aşeză în ţara Canaanului ; cerul încetă atunci să-i mai ofere mana, iar fiii lui Israel nu mai avură acest fel de hrană. Ce ni se dovedeşte nouă, celor pentru care aproape totul constă în reprezentări, dacă nu că, după ce vom fi trecut fiecare Iordanul nostru, adică de la botezul lui Hristos, nu mai trebuie să aşteptăm să cadă din cer semnele şi prezicerile ? Ci trebuie, dimpotrivă, să ne mulţumim cu această pâine vie prin care cel ce se hrăneşte cu ea primeşte viaţa veşnică şi împărăţia pământului celor vii. Pe de altă parte, la ordinul Domnului, Moise porunci ca toate vasele care cădeau ca pradă de război în mâinile poporului său să fie purificate prin apă dacă erau din lemn şi prin foc dacă erau din bronz. Ceea ce înseamnă că vasele, altfel spus, oamenii care, luaţi ostatici de la duşmanul cel dintotdeauna, îngroaşă partea Mântuitorului, trebuie să fie purificaţi cu apa botezului şi focul martiriului. Şi acest baston transformat în şarpe, de care Moise s-a speriat atât de tare încât a luat-o la fugă, apoi, apucându-l de vârful cozii, îl prefăcu iarăşi în baston, trebuie să fie şi el interpretat ca simbol tipologic. Acest şarpe făcut dintr-un baston desemnează puterea divinităţii întrupate în Fecioara Maria. Moise reprezenta poporul evreu care, văzându-l pe Domnul Iisus, adevăratul Dumnezeu şi adevăratul om, se depărtează de el cu neîncredere ; dar el îl va recunoaşte în vremea sfârşitului lumii, ceea ce este exprimat prin apucarea şarpelui de coadă. Şi această trecere a Mării Roşii, în timpul căreia marea este despicată sau agitată, apoi popoarele trecute prin foc şi sabie, la ordinul Domnului, semnifică evident

regatul poporului israelit care subzistă un timp, după care se stinge şi dispare. La începutul noii alianţe, la începutul domniei lui Hristos, Domnul Iisus în picioare pe val, călcând apa mării, permite lui Petru, pe care-l pusese în capul Bisericii sale, să meargă cu el ; dar ce arată aceasta tuturor credincioşilor, dacă nu că toate naţiunile, supuse şi încă nedistruse de tot sau exterminate, vor fi fundamentul regatului lui Hristos, care va dura cât veacul ? Există, într-adevăr, în cuvintele lui Dumnezeu, frecvente pasaje după care marea este simbolul lumii prezente.

Adesea, când vrem să elucidăm în cuvinte o întrebare esenţială, eşuăm şi ne micşorăm pe noi înşine ; cum spune Scriptura : „Cel care vrea să scruteze măreţia Domnului este copleşit de gloria lui[7]."

3

Văzutul și nevăzutul

I

Corespondenţele mistice

Materia şi metodele învăţământului imprimă foarte adânc în spiritul savanţilor Anului 1000 convingerea unei coeziuni şi a unei armonii esenţiale între acea parte din univers pe care omul o poate înţelege prin simţuri şi acea parte care scapă acestora. Între natură şi supranatură nu există nici un fel de barieră, ci dimpotrivă, există legături permanente, intime şi infinite corespondenţe. Prin intermediul cuvintelor, progresând de la semnificaţia lor exterioară spre aceea, din ce în ce mai interioară, prin care omul se aventurează în domeniul necunoscutului, comentariul gramaticienilor şi al retorilor, glosa, care cuprinde şi prelungeşte lectura „autorilor", încearcă să descâlcească pas cu pas iţele încurcate ale relaţiilor oculte. În privinţa ştiinţelor asociate ale *quadrivium*-ului, ele conduc la descifrarea raporturilor ascunse care unesc tonurile muzicii cu numerele şi cursul regulat al stelelor – adică la sesizarea ordinii cosmice – şi, până la urmă, la descoperirea unei mai exacte imagini a lui Dumnezeu.

„Conexiuni speculative"

Să plasăm aici meditaţia asupra „cuaternităţii divine", foarte caracteristică pentru atitudinea spirituală şi pentru cadrele în care era ţinută pe atunci prizonieră gândirea savantă. Raoul Glaber o introduce, chiar la începutul *Istoriilor* sale, ca şi cum ar fi vrut să-şi situeze opera de istoric la joncţiunea lumii văzute cu cea

nevăzută, la răspântia spaţiului şi a timpului, la întâlnirea dintre cosmos, microcosmos, natură, morală şi credinţă.

Deosebind între creaturile sale prin diversitatea figurilor şi a formelor, Dumnezeu, creatorul a toate, a vrut să ajute, prin intermediul a ceea ce văd ochii şi a ceea ce sesizează spiritul, sufletul omului învăţat, să se ridice la o intuiţie simplă a divinităţii. În cercetarea şi cunoaşterea aprofundată a acestor chestiuni, au strălucit mai întâi Sfinţii Părinţi catolici greci, care nu erau nişte filosofi mediocri. Exersându-şi perspicacitatea asupra numeroaselor obiecte, ei au ajuns la noţiunea anumitor cuaternităţi, prin care actuala lume de jos şi lumea de sus, care trebuie să vină, sunt explicate inteligenţei. Cuaternităţile şi acţiunile lor, ale unora asupra altora, odată delimitate cu precizie, vor face mai agile spiritele şi inteligenţele care le studiază. Deci, există patru Evanghelii, care alcătuiesc, în spiritul nostru, lumea superioară ; există tot atâtea elemente care constituie lumea de jos şi, de asemenea, patru virtuţi, suverane, între toate, care, odată deprinse, ne învaţă să le practicăm pe celelalte. Posedăm patru simţuri, în afara pipăitului, aflat în slujba celorlalte, mai subtile. Astfel, ceea ce este eterul, elementul focului, în lumea sensibilă, va fi prudenţa în lumea intelectuală : ea se ridică într-adevăr în sus, nerăbdătoare în dorinţa de a se apropia de Dumnezeu. Ceea ce aerul este în lumea corporală, este forţa în lumea intelectuală, întreţinând tot ceea ce este viu şi întărind pe fiecare în actele pe care şi le propune. Aşa cum se comportă apa în lumea corporală, aşa se comportă şi temperanţa în lumea intelectuală : hrană pentru cei buni, aducând cu ea o mulţime de virtuţi şi slujind credinţa prin dorul iubirii de Dumnezeu. Pământul în lumea inferioară oferă o imagine conformă justiţiei în lumea intelectuală, permanentă şi imuabilă regulă a unei echitabile împărţiri.

Astfel, pretutindeni se distinge o structură asemănătoare structurii spirituale a Evangheliilor : Evanghelia după Matei conține figura mistică a pământului și a justiției, pentru că dezvăluie mai limpede decât altele substanța trupului lui Iisus, devenit om. Evanghelia după Marcu dă o imagine despre temperanță și apă vădind penitența purificatoare, decurgând din botezul lui Ioan. Evanghelia după Luca face evidentă similitudinea aerului cu forța, căci el este răspândit în spațiu și confirmat prin numeroase relatări. În sfârșit, Evanghelia după Ioan, sublimă între toate, semnifică eterul, sursă a focului, și prudența, pentru că prin el o cunoaștere simplă a lui Dumnezeu și credința se insinuează în sufletele noastre. La aceste conexiuni speculative între elemente, virtuți și Evanghelii trebuie, firește, pe drept cuvânt, asociat omul în slujba căruia sunt puse toate acestea. Căci substanța vieții sale a fost numită de către filosofii greci microcosmos, adică lumea cea mică. Vederea și auzul, slujitoarele inteligenței și ale rațiunii, se raportează la eterul superior, cel mai subtil dintre elemente, sublim între toate, mai nobil și mai curat. Vine apoi mirosul, semnificând aerul și forța. Gustul este foarte propice să dea apei și temperanței o semnificație adecvată. Și pipăitul, cel mai jos dintre toate, mai ferm și mai greoi decât celelalte, conține în el expresia perfectă a pământului și a justiției.

Raoul Glaber pleacă de la o figură simplă, pătratul, semnul mistic al creației materiale (în centrul bisericii, naosul și transeptul alcătuiesc, prin intersecția lor, o asemenea figură, iar sculptura romană plasează frecvent, în cele patru colțuri, imaginile evangheliștilor). Prin apropieri analogice, el se străduiește să pună în evidență „conexiunile speculative" între lumea de jos și lumea „intelectuală". Ceea ce, printr-un demers ase-

mănător celui al rugăciunii, conduce la intuiţia divinului şi implică, pe deasupra, o definiţie mistică a istoriei :

Aceste raporturi incontestabile între lucruri ni-l revelează pe Dumnezeu, în tăcere, la un mod, în acelaşi timp, evident şi frumos. Căci, în timp ce, printr-o mişcare imuabilă, un anumit lucru prezintă un altul în sine, relevând principiul prim din care acestea decurg, toate tind să se reîntoarcă la el. Mai trebuie, de asemenea, în lumina acestei reflecţii, să examinăm cu atenţie fluviul care izvorăşte din Eden în Orient şi se împarte în patru cursuri foarte bine cunoscute : primul, Fison, al cărui nume înseamnă deschiderea gurii, semnifică prudenţa, care este difuză şi utilă în cei mai buni : căci din pricina propriei inerţii a pierdut omul Paradisul, dar cu ajutorul prudenţei îl va redobândi. Al doilea, Gihonul, al cărui nume înseamnă deschiderea pământului, semnifică temperanţa, cea care păstrează castitatea şi taie din rădăcină încrengăturile viciilor. Şi al treilea, Tigrul ale cărui maluri sunt locuite de asirieni, conducătorii, semnifică forţa, care, după ce a îndepărtat viciile vătămătoare, îi îndrumă pe oameni cu ajutorul lui Dumnezeu, spre bucuriile Împărăţiei veşnice. Cât despre al patrulea fluviu, Eufratul, al cărui nume înseamnă abundenţa, desemnează în mod evident dreptatea care hrăneşte şi întăreşte sufletul care o doreşte cu înflăcărare. Or, după cum şi numele acestor fluvii poartă în ele imaginile celor patru virtuţi, şi, în acelaşi timp, figura celor patru Evanghelii, tot aşa, aceste virtuţi sunt prinse în configuraţia istoriei acestei lumi, împărţită în patru epoci. Căci, de la începutul lumii până la răzbunarea prin potop, prudenţa a fost regină cel puţin la cei care, în bunătatea naturii lor atât de simple, şi-au cunoscut Creatorul şi l-au iubit, ca în Abel, Enoch sau Noe sau în toţi ceilalţi

care, prin puterea raţiunii lor, au înţeles ceea ce era util să facă ; este sigur că temperanţa a fost şi partea lui Avraam şi a celorlalţi patriarhi, care au fost ajutaţi prin semne şi viziuni, ca acelea ale lui Isaac, Iacov, Iosif şi ale altora care, în norocul sau nenorocul vieţii lor şi-au iubit, mai presus de orice Creatorul ; forţa s-a afirmat prin Moise şi prin alţi profeţi, oameni cu adevărat puternici, care au întemeiat prescripţiile legii, căci îi vedem ocupaţi să aplice fără înduplecare durele ei precepte ; în sfârşit, de la venirea Verbului Încarnat, tot veacul este împlinit, dominat, înconjurat de dreptate, realizare şi fundament ale tuturor celorlalte virtuţi, după cuvintele pe care le spune Botezătorului vocea adevărului : „Se cuvine ca noi să împlinim toată dreptatea [1].”

II

Ordinea socială și supranatura

Există şi alte manifestări ale conformităţii văzutului cu nevăzutul. O sesizăm, de exemplu, în structura societăţii umane, ce se dovedeşte a fi omoloagă celeilalte societăţi care, în lumea de dincolo, populează Împărăţia cerurilor. A face perceptibilă o asemenea coordonare intimă, chiar acesta este scopul episcopului Adalbéron de Laon, când descrie pentru Robert cel Pios ordinea relaţiilor umane. Gândirea prelatului tinde să se piardă în virtuozităţile verbale şi ritmice la care îndemnau, în şcolile episcopale, rafinamentele retoricii. Ea reuşeşte totuşi să descrie noua ierarhie a claselor, a cărei rigoare, chiar în acel moment, în al doilea sfert al secolului al XI-lea, se impunea tuturor oamenilor capabili de reflecţii ; nici unul dintre ei nu se va îndoi de acum încolo că genul uman n-a fost împărţit, chiar din clipa creaţiei, în trei ordine, ordinul celor care se roagă, ordinul celor care luptă, ordinul celor care muncesc. Nu este locul aici să precizăm în ce măsură această reprezentare mentală traduce realitatea trăită şi se adaptează noilor comportamente pe care le generează progresul descompunerii feudale. De vreme ce ne menţinem în planul atitudinilor intelectuale şi al reacţiilor sentimentale, este de ajuns să arătăm că, pentru Adalbéron, legitimitatea noii repartizări a condiţiilor sociale ţine de faptul că ea corespunde armonios ordinii care domină societatea spirituală. Dumnezeu, creându-l pe om după chipul şi asemănarea lui, n-a dispus oare de aceleaşi ierarhii în cer şi pe pământ ? Nu putem admite, în orice caz, că între cele

două cetăţi, naturală şi supranaturală, terestră şi divină, se manifestă vreo discordanţă.

Adalbéron se adresează regelui Robert ca egalului său : printr-o ceremonie asemănătoare – ungerea – episcopul şi suveranul au primit, într-adevăr, de la Dumnezeu înţelepciunea care le permite să străbată dincolo de vălul aparenţelor.

Ierusalimul celest

Adu-ţi aminte de marea glorie cu care te-a copleşit Regele regilor ; în marea lui bunătate, ţi-a dat un dar mai preţios decât toate celelalte : ţi-a dat inteligenţa adevăratei înţelepciuni datorită căreia poţi înţelege natura lucrurilor cereşti şi veşnice. Ţi-a fost dat să cunoşti Ierusalimul ceresc, cu pietrele, cu zidurile şi porţile lui, întreaga lui arhitectură şi sufletele pe care le aşteaptă şi pentru care a fost construit. Numeroşii lui locuitori, pentru a fi mai bine guvernaţi, sunt împărţiţi în clase distincte ; atotputerea divină le-a impus o ierarhie. Te cruţ de amănunte, care ar fi lungi şi plictisitoare.

Regele

Ştiinţa nu mă preocupă ; s-o lăsăm divinei Providenţe. Dar spiritul uman este atât de îndeaproape înrudit cu divinitatea, încât cel care vrea să ignore ceea ce se află deasupra lui nu se poate cunoaşte. Acest puternic Ierusalim nu este altceva, cred eu, decât viziunea păcii divine. Regele regilor îl guvernează, Domnul stăpâneşte peste el şi, în acest scop, el l-a împărţit în clase. Nici una din porţi nu este ferecată în metal ; zidurile nu sunt din piatră, iar pietrele nu alcătuiesc ziduri ; pietrele sunt vii şi viu aurul care pardoseşte străzile a căror strălucire o întrece pe aceea a aurului celui mai fin. Construit ca să fie cetatea îngerilor, el se deschide şi cetelor de muritori ; o parte din locuitorii

săi îl conduc, cealaltă trăieşte şi respiră aici. E tot ce ştiu, deşi mi-ar plăcea să mi se povestească mai mult.

Episcopul

Lectorul sârguincios doreşte să cunoască cât mai multe lucruri cu putinţă ; în timp ce un spirit somnolent şi fără râvnă are obiceiul să uite şi ceea ce a învăţat odinioară. Rege preaiubit, cercetează cărţile sfântului Augustin ; el trece, în mod justificat, drept cel care a explicat ce este sublima cetate a lui Dumnezeu.

Regele

Episcope, spune-mi, te rog, cine sunt cei care o locuiesc ; prinţii, dacă există, sunt egali între ei, sau, dacă nu sunt, care le este ierarhia ?

Episcopul

Întreabă-l pe Dionisie, numit Areopagitul : el şi-a dat osteneala să scrie două cărţi cu privire la acest subiect. Sfântul pontif Grigore vorbeşte şi el despre asta în Moralia, *încercând să analizeze credinţa preafericitului Iov ; şi mai tratează acest subiect foarte clar în omelii şi la fel de clar în finalul lucrării sale* Ezechiel ; *aceste scrieri ale lui, Galia le-a primit ca pe un dar. Asemenea lucrări scapă înţelegerii muritorilor. Mai întâi ţi le voi expune şi-ţi voi explica apoi sensul alegoric al cuvintelor mele.*

Sfântul Augustin, Dionisie Areopagitul şi Grigore cel Mare sunt cei trei autori fundamentali pe care se sprijină, în mănăstirile Anului 1000, orice efort de elucidare a misterului şi cei care împing meditaţia spre iluminările divine. Adalbéron se referă la ei pentru a defini cele două trăsături majore ale Ierusalimului ceresc, cetatea strălucitoare pe care o va contempla, la sfârşitul lumii, umanitatea reînviată : ea este dispusă ierarhic, asemenea cetăţii terestre ; „lăcaşul îngerilor" este deschis

muritorilor care se îndreaptă spre el, pentru că, în plan divin, comunicarea între cele două părţi ale universului trebuie, în final, să se restabilească.

Societatea ecleziastică

Poporul ceresc este deci alcătuit din mai multe corpuri şi după imaginea lui s-a organizat poporul pământean. În legea Vechii Biserici a poporului, Biserică purtând numele simbolic de Sinagogă, Dumnezeu, prin intermediul lui Moise, şi-a ales miniştrii cărora le-a impus o ierarhie. Istoria sfântă povesteşte ce fel de miniştri au fost instituiţi. Ordinea Bisericii noastre se numeşte Împărăţia cerurilor. Dumnezeu însuşi a ales pentru ea miniştrii fără pată şi legea cea nouă se păzeşte aici sub domnia lui Iisus. Canoanele conciliilor, inspirate de credinţă, au hotărât cum, sub ce titluri şi de cine trebuie să fie instituiţi miniştrii. Or, pentru ca statul să se bucure de pacea Bisericii, el trebuie să se supună la două legi diferite, definite şi una şi cealaltă prin înţelepciune, mama tuturor virtuţilor. Una este legea divină ; ea nu face nici o diferenţă între miniştrii săi ; în faţa ei, toţi se află într-o condiţie egală, oricât de diferiţi ar fi după naştere sau rang ; un fiu de meşteşugar nu se deosebeşte de moştenitorul regelui. Dar acestora, legea clementă le interzice orice fel de josnică ocupaţie lumească. Nu ară glia, nu merg în urma boilor ; abia de se ocupă puţin de vie, copaci sau grădini. Ei nu sunt nici măcelari, nici hangii, nici păzitori de porci, păstori de ţapi sau oieri ; ei nu treieră grâul şi nu cunosc fierbinţeala unei tigăi încinse cu grăsime ; nu se ocupă de scamatorii, nu sunt spălători şi refuză să fiarbă lenjeria. Dar ei trebuie să-şi cureţe sufletul şi trupul ; să dobândească cinste prin moravurile lor şi să vegheze asupra moravurilor celorlalţi. Astfel, legea eternă a lui Dumnezeu le impune să fie fără pată : ea

îi declară eliberaţi de orice servitute. Dumnezeu i-a adoptat : ei sunt slujitorii lui ; el le este singur judecător ; din înaltul cerurilor, el le cere să fie caşti şi puri. Prin porunci, el a supus pentru ei întregul neam omenesc : nici un prinţ n-a fost exceptat, de vreme ce el a spus : „lumea întreagă". El le-a impus să predice păzirea adevăratei credinţe şi să boteze pe ucenicii lor în sfânta apă a botezului ; el i-a format ca medici ai rănilor care pot cangrena sufletele, iar misiunea lor este să aplice leacul vorbelor. El a rânduit că numai preotul are dreptul să administreze sacramentele trupului dumnezeiesc. I s-a dat sublima misiune de a-l oferi el însuşi. Ceea ce glasul lui Dumnezeu a promis nu poate fi respins, o credem, o ştim ; numai dacă nu vor fi alungaţi de propriile lor crime, aceşti miniştri se vor aşeza în primele rânduri ale cerurilor. Ei trebuie deci să vegheze, să se abţină de la anumite alimente, să se roage neîncetat pentru necazurile poporului şi pentru ale lor. Am spus câte ceva despre cler şi puţin despre organizarea lui : esenţial este faptul că toţi clericii sunt de condiţie egală.

În timp ce în Biserică, aşezată la joncţiunea între carnal şi sacru, Dumnezeu vrea ca orice distincţie socială să fie anulată, vedem că societatea civilă, mai cufundată în material, se divizează în ordine. Şi autoritatea Regelui (Franţei) unită cu aceea a Împăratului (regele Germaniei), şi unul şi celălalt imagini ale lui Dumnezeu pe pământ, garantează stabilitatea unei asemenea rânduieli.

Cele trei ordine

Regele

Astfel, una este casa Domnului şi o singură lege o stăpâneşte ?

Episcopul

Societatea credincioşilor formează un singur trup ; dar statul are trei. Căci cealaltă lege, legea omenească, distinge alte două clase : nobilii şi servitorii care, într-adevăr, nu sunt supuşi aceluiaşi statut. Două personaje ocupă primul loc : unul este regele, celălalt este împăratul ; prin guvernarea lor este asigurată soliditatea statului. Restul nobililor are privilegiul de a nu suporta constrângerea nici unei puteri, cu condiţia să se abţină de la crimele pedepsite de justiţia regală. Ei sunt războinicii, protectorii bisericilor ; ei sunt apărătorii poporului, ai celor mari şi, deopotrivă, ai celor mici, ai tuturor, în sfârşit, asigurându-şi, în acelaşi timp, propria lor protecţie şi securitate. Cealaltă clasă este aceea a servitorilor ; această rasă nefericită nu dobândeşte nimic decât cu preţul trudei. Cine ar putea, printr-un calcul al abacului, să socotească grijile care-i frământă pe servitori, multele drumuri pe care le străbat şi muncile lor chinuitoare ? Servitorii furnizează lumii întregi bani, haine, mâncare ; nici un om liber n-ar putea trăi fără servitori.

Casa lui Dumnezeu, pe care o credem una, este deci împărţită în trei : unii se roagă, alţii se luptă, iar ceilalţi, în sfârşit, muncesc. Aceste trei părţi coexistând, nu admit să fie despărţite ; serviciile aduse de una sunt condiţia apariţiei operelor celorlalte două ; fiecare, la rândul ei, are misiunea să uşureze ansamblul. Astfel, această alcătuire triplă este, în acelaşi timp, una ; şi tot astfel, legea a triumfat, iar lumea a putut să se bucure de pace[2].

III

Prezența celor morți

Politica şi socialul sunt concepute, prin urmare, ca proiecţii ale unei ordini imanente ; clericilor le revine misiunea fundamentală de a stabili ritual legăturile între lumea regilor, a cavalerilor şi a ţăranilor cu lumea îngerilor. Dar, din aceeaşi raţiune profundă, mai există şi relaţiile constante între ţara morţilor şi cea a viilor. Defuncţii trăiesc, într-adevăr ; ne cheamă, dar trebuie multă atenţie pentru a-i percepe. În Anul 1000, Biserica din Occident acceptă, în sfârşit, vechi credinţe în prezenţa celor morţi, în supravieţuirea lor, invizibilă, şi totuşi foarte puţin diferită de existenţa carnală. Ei bântuie într-un spaţiu imprecis, între pământ şi cetatea divină. Aşteaptă acolo, de la prieteni şi rude, ajutor, un serviciu, rugăciuni, gesturi liturgice capabile să le uşureze chinurile. Îi vedem apărând, în mai multe rânduri, în povestirea lui Raoul Glaber. Dar cei care primesc aceste mesaje de dincolo sunt şi ei foarte repede înghiţiţi de moarte.

În epoca următoare (995), neamul sarazinilor, cu regele lor Al Mansur, năvălea din ţinuturile africane, ocupând aproape întregul teritoriu spaniol, până la hotarele meridionale ale Galiei şi masacrând mulţime de creştini. În ciuda inferiorităţii forţelor sale, Guillaume, duce de Navarra, zis şi cel Sfânt, îi atacă în mai multe rânduri. Penuria efectivelor îi obligă chiar şi pe călugări să pună mâna pe armele pămînteşti. Grele pierderi se înregistrară şi de o parte şi de cealaltă ; în sfârşit, victoria fu obţinută de creştini şi, după ce sacrificară pe mulţi dintre ai lor, sarazinii, atâţia câţi

mai rămăseseră, se refugiară în Africa. Dar în acest lung şir de lupte, căzură, evident, şi mulţi călugări creştini, care puseseră mâna pe arme, stăpâniţi mai degrabă de sentimente de caritate fraternă decât de nu ştiu ce pretenţioasă dorinţă de glorie.

În vremea aceea, trăia la mănăstirea Moûtiers--Saint-Jean din Tardenois un frate numit Goufier, un călugăr cu purtări blânde şi milostive. Într-o duminică, avu o viziune divină, demnă de încredere. După Matutinae, *se reculese pentru a se ruga în mănăstire, în timp ce fraţii ceilalţi se duseseră să se odihnească puţin. Brusc, biserica se umplu de oameni îmbrăcaţi în veşminte albe, cu etole de purpură, a căror înfăţişare gravă spunea mult despre calitatea lor celui care-i privea. În fruntea lor, mergea, purtând în mână o cruce, un om care-şi spunea episcopul noroadelor şi care susţinea că trebuie să oficieze liturghia chiar în acea zi şi în acel loc sfânt. El şi ceilalţi relatară că asistaseră în noaptea aceea la* Matutinae, *alături de fraţii din mănăstire. Şi adăugară că slujba –* laudes *– pe care o auziseră, cădea foarte bine în ziua aceea. Era duminica a opta după Rusalii, zi în care, cu bucuria reînvierii Domnului, a înălţării lui şi a coborârii Duhului Sfânt, în majoritatea ţărilor, se practica obiceiul de a se psalmodia răspunsuri la cuvinte cu adevărat sublime, însoţite de o melodie emoţionantă, la fel de demne de divina Treime, cum poate să fie opera spiritului uman. Episcopul se apropie de altarul sfântului Mauriciu, martirul, şi, intonând antifonul Treimii începu să celebreze liturghia. Totuşi, fratele nostru îl întrebă cine erau, de unde veneau şi care era motivul acestei vizite. Ei nu se codiră să-i răspundă :*

„Suntem călugări creştini, îi spuseră ei, dar, pentru că ne-am apărat patria şi poporul catolic, am fost, în războaiele cu sarazinii, despărţiţi prin sabie de învelişul nostru corporal. Iată de ce acum Dumnezeu ne

cheamă pe toţi împreună să împărtăşim soarta preafericiţilor ; dar a trebuit să trecem prin acest ţinut pentru că există mulţi oameni care ni se vor alătura în scurt timp."

Cel care oficia liturghia, la sfârşitul rugăciunii duminicale, după ce îi binecuvântă pe toţi, îl trimise pe unul din ei să dea sărutul frăţesc călugărului nostru. Acesta, după ce primi sărutul, văzu că celălalt îl chemă prin semne să-l urmeze. Când vru s-o facă, aceştia dispărură. Şi fratele înţelese că în scurt timp va părăsi şi el această lume, ceea ce se şi întâmplă.

Într-adevăr, cinci luni după această viziune, adică în luna decembrie care a urmat, el a plecat, la porunca abatelui său, la Auxerre, pentru a îngriji câţiva fraţi bolnavi din mănăstirea Saint-Germain, căci era instruit în arta medicinii. Imediat ce sosi, îi rugă pe fraţii pentru care venise să facă degrabă tot ceea ce se cuvenea pentru vindecarea lor. El ştia că i se apropia moartea. Ei îi răspunseră :

„Fă-ne plăcerea să te odihneşti astăzi de oboseala călătoriei pentru ca mâine să fii într-o stare mai bună."

El le răspunse :

„Dacă nu termin astăzi ceea ce am de făcut, pe cât îmi este posibil, veţi vedea că mâine nu voi mai putea face nimic."

Crezură că glumeşte, pentru că-l ştiau vesel din fire, şi uitară de sfatul lui. Dar, în zorii zilei următoare, fu prins de o durere ascuţită ; ajunse cum putu până la altarul preafericitei Maria, pururea fecioară, pentru a oficia liturghia. După ce încheie slujba, se întoarse la infirmerie, unde, pradă unor dureri insuportabile, se întinse pe pat. Cum se întâmplă în asemenea cazuri, un somn de plumb îi îngreună pleoapele, adormind, în ciuda temerilor care-l cuprinseseră. Brusc, văzu în faţa lui pe Fecioara în toată splendoarea ei, luminând cu lumină mare şi întrebându-l de ce se înfricoşase. Pentru că el o privea, ea adăugă :

„Dacă te sperie călătoria, nu ai de ce te teme, vei fi sub ocrotirea mea."

Liniştit de această viziune, el îl rugă pe părintele superior al aşezământului să vină la el, unul pe care-l chema Achard, om învăţat care avea să fie după aceea abatele mănăstirii ; acestuia îi povesti el amănunţit viziunile lui, pe aceasta şi pe cea dintâi. Preotul îi spuse :

„Întăreşte-te, fratele meu, întru Domnul ; dar, cum ai văzut ceea ce e rar dat oamenilor să vadă, trebuie să plăteşti tributul cărnii pentru a putea după aceea împărtăşi soarta celor care ţi-au apărut în vis."

Şi ceilalţi fraţi, convocaţi, îl vizitară, după cum se obişnuieşte în aceste cazuri. La sfârşitul celei de a treia zi, la căderea serii, îşi părăsi trupul. Fraţii îl spălară, după obicei, îi pregătiră linţoliul, şi bătură toate clopotele mănăstirii. Un laic, un om totuşi foarte credincios, care locuia prin apropiere, neştiind de moartea acestui frate, crezu că bat clopotele pentru Matutinae *şi se ridică să se ducă la biserică, după obicei. În clipa în care ajunse la capătul unui pod de lemn, aflat cam pe la jumătatea drumului, mai multe persoane din împrejurimi auziră dinspre mănăstire voci strigând : „Trage ! Trage ! Adu-ni-l repede !"*

Acestor voci le răspundea o alta :

„Pe ăsta nu pot, dar îţi voi aduce un altul dacă găsesc vreun mijloc de a o face."

În aceeaşi clipă, omului nostru, care mergea la biserică, i se păru că zăreşte pe un pod pe unul din vecinii lui (era un diavol) venind spre el şi de care n-avea cum să se teamă : îl chemă pe nume şi-l sfătui să traverseze cu atenţie. Dar imediat, cel rău, luând forma unui turn, se ridică în aer, vrând să-i întindă o capcană omului nostru, în timp ce acesta urmărea din priviri viclenele lui scamatorii. Preocupat de ceea ce vedea, făcu un pas greşit şi căzu, izbindu-se rău de

pod. Se ridică foarte repede, se apără făcându-şi semnul crucii : recunoscând în această farsă răutatea demonului, se întoarse acasă, cu mai multă prudenţă. Puţin timp după aceea, muri şi el în pace la rândul său[3].

IV

Moaştele

Cuvintele unui text sacru şi muzica psalmodiei nu sunt singurele care, prin ritmuri şi diversitatea sensurilor, să croiască drum invizibilului. Lucrurile deschid şi ele uneori anumite porţi, iar lumea de dincolo se revelează ochilor şi urechilor omului, nu numai prin simboluri, ci şi prin fenomene. Cei mai învăţaţi dintre clerici acordă deci atenţie farmecelor, vrăjilor, ambiguităţilor familiare ale gândirii sălbatice şi tuturor meditaţiilor magice. Pentru ei nu există nici o îndoială : influxurile ciudate, emanate de lumea cealaltă, tulbură, din când în când, ritmurile regulate ale naturii. Misterul este în permanenţă prezent, vizibil, tangibil.

Regii taumaturgi

Incontestabil, într-adevăr, miraculosul irupe neîncetat din persoanele şi obiectele sacre. Şi, mai întâi, din mâna regală. Ungerea cu ulei sfinţit, în ziua consacrării, a impregnat corpul regelui cu slava şi forţa divine. El este de atunci plin de o putere supranaturală, vindecând numai prin simpla atingere. Helgaud a fost primul care a descris minunile regelui Franţei :

Frumosul palat care se află la Paris a fost construit la ordinul regelui Robert de către oamenii săi. Dorind, în sfânta zi de Paşte, să-l onoreze cu prezenţa sa, porunci să se întindă masa, după tradiţia regală. Când să ridice mâinile pentru spălarea rituală, un orb ţâşni din mulţimea de săraci care, înghesuindu-se în jurul

lui, alcătuia un permanent cortegiu, şi îl rugă cu umilinţă să-i stropească ochii cu apă. Regele, luând în glumă spusele orbului, după ce i se turnă apă în pumni, i-o aruncă pe faţă. Imediat, sub ochii mai marilor ţării, care erau de faţă, orbul se vindecă sub efectul apei ; şi în timp ce toţi îl felicitau, lăudând pe Domnul, regele se aşeză la masă şi fu în ziua aceea cel mai vesel dintre toţi mesenii. Întreaga zi, cei care luaseră parte la festin vorbiră despre această minune şi-l lăudară pe Dumnezeul atotputernic. Şi poate că n-ar fi vorbit decât despre lucruri zadarnice şi neînsemnate dacă n-ar fi fost luminaţi de o asemenea lumină. Şi se poate crede, şi nu fără motiv, că acest palat merită să fie onorat frecvent de vizitele regale, pentru că virtutea divină l-a însemnat cu un asemenea miracol şi l-a consacrat prin bucuria poporului, în prima zi în care piosul rege a vrut să benchetuiască.

Puterile corpurilor sfinte

Totuşi, există obiecte în care, mai mult decât în apariţiile morţilor şi în puterile miraculoase ale regilor, se vede cealaltă lume pătrunzând în viaţa cotidiană, de aici, de pe pământ, şi operându-se întâlnirea între creştinism şi credinţele profunde ale poporului. Aceste obiecte sunt rămăşiţele existenţei terestre ale sfinţilor : trupul, osemintele, mormântul, tot ceea ce constituie moaştele. Pe respectul pe care îl inspiră aceste rămăşiţe se întemeiază întreaga ordine socială ; pentru că toate jurămintele care încearcă să disciplineze tumultul feudal sunt, într-adevăr, rostite cu mâna pe un relicvariu.

Bizuindu-se pe o riguroasă justiţie, acelaşi rege serenisim (Robert cel Pios) se străduia să nu-şi pribăească gura prin minciuni, ci, dimpotrivă, să ţină în inima şi gura lui numai adevărul ; jura cu sârguinţă

numai pe credinţa în Domnul Dumnezeul nostru. Iată de ce, pentru cei care depuneau jurământul, dorind ca aceştia să fie la fel de neprihăniţi ca şi el (împiedicându-i să devină sperjuri), poruncise să se facă o raclă de cristal, împodobită cu aur fin, dar fără nici un fel de moaşte în ea, pe care jurau cei mari, neştiutori de această pioasă viclenie. El mai poruncise să i se facă o altă raclă de argint de astă dată în care aşeză un os de grifon ; pe acesta jurau cei fără de putere şi ţăranii[4].

Lipsit de moaştele pe care le conţine, un sanctuar îşi pierde imediat valoarea :

În acele zile, Geoffroi, abate la Saint-Martial, succesor al lui Aubaut, însoţit de contele Boson, s-a dus, urmat de o mare trupă de războinici, într-o biserică, pe care câţiva seniori o răpiseră pe nedrept sfântului Marţial : el ridică de aici trupul sfântului Vaulry şi-l duse cu el la Limoges, păstrând acolo moaştele acestui sfânt mărturisitor până în ziua în care vinovaţii seniori recunoscură şi declarară dreptul sfântului Marţial. Şi când acesta intră, în cele din urmă, în posesia bunului său, abatele înapoie trupul sfânt sanctuarului de unde fusese luat : şi, în prezenţa ducelui Wilhelm, el stabili disciplina monastică[5].

Descoperirea şi strămutarea moaştelor, aureolate de legende, plecând uneori în călătorie sau vizitându-se unele pe altele, erau, în acele timpuri, însoţite de cele mai frumoase ceremonii şi de toată strălucirea creaţiei artistice.

Inventarea craniului lui Ioan Botezătorul

În zilele acelea, povesteşte Adémar de Chabannes, *Domnul a binevoit să dea o vie strălucire domniei serenisimului duce Wilhelm [de Aquitania]. Într-adevăr, în vremea lui, a fost descoperit capul sfântului Ioan în bazilica din Angély, închis într-un cufăr de piatră tăiat în formă de piramidă, lucrare a prea ilustrului abate Audouin; se spune că sfântul cap era chiar cel al sfântului Ioan Botezătorul. Aflând de acestea, ducele Wilhelm, care se întorcea de la Roma, unde participase la sărbătorile Paştelui, se umplu de bucurie şi hotărî să expună sfântul cap privirilor poporului. Capul era păstrat într-o raclă de argint, în interiorul căreia se citeau aceste cuvinte: „Aici se odihneşte Înaintemergătorul Domnului." Dar cât despre a şti cine, în ce epocă şi din ce loc a fost adus aici şi dacă este chiar vorba de Înaintemergătorul Domnului, iată ce n-a fost prea sigur stabilit. În istoria regelui Pépin, unde se pot citi toate amănuntele, nu se face nici o menţiune a acestui eveniment care este, oricum, dintre cele mai importante; iar ceea ce se spune în ea nu trebuie câtuşi de puţin luat în serios de oamenii învăţaţi. În această scrisoare fantezistă, se povesteşte, într-adevăr, că pe vremea când Pépin era rege în Aquitania, un anume Felix aduse pe mare capul sfântului Ioan Botezătorul din Alexandria în Aquitania şi că, în vremea aceea, Alexandria era guvernată de arhiepiscopul Teofil, menţionat de sfântul Luca la începutul Faptelor Apostolilor, când spune: „Cuvântul cel dintâi l-am făcut, o Teofile, despre toate... "; ar fi avut loc, apoi la Aunis o bătălie între regele Pépin şi vandali, şi chiar acest cap, aşezat de rege lângă trupurile camarazilor ucişi, i-ar fi înviat imediat pe toţi. Or, Pépin n-a trăit nici în vremea vandalilor şi nici în cea a lui Teofil şi*

nu scrie nicăieri că sfântul cap al Înaintemergătorului Domnului s-ar fi aflat vreodată la Alexandria. Vedem, dimpotrivă, în vechi legende că sfântul cap al Înaintemergătorului a fost mai întâi descoperit de doi călugări cărora li se revelase locul unde se afla acesta ; apoi împăratul Teodosie l-a transferat în cetatea împărătească de la Constantinopole şi acolo este venerat de credincioşi.

Să revenim deci la povestirea noastră. Când a fost arătat capul sfântului Ioan care tocmai fusese descoperit, Galia toată, Italia şi Spania, tulburate de această ştire, se grăbiră care mai de care să alerge spre acel loc. Regele Robert şi regina, regele Navarrei, Sanchez, ducele Gasconiei, Eudes din Champagne, conţi şi alţi oameni mari, cu episcopi, abaţi şi toată nobilimea acestor ţinuturi se îndreptară într-acolo. Toţi ofereau daruri preţioase, de toate felurile ; regele Franţei oferi un taler de aur fin, cântărind treizeci de livre, şi stofe ţesute din fir de mătase şi aur pentru a împodobi biserica. El fu primit cu mari onoruri de ducele Wilhelm, apoi se întoarse în Franţa prin Poitiers. Nu se mai văzuse până atunci nimic mai îmbucurător şi mai plin de slavă decât această întâlnire între preoţi şi călugări cântând psalmi şi purtând moaştele sfinţilor, aduse cu mare grabă din toate părţile pentru a onora memoria sfântului Înaintemergător. În cursul sărbătorilor, moaştele marelui prinţ, străbunul Aquitaniei şi cel care a împământenit primul credinţa în Galia, adică ale preafericitului apostol Marţial, fură strămutate acolo împreună cu moaştele sfântului Ştefan din catedrala de la Limoges. Pe când, închise într-o raclă de aur şi pietre preţioase, se scoteau moaştele sfântului Marţial din propria lui bazilică, întreaga Aquitanie, care suferea de mult timp din pricina inundaţiilor provocate de prea multele ploi, văzu cu bucurie, la trecerea strămoşului lor, cerul înseninându-se. Mergând în urma

raclei cu moaşte, abatele Geoffroi şi episcopul Géraud, cu numeroşi seniori şi o mulţime de oameni din popor, se opriră la bazilica Mântuitorului, la Charroux. Călugării aşezământului şi tot poporul le ieşiră în întâmpinare la o milă de oraş şi, celebrând cu mare pompă această zi de sărbătoare, intonând antifoanele într-un singur glas, îi conduseră până la altarul Mântuitorului. După săvârşirea liturghiei, îi însoţiră în acelaşi fel. Şi după ce intrară în bazilica sfântului Înaintemergător, episcopul Géraud celebră în faţa sfântului cap liturghia Naşterii sfântului Ioan Botezătorul, căci se aflau în luna octombrie. Preoţii de la Saint-Etienne cântară, alternativ cu călugării de la Saint-Martial, tropii şi laudele, cum se face în zi de sărbătoare ; iar după liturghie episcopul binecuvântă poporul, ridicând capul sfântului Ioan ; şi astfel, bucurându-se cu mare tulburare de miracolele săvârşite pe urmă de sfântul Marţial, toţi se întoarseră în a cincea zi înainte de sărbătoarea Tuturor Sfinţilor. Cam în aceeaşi vreme, sfântul mărturisitor Léonard, la Limoges, şi sfântul martir Antonin, la Quercy, începură să se facă cunoscuţi prin uimitoare miracole, iar poporul alerga spre ei din toate părţile.

Minuni

...Pe când se strămutau relicvele sfântului Cybard spre sfântul Înaintemergător, fu strămutat şi bastonul pastoral al sfântului mărturisitor. Acesta era curbat la capătul de sus şi, la vreme de noapte, până la revărsatul zorilor, se vedea strălucind, pe cer, deasupra locului unde se aflau moaştele sfântului, un baston de foc, curbat şi el la capătul de sus ; miracolul dură până când ajunseră în faţa capului sfântului Ioan ; şi, după ce sfântul Cybard săvârşi miracole, vindecând bolnavi, se întoarseră pe la casele lor cu mare bucurie. În timp

ce canonicii de la Saint-Pierre d'Angoulême îşi urmau drumul cu moaştele lor, cei care le purtau, îmbrăcaţi în veşminte sfinţite, trecură un fluviu adânc, fără să se ude ; ca şi cum ar fi călcat pe pământ uscat, nu se vedea, nici pe ei, nici pe hainele, nici pe încălţările lor, nici un strop de apă.

În acest timp, după ce fu de ajuns arătat privirilor poporului, capul sfântului Ioan fu ridicat de ducele Wilhelm şi aşezat în piramida în care se aflase de la început şi înlăuntrul căreia este păstrat într-o raclă de argint, legată cu lănţişoare din acelaşi metal. Piramida este din piatră placată cu panouri de lemn, în întregime învelite în argintul oferit cu prisosinţă de regele Sanchez de Navarra preafericitului Înaintemergător.

În timpul marilor solemnităţi, mulţimi de credincioşi exaltaţi se striveau pe culoarele criptelor, în jurul raclelor cu moaşte :

Pe la mijlocul Postului Paştelui, în timpul veghei de noapte, pentru că o mare mulţime năvălise în acest sanctuar, înghesuindu-se în jurul sfântului Marţial, mai mult de cincizeci de bărbaţi şi femei se călcară în picioare unii pe alţii şi muriră înlăuntrul bisericii, unde au şi fost îngropaţi a doua zi[6].

V

Miracolele

La cele mai înalte nivele ale conştiinţei religioase, apare drept indiscutabil faptul că miracolele nu sunt necesare nici credinţei, nici mântuirii, că important este numai spiritualul şi că miraculosul nu este decât spuma veşniciei. Hervé, trezorierul de la Saint-Martin de Tours, reconstruise bazilica pentru a depune aici moaştele sfântului.

Se povesteşte că, doar la câteva zile înainte de această strămutare, Hervé se rugase Domnului să-şi arate iubirea faţă de această biserică, mireasa lui, binevoind, cum mai făcuse de atâtea ori, să săvârşească, cu ajutorul sfântului Martin, un miracol. În timp ce era cufundat în rugăciune, îi apăru sfântul mărturisitor şi, adresându-i-se cu blândeţe, îi spuse aceste cuvinte :

„Ceea ce ceri, iubitul meu fiu, află că e puţin lucru pe lângă ceea ce Domnul are puterea să-ţi dea ; dar, pentru moment, miracolele care s-au săvârşit altădată sunt de ajuns, căci mai grabnic este să secerăm ce am semănat. Numai pentru acele lucruri bune care înalţă sufletele trebuie să ne rugăm cu toţii. Pentru suflete, nu uita niciodată să implori binecuvântarea divină. Să ştii că, în ceea ce mă priveşte, mă voi ruga pe lângă Domnul pentru cei care slujesc cu ardoare în această biserică. Unii dintre ei, preocupaţi mai mult decât este firesc de treburile lumii acesteia, săvârşindu-şi slujba mai mult prin arme şi războaie, au pierit ucişi în lupte. Nu-ţi ascund că mi-am dat multă osteneală pentru a obţine îngăduinţa lui Hristos ca să fie smulşi din

mâinile slujitorilor întunericului şi aduşi în locuri de răcoare şi lumină. În rest, străduieşte-te să-ţi îndeplineşti îndatorirea ta, foarte plăcută Domnului."

În ziua fixată pentru sfinţire, s-au văzut venind episcopi şi abaţi, precum şi o mulţime mare de credincioşi, bărbaţi şi femei, clerici şi laici ; înainte de a începe oficierea slujbelor, Hervé luă de o parte pe cei mai sfinţi dintre preoţii veniţi de departe şi se îngriji să le relateze viziunea lui. După ce se încheie ceremonia, după tradiţie, şi toate obiectele de cult fură aşezate la locul lor, acest om sfânt începu să-şi aplice mortificările unei vieţi şi mai ascetice, hotărând să-şi petreacă viaţa în singurătate, în strâmtoarea unei chilii de pe lângă biserică, citind psalmi şi rugăciuni. După patru ani, simţi că va părăsi curând această lume : sănătatea i se înrăutăţea din zi în zi şi mulţi se grăbiră să-l viziteze, aşteptând ca moartea lui să fie marcată de vreun miracol, judecând după meritul pe care-l vedeau la acest om. Dar el, cu înţelepciune, îi îndemnă să se ocupe de alte lucruri, prevenindu-i să nu aştepte să vadă nici un semn extraorinar, implorându-i mai ales să se roage cu râvnă pentru el Domnului prea sfânt. Cum ora morţii se apropia, cu mâinile şi ochii ridicaţi spre cer, nu înceta să repete : „Ai milă, Doamne ! Ai milă, Doamne !" Rostind aceste cuvinte, îşi dădu sufletul ; fu îngropat în aceeaşi biserică, chiar în locul în care se aflase odinioară mormântul preafericitului Martin[7].

Dar credinţa poporului, în timpul acesta, se hrăneşte cu miracole. Nevoia de miracol, de contactul fizic cu forţele supranaturale, împinge mulţimea spre sanctuarele ascunse în umbra criptelor şi a acelor *martyria.* Această înclinaţie irezistibilă şi toate avantajele pe care ea le putea prilejui, explică intensul comerţ cu relicve şi atâtea înşeleciuni ale căror victime nu au fost chiar toţi oamenii acelei vremi.

Imposturi

Autoritatea divină, prin vocea lui Moise, îi avertizează pe evrei : „Dacă se află printre voi un profet care, vorbind în numele vreunui zeu al străinilor, prezice vreun eveniment din viitor şi, dacă din întâmplare, acest eveniment chiar se întâmplă, nu credeţi în acest om : căci Domnul Dumnezeul vostru vă ispiteşte ca să vadă de-l iubiţi sau nu.” În timpurile noastre, s-a întâmplat, într-un caz diferit, acelaşi lucru. În vremea de care ne ocupăm, trăia un om din popor, un telal foarte isteţ, căruia nu i se cunoşteau nici numele, nici patria ; căci se muta din loc în loc, păzindu-se să fie recunoscut, dându-şi mereu alte nume şi minţind cu privire la ţinutul său de baştină. Scotea din morminte, pe ascuns, oseminte provenite de la morţi de curând, le aşeza în diverse cutii şi le vindea unui mare număr de oameni, ca pe moaştele sfinţilor martiri sau mărturisitori. După ce a făptuit nenumărate înşelăciuni în Galia, fu obligat să fugă şi ajunse în ţinutul Alpilor, locuit de nişte neamuri neştiutoare care îşi au de obicei sălaşurile prin munţi. Acolo îşi luă numele de Ştefan, aşa cum în alte părţi se numise Petru sau Ioan. Şi, aici, după obiceiul său, se duse, la vreme de noapte, într-un loc dintre cele mai de rând, să adune osemintele unui om necunoscut ; le închise într-o raclă, pretinzând că aflase, printr-o revelaţie pe care i-ar fi făcut-o îngerii, că este vorba despre rămăşiţele sfântului martir numit Just. Curând poporul, comportându-se ca de obicei în asemenea cazuri, şi toţi ţăranii cu minte puţină alergară la auzul acestei veşti, întristaţi chiar că nu erau bolnavi pentru a putea implora vindecarea. Îşi aduseră infirmii, oferiră săracele lor daruri, aşteptând zi şi noapte vreun miracol brusc. Or, aşa cum am mai spus, spiritele rele au uneori

permisiunea să-l săvârşească. Acestea sunt ispitele în care oamenii cad prin păcatele lor. Avem aici un exemplu evident. Căci văzură curând tot felul de membre răsucite ridicându-se şi fragmente de toate formele plutind prin aer. Totuşi, nici episcopul din Maurienne, nici cel de la Uzès, nici cel de la Grenoble, în ale căror dioceze se petreceau asemenea sacrilegii, nu făcură nici un demers pentru a se interesa de această afacere. Preferară să ţină câteva colocvii în care nu se ocupară decât de cum ar mai fi putut lua necuvenite dări de la popor şi, în acelaşi timp, cum să sprijine această înşelătorie.

Totuşi, Manfred, foarte bogatul marchiz, auzi vorbindu-se despre această întâmplare; el îşi trimise oamenii să pună mâna pe acest mincinos obiect de cult, poruncind să i se raporteze ale cui erau moaştele luate drept cele ale unui venerabil martir. Marchizul se îngrijise chiar să ridice o mănăstire în cetatea fortificată Suse, cea mai veche din Alpi, spre slava lui Dumnezeu cel atotputernic şi a mamei sale Maria, pururea fecioară. Avea intenţia, după ce va fi ridicat aşezământul, să-l aducă aici pe acest sfânt şi orice alte moaşte pe care le va fi găsit. Curând, lucrările construcţiei fură încheiate şi el fixă ziua sfinţirii; invită episcopi din vecinătate, care veniră însoţiţi de abatele Guillaume de Volpiano cel atât de des pomenit, şi de alţi câţiva abaţi. Telalul nostru se afla şi el pe acolo; intrase în graţiile marchizului, promiţându-i curând şi alte moaşte mult mai preţioase, provenite de la sfinţii cărora el le inventa faptele, numele şi detaliile martiriului, ca şi tot restul, de altfel. Când oamenii cei mai învăţaţi îl întrebau de unde aflase aceste lucruri, el debita zgomotos tot felul de lucruri neverosimile; făceam şi eu parte din suita abatelui meu, de atâtea ori pomenit. El zicea:

„Noaptea, îmi apare un înger care-mi povesteşte şi mă învaţă tot ceea ce vreau să ştiu; şi el rămâne cu mine atâta vreme cât nu-l rog să plece."

Cum, la aceste vorbe, noi îl întrebam cum îl vede, în somn sau în stare de veghe, el adăuga :

„Aproape în fiecare noapte, acest înger mă ridică din patul meu, fără ştirea soţiei mele : şi după o lungă discuţie, el pleacă salutându-mă şi îmbrăţişându-mă."

Simţeam în aceste vorbe o minciună stângace şi aflarăm că omul nu era deloc un angelic, ci chiar un slujitor al minciunii şi al fărădelegilor.

Totuşi, prelaţii, operând ritualic sfinţirea bisericii, acesta fiind scopul călătoriei lor, aşezară, la un loc cu celelalte moaşte, osemintele descoperite de ticălosul impostor, spre marea bucurie a poporului care sosea din toate părţile pe urmele lui. Or, acestea se întâmplau în data de 16 a calendelor lui noiembrie. Ziua fusese aleasă pentru că adepţii înşelătoriei pretindeau că ar fi vorba chiar de oasele sfântului Just care suferise martiriul în oraşul Beauvais, din Galia şi al cărui cap fusese strămutat şi păstrat la Auxerre, acolo unde sfântul se născuse şi fusese crescut. Dar eu, care ştiam despre ce era vorba, am spus că toate sunt scorneli. Or, în noaptea următoare, câţiva călugări şi alţi credincioşi văzură în această biserică apariţii înfricoşătoare ; din racla care conţinea osemintele ieşiră chipuri negre care părăsiră biserica. De atunci, mulţi oameni plini de bun simţ se străduiră zadarnic să stârnească oroarea faţă de această uricioasă înşelătorie pentru că nu reuşiră să împiedice mulţimea ţăranilor să venereze, în persoana acestui telal corupt, numele unui om incorect ca şi cum ar fi fost chiar Just însuşi, şi să persevereze în greşeala lor. În ceea ce ne priveşte, am relatat această întâmplare pentru a atrage atenţia asupra formelor atât de variate ale înşelăciunilor. drăceşti şi omeneşti de care e plină lumea şi care au o predilecţie deosebită pentru izvoarele şi arborii pe care bolnavii îi venerează fără discernământ [8].

Victoria cultului moaştelor

Curentul unor asemenea credinţe se arăta uneori atât de puternic că până şi cei mai învăţaţi se lăsau antrenaţi de el. Bernard, directorul şcolilor din Angers, descoperind Aquitania, fu mai întâi profund şocat de formele pe care le îmbrăca în această regiune devoţiunea populară faţă de moaşte. Primele relicvarii antropomorfe pe care le văzu i se părură nişte idoli la fel de periculoşi ca statuile păgâne. Dar curând se lăsă şi el captivat. Fapt dovedit în *Miracolele sfintei Foy*:

SĂ FIE ÎNGĂDUIT, DIN PRICINA UNUI OBICEI DE NEÎNLĂTURAT LA OAMENII SIMPLI, SĂ SE RIDICE STATUI SFINŢILOR, PENTRU CĂ NU ESTE NICI O PAGUBĂ PENTRU RELIGIE ŞI NU ATRAGE ÎN NICI UN FEL MÂNIA DIVINĂ.

Există un obicei venerabil şi străvechi, atât în ţinuturile Auvergne, Rodez şi Toulouse, cât şi în regiunile învecinate: fiecare ridică sfântului său, după mijloace, o statuie de aur, de argint sau din alt metal, în care închid fie capul, fie o altă parte a trupului sfânt. Din pricină că această practică a părut oamenilor învăţaţi superstiţioasă, şi pe drept cuvânt – ei cred că se continuă un ritual al cultului vechilor zei sau mai degrabă al demonilor –, am crezut şi eu, de asemenea, neştiutor, că obiceiul era rău şi contrar religiei creştine, când am contemplat pentru prima dată statuia sfântului Géraud, instalată pe un altar. Statuia, remarcabilă prin aurul ei foarte fin, prin pietrele de mare preţ şi reproducând cu atâta artă trăsăturile unui chip uman, că ţăranii care o priveau se simţeau pătrunşi de privirea lui clarvăzătoare şi credeau uneori că sesizează în raza lor semnul unei îngăduinţe cu privire la

dorinţele lor. Curând, surâzând în sinea mea, de greşeala mea, m-am întors spre însoţitorul meu, Bernier, vorbindu-i în latină : „Ce crezi, frate, despre acest idol ? Lui Jupiter sau Marte nu le-ar fi plăcut o asemenea statuie ?" Bernier, orientat deja de vorbele mele, răspunse cu destulă isteţime învăluind critica în laude. El avea dreptate. Căci acolo unde i se dedica unui Dumnezeu unic atotputernic şi adevărat un cult real, pare nefast şi absurd să fabrici statui din ghips, lemn sau metal, în afară de aceea a Domnului Iisus răstignit. Biserica catolică permite să se creeze cu pietate o asemenea imagine pentru a păstra vie amintirea patimilor lui Hristos, fie cu dalta, fie cu penelul. Dar amintirea sfinţilor, ochii oamenilor n-ar trebui să o contemple decât în relatările veridice sau în chipurile pictate pe pereţi, în culori întunecate. Nu există motive să acceptăm statui de sfinţi decât ca pe un abuz vechi şi ca pe un obicei imposibil de dezrădăcinat la oamenii simpli. Acest abuz are o asemenea forţă în locurile despre care vă vorbesc încât, dacă aş fi rostit cu voce tare părerea mea despre statuia sfântului Géraud, aş fi fost pedepsit ca un ucigaş.

În sfârşit, în a treia zi, am ajuns aproape de aşezământul sfintei Foy. Din întâmplare, dar şi printr-un noroc, în clipa în care am intrat în mănăstire, locul retras unde se păstrează imaginea venerabilă era deschis. Ajunşi în faţa ei, înghesuiala credincioşilor prosternaţi era atât de mare că nu mai avurăm loc unde să ne închinăm şi noi. Mă simţii supărat şi rămasei în picioare pentru a privi imaginea. În termeni exacţi, mi-am formulat rugăciunea : „Sfântă Foy, tu, ale cărei moaşte se află în acest simulacru, ajută-mă în ziua Judecăţii de Apoi." În aceeaşi clipă, am privit surâzător spre ucenicul meu Bernier. Mă gândeam că era cu adevărat o inepţie, ceva fără sens ca atâtea fiinţe

înzestrate cu raţiune să se roage în faţa unui obiect mut, lipsit de inteligenţă. Dar vorbele erau zadarnice, ideea meschină, neprovenind dintr-o inimă dreaptă : imaginea sacră nu era consultată ca un idol, prin intermediul sacrificiilor, ci era onorată în amintirea venerabilei martire, în numele lui Dumnezeu atotputernic. Dar eu, dispreţuind-o ca şi cum ar fi fost Venus sau Diana, am tratat-o de simulacru.

M-am căit apoi, cu multă amărăciune, de purtarea mea prostească faţă de sfânta lui Dumnezeu. Reverendul Augier, un om cinstit şi venerabil, decan în acel moment (am aflat că el devenise apoi abate) îmi povesti, printre alte miracole, aventura clericului Ulric. Acest om se credea mult mai învăţat decât ceilalţi : într-o zi în care avea obligaţia să transporte sfânta imagine în alte locuri, mintea i se tulbură atât de tare că, oprind procesiunea pelerinilor el vorbi împotriva sfintei, bătând câmpii, formulând nu ştiu ce inepţii cu privire la imaginea ei.

În noaptea următoare, pe când îşi odihnea picioarele rupte de oboseală, o femeie îi apăru în vis, învăluită într-o măreţie terifiantă. „Ei bine, ticălosule, cum ţi-ai permis să-mi denigrezi imaginea ?” După aceste vorbe, ea îşi lovi duşmanul cu o baghetă şi dispăru. Cât a mai trăit, a povestit această păţanie pentru posteritate. Nu există deci nici un argument pentru a pune în discuţie dacă statuia sfintei Foy trebuie venerată fiindcă este clar şi sigur că detractorii o atacă de fapt pe sfânta martiră însăşi ; adaug că nu este vorba aici de un idol nelegiuit prilejuind un rit de sacrificiu sau divinaţie, ci de un pios memorial al unei fecioare sfinte în faţa căruia credincioşii află mai deplin şi mai demn căinţa care-i încurajează să implore mijlocirea, prin puterea ei, pentru iertarea păcatelor lor. Iată, poate, explicaţia cea mai înţeleaptă. Fireşte, acest înveliş al moaştelor sfinte este fabricat în forma unui chip uman oarecare, conformă dorinţei artistului, dar este impor-

tantă printr-o comoară mult mai preţioasă decât chivotul legii de odinioară. Dacă este adevărat că în această statuie este păstrat intact corpul unei martire atât de importante, este în afara oricărei îndoieli că avem aici una din cele mai preţioase perle ale Ierusalimului ceresc. Şi bunătatea supremă operează chiar în virtutea meritelor sale asemenea miracole, fără echivalent în epoca noastră la un alt sfânt, prin mărturie directă sau indirectă.

În consecinţă, statuia sfintei Foy nu comportă nimic care ar cere interdicţia sau blamul, pentru că, se pare, nu a fost reînnoită aici nici o veche eroare, puterile sfinţilor nu au fost micşorate, iar religia n-a suferit nici o stricăciune[9].

Miracolele sfintei Foy

Bernard, în sfârşit, convins, se strădui deci să-şi folosească talentul relatând uimitoarele miracole pe care osemintele, închise în statuia de aur, le produceau în jurul lor.

Brasarde de aur

Adaug acum că nimeni n-a putut înregistra toate miracolele pe care Domnul a binevoit să le opereze prin intermediul sfintei Foy ; pe cele care au fost reţinute, un singur om nu poate singur să le relateze. Vreau totuşi să adaug câteva cuvinte privind unele fapte deja cunoscute, despre care mi s-a vorbit, pentru a nu fi taxat de mutism din pricina unei discreţii excesive şi nici de inoportunitate prin vorbăria mea. Cunosc vechiul dicton : „Tot ce e rar e preţios." De aceea, n-am relatat decât un mic număr de fapte destinate să edifice ansamblul comunităţii pentru a le preţui. Iisus Hristos să-mi ierte greşeala de a fi trecut sub tăcere, de bună voie, un mare număr de miracole.

Este vorba de Arsinda, soţia contelui Guillaume din Toulouse, fratele acelui Pons, ucis prin viclenie, după aceste întâmplări, de către ginerele său, Artaud. Această femeie purta brăţări de aur, sau, mai degrabă, pentru că ele ajungeau până la coate, brasarde magnifice, minunat cizelate şi împodobite cu pietre preţioase. Într-o noapte, pe când se odihnea singură în patul ei nobil, văzu în vis apărându-i o tânără foarte frumoasă. Admirându-i frumuseţea, îi puse următoarea întrebare :

„Spune-mi, o, doamnă, cine eşti ?"

Sfânta Foy, cu o voce blândă, îi răspunse la întrebare :

„Sunt sfânta Foy, nu te teme."

Arsinda i se adresă cu o voce rugătoare :

„O, sfântă doamnă, de ce ai binevoit să te apropii de o păcătoasă ca mine ?"

Atunci, sfânta Foy îi aduse la cunoştinţă interlocutoarei sale motivul pentru care venise :

„Dă-mi mie brasardele tale : du-te la Conques şi depune-le pe altarul Mântuitorului. Acesta este motivul apariţiei mele."

La aceste vorbe, femeia, ştiutoare, nevrând să lase să-i scape un asemenea dar fără o răsplată, reluă : „O sfântă, doamnă, dacă prin mijlocirea ta Dumnezeu mi-ar da un fiu, mă voi supune cu bucurie poruncilor tale."

Sfânta Foy îi răspunse :

„Creatorul atotputernic o va face cu uşurinţă pentru slujitoarea lui, cu condiţia să nu refuzi ceea ce ţi-am cerut."

A doua zi, femeia ţinând în inima ei acest răspuns, se interesă cu râvnă unde este oraşul numit Conques : în vremea aceea, într-adevăr, reputaţia puterii deosebite a oraşului Conques nu trecuse decât foarte rar dincolo de graniţele ţinutului. După ce iniţiaţii i-au dat informaţia, ea se achită în persoană de misiunea de pelerinaj, purtând brasardele de aur cu multă pietate,

oferindu-le lui Dumnezeu şi sfintei sale. Mândra femeie petrecu sărbătorile Învierii Domnului Mântuitorului în aceste locuri, dând strălucire, prin prezenţa ei acestor solemnităţi, apoi se întoarse în ţara ei. Ea îşi văzu curând promisiunea împlinită şi aduse pe lume un băiat. Apoi, din nou, însărcinată, ea născu un al doilea fiu, iar numele acestora fură, pentru primul, Raymond, pentru al doilea, Henric.

Apoi, după un timp, brasardele fură topite pentru a modela un retablu[10].

Despre răzbunarea cerească împotriva unor oameni care voiau să fure vinul călugărilor.

...Cavalerul Hugues, în puterea căruia se afla acest oraş, porunci celor doi servitori ai săi, apoi unui al treilea, să fure vinul călugărilor depozitat pe domeniul Molières. Domeniul era vecin cu oraşul în chestiune, la o distanţă nu mai mare de două mile.

Aceştia se despărţiră şi, străbătând cărările dintre casele satului, căutară căruţe pentru ca să transporte vinul. Primul dintre ei, pe nume Benedict, avu de a face cu un ţăran naiv, care-l rugă din toată inima să nu împlinească răul pe care-l începuse. Dar i-a răspuns, se spune, hulind : „Da' ce, sfânta Foy bea vin ? E o idioţenie ! Nu ştii că cel care nu bea vin nici nu-i simte lipsa ?" Vai de cel căruia îi sunt străine înţelesurile propriilor lor vorbe şi nu ştie că a nedreptăţi pe cei care-i slujesc pe sfinţi înseamnă a jigni, fără îndoială, chiar pe sfinţi, lovind nu numai în sfinţi, ci chiar în Domnul nostru Iisus Hristos, care simte suferinţele în trupul altuia şi pentru care sfinţii nu sunt altceva decât membre intim legate de el. Cum i se spusese că nu era acolo paznicul pivniţei, el se lăudă că poate ridica drugul pe vârful piciorului, zicând că nicăieri nu existau caturi atât de solide încât să nu le poată sparge numai trăgând cu piciorul. Vorbind, fără cel mai mic efort, zgâlţâi zidul casei în care intră,

demonstrând cu ce forță va deschide el porțile cramei. Totuși, când vru să lovească din nou cu piciorul, genunchiul i se îndoi ; nervii lui paralizați din propria lor încâlceală, își pierdură orice putință de mișcare și se înțepeniră până în adâncurile lor ; cu încheieturile imobilizate, acesta căzu lat, ca un nenorocit. Orificiul imund se deschise până la urechi ; murdăriile revărsate ale burții lui, scârbav risipite, lăsară să se vadă clar cât de groaznică și sfâșietoare îi era spaima. Nefericitul torturat de un chin înspăimântător nu-și mai târî jalnica lui viață decât două zile [11].

Despre învierea unui catâr

Manifestarea atotputerniciei divine privind învierea unui catâr, prin mijlocirea sfintei Foy, nu este mai puțin demnă de a fi lăudată și cunoscută. Nu se cuvine ca o creatură cu mintea întreagă să roșească povestind despre ceea ce Creatorului suprem nu i-a fost rușine să facă. Să nu fim surprinși de faptul că milostenia Creatorului cuprinde toate ființele vii, de orice fel, pentru că este scris : „Doamne, tu vei ocroti oameni și animale." Istoria pe care-o voi spune face parte din această categorie.

Un cavaler din părțile Toulouse-ului, pe nume Bonfils (fiul lui mai trăiește și poartă același nume) se îndrepta într-o zi spre locul consacrat sfintei, când, la vreo două mile de orașul Conques, catârul lui rănit, nu se știe cum, căzu țeapăn la pământ. Aduse doi țărani pe care-i rugă să jupoaie animalul. Iar el, care făcuse drumul din dragoste pentru sfântă, plecă mai departe spre sanctuar. Acolo, aruncându-se la pământ, se cheltui în rugăciuni și-și rosti dorințele. La sfârșit, i se plânse statuii aurite a sfintei de pierderea catârului, pentru că nu era vorba despre un catâr oarecare, ci de unul aproape incomparabil, și pentru că Dușmanul victorios îi provocase pagubă în vreme ce el era pre-

ocupat de lucrurile pioase. Temeinicia acestei credinţe merită să fie lăudată cu multă râvnă, căci abia îşi sfârşi omul nostru rugăciunea că, smulgându-se din mâinile celor doi ţărani creştini care-l ţineau de picioare cu gândul să-l jupoaie, catârul se ridică, o, minune, într-un salt plin de viaţă şi, luând-o la galop, trecând peste coline, pe urma tovarăşilor săi de drum, năvăli în oraş.

[...] Acum câtva timp, un grup din Angers plecă în călătorie pentru a se închina în acel oraş celebru şi populat, al cărui nume vechi a fost aproape uitat (dacă nu mă înşel, era Anicium), dar căruia poporul îi spune acum „Notre-Dame-du-Puy". Acolo, oamenii despre care vorbim se întâlniră cu un individ nelegiuit şi eretic care declară că locuieşte în apropiere de Conques. Când află că are de a face cu oameni din Angers, îi întrebă : „Cunoaşteţi oare pe un anume Bernard care, întorcându-se în acest an de la Conques, a adus de acolo nu ştiu câte scrieri mincinoase despre sfânta Foy ? Oare ce minte ar putea vreodată să creadă asemenea istorii cu ochi smulşi şi puşi la loc şi animale înviate ? Am auzit punându-se pe seama sfintei Foy, ca şi pe seama altor sfinţi, multe alte minuni – unele chiar nemaipomenite. Dar oare ce motiv şi ce nevoie să aibă Dumnezeu să învie animalele ? Când ai bun simţ, nu poţi şi nici nu se cade să dezlegi asemenea enigme."

Ce orb şi nesăbuit era acest om ! E de piatră inima celui care transformă în beznă lumina primită, a aceluia care rămâne, nefericitul, şi după ce a fost spălat de apa botezului, acelaşi om vechi ieşind din sânul matern, acelaşi, dar şi mult mai rău după regenerarea Spiritului. Dacă acest om ar fi trăit în vremea patimilor Domnului, el ar fi negat, desigur, alături de evrei, învierea lui Lazăr sau vindecarea urechii tăiate. Da, acest om s-a arătat a fi fiul Diavolului, duşmanul Adevărului, slujitorul lui Antihrist[12].

Miracolele sfântului Benedict

Sfântul Benedict acţionează, la fel ca sfânta Foy, împotriva celor care se ating de drepturile lui :

În ţinutul burgund, la Troyes, exista un domeniu aparţinând sfântului Benedict, numit Taury, pe care o strajă (senior care-şi asuma paza unei proprietăţi ecleziastice), pe nume Geoffroy, îl apăra împotriva oamenilor din afară, dar care jefuia el însuşi cu mai multă furie decât orice străin. Călugării îl îndemnau deseori să se abţină de la asemenea fărădelegi, dar el nu asculta deloc. Sfântul părinte Benedict se învoi atunci cu Dumnezeu ca acesta să fie pedepsit înainte ca averea să se fi topit cu totul din mârşăvia acelei straje. Într-o zi, pe când se afla în propria lui casă, în oraşul Troyes, împărţind dreptatea ţăranilor, un câine negru turbat se apropie şi, fără să atingă pe nimeni din cei de faţă, se aruncă asupra lui, muşcându-l de nas şi de obraz, după care se îndepărtă. Înnebunind, straja fu condusă de prieteni la bazilica Saint-Denis. Se mai înzdrăveni puţin, dar nu de tot, şi se întoarse acasă. Cum la relele cu care-i copleşea pe săracii sfântului Benedict, mai adăugase altele, mult mai rele, fu prins de un diavol, înlănţuit şi închis într-o cămăruţă, unde-şi dădu duhul. Toţi cei care l-au cunoscut au fost de acord că această soartă îi fusese hărăzită din pricina cruzimii cu care se purta faţă de ţăranii sfântului mărturisitor Benedict[13].

Pentru că universul formează un tot coerent, pentru că el conţine o imensă parte invizibilă şi pentru că reflexele, semnele, chemările venite din aceste ţinuturi misterioase au un răsunet în mijlocul aparenţelor sensibile le revine oamenilor Bisericii misiunea de a intermedia între sacru şi profan, de a pândi atenţi toate

aceste avertismente. Fără îndoială, ei sunt sensibili mai întâi la ordinea care domneşte asupra întregii lumi create, iar pentru ei istoria, în mod firesc, urmează un curs regulat, asemenea astrelor, stabil, cum ar trebui să fie puterea imperială. Totuşi, este evident că această ordine se deregleaza uneori, apele, aerul, focul, pământul şi umorile omului se tulbură, că traiectoria unei comete taie cercurile concentrice în care se mişcă stelele, iar războiul rupe deseori echilibrul politic. Asemenea evenimente dezvăluie, la suprafaţa aparenţelor, conflictele, dezordinile secrete care se petrec în adâncurile lumii invizibile. Iar tulburarea, ale cărei mărturii sunt, aparţine lui Dumnezeu însuşi. Adică privesc foarte direct pe fiecare om în parte şi mântuirea lui. Iată de ce scriitorii Anului 1000, obişnuiţi cu exegeza, instruiţi, prin studiul gramaticii şi al muzicii, să perceapă armoniile şi corespondenţele, convinşi cu toţii de coeziunea cosmică, trăind în aşteptarea sfârşitului timpurilor, s-au străduit să noteze insolitul şi să-i dea un sens. Iată de ce relatările lor au uneori aerul unei urzeli de minuni.

4

Miracolele Mileniului

I

Semnele de pe cer

Povestirile istoricilor antici, al căror text serveşte studiului gramaticii, au împământenit ideea că e firesc ca moartea eroilor, adică a sfinţilor, a împăratului sau a regelui, să fie însoţită de un cortegiu de fenomene neobişnuite. Părea deci normal ca, în amintirea lui Hristos, vremea împlinirii unui mileniu să fie şi aceea a unor importante miracole. Ordinea lumii se dovedeşte a fi atunci perturbată de tot felul de tulburări legate unele de altele. Nu pentru că s-ar înlănţui ca o serie de relaţii cauzale, ci pentru că-şi răspund, sunt înrudite: ele izvorăsc, toate, din una şi aceeaşi profundă nelinişte.

Cometele

Dereglarea este mai întâi de ordin cosmic. Analiştii au notat întotdeauna cu mare grijă apariţia meteorilor. Raoul Glaber şi Adémar de Chabannes acordă în scrierile lor un spaţiu larg cometei din anul 1014, legând de acest semn de foc incendiile care au izbucnit concomitent.

În timpul domniei regelui Robert a apărut pe cer, înspre apus, una din acele stele pe care le numim comete; fenomenul a început în luna septembrie, la vreme de seară, şi a durat aproape trei luni. De o strălucire intensă, lumina ei vie cuprindea o mare parte a cerului şi apunea la cântatul cocoşilor. În ceea ce priveşte posibilitatea de a afla dacă Dumnezeu ne trimisese o

nouă stea sau dacă era o stea căreia el îi sporise lumina ca pe un semn miraculos, ea nu stă decât în puterea Celui care în înţelepciunea lui ordonează lucrurile cum ştie el mai bine. Dar, totuşi, fapt sigur este că de fiecare dată când oamenii văd petrecându-se în lume asemenea minuni, la puţin timp, se abate asupra lor ceva neaşteptat sau înfricoşător. S-a întâmplat, într-adevăr, curând, ca un incendiu să distrugă biserica Saint-Michel-Archange, ridicată la malul mării, pe o stâncă ; până în zilele noastre, ea a rămas obiect de veneraţie pentru lumea întreagă [1].

În vremea aceea, o cometă, mai lată şi mai lungă decât o sabie, apăru spre miazănoapte în câteva nopţi de vară la rând ; şi s-a întâmplat ca, în Galia şi în Italia, numeroase oraşe, castele şi mănăstiri să fie distruse de foc ; printre acestea şi mănăstirea Charroux care, împreună cu bazilica Mântuitorului, căzu pradă flăcărilor. Biserica Sainte-Croix d'Orléans şi mănăstirea Saint-Benoît de Fleury şi multe alte sanctuare fură mistuite de flăcări [2].

Eclipsele

Chiar în anul în care se împlineau 1000 de ani de la Răstignirea lui Hristos, pe 29 iunie 1033, s-a produs o eclipsă de soare despre care vorbesc Sigebert de Gembloux şi *Analele* din Bénévent, numind-o „extrem de întunecată".

În acelaşi an în care se împlinea o mie de ani de la Răstignirea Domnului, în ziua a treia a calendelor lui iulie, într-o vineri, în ziua a douăzeci şi opta a lunii, s-a produs o eclipsă sau o întunecare a soarelui, care a durat de la ora a şasea a acelei zile până la ora a opta şi a fost cu adevărat înfricoşătoare. Soarele devenise

albastru ca safirul, iar în partea superioară purta imaginea lunii în primul ei pătrar. Oamenii, privindu-se între ei, se vedeau palizi ca nişte morţi. Lucrurile păreau învăluite într-o culoare ca şofranul. Şi atunci stupoarea şi o spaimă imensă puseră stăpânire pe inimile lor. Spectacolul, după cum îşi dădură bine seama, prevestea o groaznică plagă ce avea să se abată asupra oamenilor. Şi, într-adevăr, chiar în ziua aceea, care era ziua naşterii apostolilor, în biserica sfântului Petru, câţiva membri ai nobilimii romane, conjuraţi, se răzvrătiră împotriva Papei cu gândul să-l ucidă ; nu reuşiră, dar îl alungară totuşi de pe scaunul lui...

De altfel, se văzură atunci, în lumea toată, în treburile ecleziastice ca şi în cele seculare, teribile crime împotriva dreptului şi a justiţiei. O lăcomie desfrânată făcea să nu mai întâlneşti la nimeni nici o încredere faţă de ceilalţi, încredere care este fundamentul şi temeiul unei bune conduite. Şi, pentru a fi şi mai evident că păcatele pământului ajunseseră să fie auzite şi în cer : „sângele curse peste sânge", cum striga profetul faţă-n faţă cu nesfârşitele nedreptăţi ale poporului său. De atunci, într-adevăr, în aproape toate ordinele societăţii, începu să se lăfăie insolenţa ; severitatea şi regulile justiţiei îşi micşorară rigoarea, în aşa fel încât se putu aplica generaţiei noastre cuvântul apostolului : „Se aude vorbindu-se printre voi de fapte rele, necunoscute până acum popoarelor." O lăcomie neruşinată a cuprins inima omului, iar credinţa ne-a slăbit ; de aici au apărut jafurile şi incesturile, conflictele între poftele oarbe, furturile şi infamele adultere. Vai ! fiecăruia îi era ruşine să mărturisească sieşi ce gândeşte ! Şi, cu toate acestea, nimeni nu-şi corecta nefastul obicei al răului[3].

Lupta stelelor

S-a întâmplat chiar, după cum observă Adémar de Chabannes, în 1023, ca stelele să se lupte între ele, aşa cum făceau în acel moment puterile pământului.

În zilele acelea, în luna ianuarie, în jurul orei a şasea a zilei, s-a produs o eclipsă de soare de o oră; luna se tulbură şi ea atunci, devenind când de culoarea sângelui, când de un albastru întunecat, când dispărând cu totul. Se văzură atunci, în partea australă a cerului, în semnul Leului, două stele care s-au bătut între ele cât a durat toamna; cea mai mare şi mai luminoasă venea dinspre Orient, cea mai mică dinspre Occident. Cea mai mică alerga furioasă şi parcă speriată spre cea mare, care nu-i permitea să se apropie, ci, lovind-o cu o coamă de raze, o împingea departe spre Occident.

La un timp, după aceste evenimente, a murit Papa Benedict căruia i-a urmat Ioan. Vasile, împăratul grecilor, murind şi el, fratele său, Constantin, deveni împărat în locul lui. Herbertus, arhiepiscop de Köln, părăsi viaţa terestră, iar după moarte, se remarcă prin miracole. Împăratul Henric muri la rândul său, fără să lase fii în urma lui, încredinţând însemnele imperiale fratelui său Bruno, episcop de Augsburg, arhiepiscopului din Köln şi celui din Mainz pentru ca ei să aleagă un împărat după moartea lui. Episcopii convocară o adunare a întregului regat şi rânduiră litanii şi posturi pentru a-l îndupleca pe Dumnezeu să-i ajute în această problemă. Poporul îl alese pe Conrad, nepotul defunctului împărat Henric. Episcopii, mai inspiraţi, aleseră un alt Conrad, pe soţul unei nepoate de a lui Henric, pentru caracterul lui energic şi judecata lui dreaptă. Ei îi con-

feriră statutul regal prin ungerea cu ulei sfânt, la Mainz, şi-i înmânară sceptrul, coroana şi lancea sfântului Mauriciu. În preajma Paştelui, prinţul atacă Roma cu o armată numeroasă ; cetăţenii romani refuzară să-i deschidă porţile ; văzând că nu poate pătrunde în oraş, fără să masacreze un mare număr de oameni, împăratul Conrad nu vru să mânjească cu sânge sărbătoarea Paştelui şi rămase la Ravenna. Acolo, Papa îi aduse coroana imperială şi, în ziua de Paşte chiar, îl încoronă cu mâinile lui împărat al oamenilor. În anul următor, în aceeaşi zi de Paşte, domnul şi împăratul Conrad îşi unse fiul la Aix-la-Chapelle. Acest rege consacrat era pe atunci foarte mic şi se numea Henric. La ceremonie asistară episcopii veniţi atât din Italia, cât şi din Galia. Astfel, Conrad, sfătuit de Papa de la Roma şi de toţi episcopii marelui imperiu, care-l vedeau înzestrat cu spiritul justiţiei, îşi asumă domnia imperiului. Totuşi, acel Conrad mai tânăr, ales prin sufragiile poporului orbit, începu împotriva lui un război civil, dar împăratul reuşi să-l prindă viu şi să-l ţină întemniţat cât crezu el de cuviinţă. Acestea sunt evenimentele anunţate de astre prin semnul stelei mici şi al celei mari[4].

II
Dereglările biologice

Monştrii

Tulburările au efect asupra fiinţelor vii şi se manifestă prin apariţia unor monştri vestitori, şi ei, de discordii.

În al patrulea an al mileniului, a fost văzută o balenă de o mărime neobişnuită despicând apele la locul numit Berneval, îndreptându-se din ţinuturile septentrionului spre cele occidentale. Ea a apărut într-o dimineaţă de noiembrie, în zori, asemănătoare unei insule, şi fu văzută continuându-şi drumul până în ora a treia a zilei, răspândind stupoare şi uimire în mintea celor care o vedeau. După apariţia acestei prevestiri marine, tumultul războiului începu brusc pe toată întinderea lumii occidentale, în acelaşi timp în ţinuturile Galiei şi în insulele de dincolo de mare, cele ale anglilor, bretonilor şi scoţienilor. Cum se întâmplă adesea, răutăţile celui mai mic popor semănară discordia între regi şi între seniori; în mânia lor, începură prin a ruina popoarele şi sfârşiră prin a se ucide între ei.

Epidemiile

Chiar alcătuirea umană, acest microcosmos, se află şi ea supusă, la rândul ei, dezordinii. Speţa umană, mai întâi, fu lovită în structura sa corporală. Ştim bine că epidemiile şi foametea erau fenomene normale într-o cultură materială de un nivel atât de primitiv şi

la nişte populaţii care sufereau de o sărăcie lucie. Contemporanii văzură, totuşi, în aceste calamităţi, semne şi minuni, printre atâtea altele, şi asociate altora, ale unei dereglări generale în voia căreia era lăsat universul.

În anul 1045, în Franţa de nord, prinţii şi, printre ei, regele Franţei, nu respectaseră pacea :

O tainică judecată a Domnului făcu să se abată asupra popoarelor răzbunarea divină. Un foc ucigaş începu să mistuie o mulţime de fiinţe, atât printre cei mari cât şi din clasele mijlocii şi inferioare ; unii fură lăsaţi în viaţă, cu membrele amputate, ca să fie de exemplu generaţiilor viitoare. În acelaşi timp, aproape întreaga lume îndură o cumplită sărăcie, provocată de lipsa vinului şi a grâului.

Deja în anul 997, lovite de o epidemie asemănătoare, boala focului, popoarele nu găsiseră decât un singur sprijin, pe acela al puterilor supranaturale, închise în relicvarii.

În vremea aceea, bântuia printre oameni un flagel teribil, un foc ascuns care, dacă ataca un membru, îl devora despărţindu-l de trup ; cei mai mulţi erau, într-o singură noapte, complet mistuiţi de această înfricoşătoare ardere. S-a găsit în memoriile numeroşilor sfinţi leacul împotriva acestei ciume terifiante ; mulţimile se înghesuiră mai ales în bisericile celor trei sfinţi mărturisitori, Martin din Tours, Ulric din Bayeux şi, în sfârşit, venerabilul nostru preot Maïeul (de la Cluny) ; şi acolo îşi găsiră, prin binefacerile lor, vindecarea dorită [5].

În acel timp, boala focului se aprinse şi în ţinutul Limousin. Un număr incalculabil de bărbaţi şi femei fură mistuiţi de un foc invizibil şi vaietele lor umplură

pământul. Atunci, Geoffroy, abatele de la Saint-Martial, care-i succedase lui Guigue, şi episcopul de Audouin se sfătuiră cu ducele Wilhelm şi rânduiră pentru limousini un post de trei zile. Toţi episcopii Aquitaniei se adunară la Limoges. Trupurile şi relicvele sfinţilor fură aduse din toate părţile cu mare solemnitate; trupul sfântului Marţial, patronul Galiei, fu scos din mormânt; toată lumea se umplu de o mare bucurie, iar răul îşi încetă pretutindeni ravagiile; ducele şi cei mari încheiară un pact de pace şi dreptate[6].

Foametea

Raoul Glaber a văzut cu ochii lui, în anul 1033, foametea care a bântuit în ţinutul Burgundia ; descrierea pe care ne-a lăsat-o a devenit de-a dreptul celebră :

În vremea care a urmat, foametea începu să-şi întindă ravagiile pe aproape întregul pământ şi lumea se lăsă cuprinsă de teama că întreaga spiţă omenească ar fi putut să dispară. Condiţiile atmosferice erau atât de neprielnice că omul nu găsea măcar o clipă potrivită pentru semănat şi, mai ales, din pricina inundaţiilor, nu-şi putea strânge recolta. S-ar fi zis, pe bună dreptate, că elementele ostile îi declaraseră acestuia război; şi nu e nici o îndoială că fuseseră puse să pedepsească nesupunerea oamenilor. Ploi nesfârşite muiaseră pământul, într-atât încât nu se putea trage nici o brazdă în stare să primească vreo sământă. La vremea seceratului, buruiana şi mohorâta neghină umpluseră câmpurile. Dintr-o baniţă de sământă, acolo unde pământul era mai roditor, abia dacă umplea, la secerat, un sextar, iar dintr-un sextar abia dacă scotea un pumn de boabe. Această nerodnicie răzbunătoare apăruse în ţinuturile din Orient: ea devastă Grecia, ajunse în Italia şi, de acolo, împânzind Galia, străbătu ţara,

atingând triburile englezilor. Cum lipsa hranei lovea întregul norod, cei mari ca şi cei din clasele mijlocii se topeau odată cu cei săraci ; jafurile celor puternici trebuiră să se oprească în faţa sărăciei universale. Dacă, din întâmplare, se mai găsea ceva mâncare de cumpărat, stătea în puterea celui care vindea să accepte preţul sau să ceară mai mult. În multe locuri, se vindea baniţa cu şaizeci de scuzi şi un sextar cu cincisprezece. Şi totuşi, după ce mâncară toate animalele sălbatice şi toate păsările văzduhului, oamenii, încleştaţi de o foame devoratoare, se apucară să adune boituri şi alte lucruri groaznice numai cât le spui. Mulţi, ca să scape de moarte, se hrăneau cu rădăcinile pădurilor şi ierburile apelor ; dar în zadar : singurul leac pentru a domoli răzbunarea lui Dumnezeu era retragerea în sine. În sfârşit, te cuprinde greaţa numai auzind de viciile care stăpâneau pe atunci neamul omenesc. Vai ! lucru rar auzit de-a lungul vremii, foamea turbată îi împinse pe oameni să mănânce carne de om. Călătorii erau răpiţi de către cei mai robuşti decât ei, hăcuiţi, fierţi şi mâncaţi. Mulţi oameni, pribegind dintr-un loc în altul, alungaţi de foame, trăgeau, în drum, pe la vreo casă mai primitoare, dar noaptea erau ucişi şi folosiţi drept hrană pentru cei care-i găzduiseră. Mulţi, ademenind copiii cu un ou sau cu un măr, îi atrăgeau în locuri pustii, unde-i măcelăreau şi se ospătau cu ei. Trupurile celor morţi, smulse din pământ, erau şi ele vrednice să mai potolească foamea. Soiul acesta de turbare luă asemenea proporţii că animalele rămase fără stăpân erau mai puţin ameninţate de răpitori decât oamenii. Ca şi cum ar fi devenit un obicei înfruptarea din carnea de om, se găsi unul care să o aducă gata preparată, pentru a o vinde la târgul de la Tournus, cum ar fi făcut cu carnea oricărui animal. Arestat, nu-şi negă nelegiuirea ; fu legat şi ars pe rug. Un altul se duse noaptea, îi scoase resturile îngropate în pământ şi le mâncă ; prins la rândul lui, fu şi el ars.

Exista o biserică, situată la o distanţă cam de trei mile de oraşul Mâcon, în pădurea Châtenet, singuratică, fără enoriaşi, şi închinată sfântului Ioan ; în apropierea acestei biserici, un om fioros îşi aşezase casa. Toţi cei ce treceau pe acolo sau intrau în coliba lui erau ucişi şi făcuţi bucăţi pentru cumplitele lui prânzuri. Se întâmplă că într-o zi un bărbat veni cu femeia lui să-i ceară găzduire, oprindu-se la el ca să-şi mai tragă sufletul ; cercetând din priviri ungherele casei, văzu capete tăiate, de bărbaţi, de femei şi copii. Păli pe loc, încercă să fugă, dar nefasta gazdă se opuse, oprindu-l pe loc, cu forţa ; îngrozit de capcana ucigaşă, omul nostru fu, totuşi, mai puternic şi, reuşind să scape, fugi spre oraş, împreună cu femeia lui. Sosind, povesti ceea ce văzuse contelui Otto şi altor cetăţeni. Trimiseră fără întârziere un număr de oameni ca să verifice dacă era adevărat ; plecând în grabă, îl găsiră pe sângerosul individ în casă, înconjurat de capetele a patruzeci şi opt de victime, a căror carne fusese deja înfulecată de gura lui bestială. Îl duseră în oraş, unde îl legară de o grindă, într-un grajd, după care îl arseră, aşa cum am văzut cu ochii mei.

S-a mai făcut, în acelaşi ţinut, o experienţă, care nu mai fusese, după cunoştinţa mea, încercată în nici o altă parte a lumii. Mulţi oameni scoteau din pământ un lut alb, asemănător argilei, îl amestecau cu făină sau tărâţele pe care le mai aveau şi făceau din el pâine, crezând că astfel nu vor muri de foame ; le dădea speranţă de viaţă, dar nici o stare cât de cât mai bună. Pretutindeni, nu se vedeau decât feţe palide şi vineţii ; multora li se acoperea pielea de băşici ; vocea umană devenise şi ea piţigăiată, asemenea unor ţipete de păsări muribunde. Din cadavrele părăsite, prea multe ca să fie îngropate, din lipsa unui mormânt, se înfruptau lupii hămesiţi care continuară mult timp, şi după

aceea, să-şi caute prada printre oameni. Şi cum nu puteau fi îngropaţi fiecare în lăcaşul lui, numărul lor fiind mare, în anumite locuri, oameni cu frica lui Dumnezeu săpară gropi comune în care trupurile celor morţi erau aruncate câte cinci sute şi mai multe, dacă rămânea loc, amestecaţi, în dezordine, pe jumătate goi, sau chiar fără nici un veşmânt ; răspântiile, marginile câmpurilor serveau şi ele de cimitire. Unii auziseră spunându-se că ar fi fost mai bine să plece în alte ţinuturi, dar foarte mulţi dintre ei piereau pe drum de foame.

Lumea, ca o pedeapsă a păcatelor ei, suferi această năpastă, spre a-i fi de căinţă, vreme de trei ani. Atunci s-au scos podoabele bisericilor la vânzare, în beneficiul nevoiaşilor ; atunci s-au risipit tezaurele care, aşa cum se vede în legiuirile Părinţilor, fuseseră constituite de mult chiar în acest scop. Dar rămâneau încă prea multe crime de răzbunat, iar numărul săracilor depăşea adesea resursele bisericilor. Înfometaţii erau atât de adânc loviţi din lipsa de hrană că, dacă din întâmplare găseau ceva de mâncare, după ce-şi potoleau foamea, se umflau şi mureau pe loc. Alţii, înţepenindu-şi mâinile pe mâncare, încercau s-o ducă la gură, dar, prea slăbiţi, renunţau, descurajaţi, fiindcă nu aveau puterea s-o facă pînă la capăt. Câtă durere, cât chin, câte lacrimi, câte vaiete, pentru cei care vedeau asemenea lucruri, mai ales printre oamenii bisericii, episcopi şi abaţi, călugări şi călugăriţe, clerici şi laici care trăiau în inimile lor cu frica de Dumnezeu ! Cuvântul scris nu poate da socoteală. Se credea că ordinea anotimpurilor şi a elementelor, stăpână de la început şi până în secolele din urmă, se întorsese pentru totdeauna la haos şi că acesta era sfârşitul neamului omenesc. Şi lucru mai de mirare decât tot restul, şi mai înfricoşător : loviţi de misterioasa năpastă a răzbunării divine, rar se întâlnea vreun om care, cu

inima strânsă, în faţa unor asemenea lucruri, să se aplece umilit, ridicând sufletul şi mâinile către Dumnezeu pentru a-l chema într-ajutor. Timpul nostru a văzut împlinindu-se cuvintele lui Isaiia : „Şi poporul nu s-a întors cu faţa către cel care-l lovea." Exista, într-adevăr, la oameni o împietrire a inimii adăugată la năucirea minţii. Şi numai judecătorul suprem, Tatăl bunătăţii totale, poate stârni în om dorinţa de a se ruga şi numai el ştie când trebuie să se îndure.

III

Rătăcirea spirituală : Simonia

Tulburări mai grave, constituind un simptom şi mai expresiv al dezordinii, loviră de data aceasta nu trupul creştinătăţii, ci sufletul ei. Asemenea pervertiri ale adevărului apar în ochii istoricilor timpului drept cele mai zguduitoare evenimente ale mileniului. Începând cu simonia, ciumă a Bisericii : patima după avere care punea stăpânire în mod deschis pe slujitorii lui Dumnezeu (şi pe care Raoul Glaber îi denunţă cu atât mai multă vigoare cu cât era călugăr, şi de obedienţă clunisiană) nu era oare semnul – şi, în acelaşi timp, cauza (dar inteligenţa acelor timpuri distingea greu raporturile de cauzalitate şi relaţiile între semnificat şi semnificant) – apropiatelor primejdii ?

În lumina învăţăturii cuvântului sacru, se vede limpede, în zilele noastre, că răcirea milei din inimile oamenilor şi înmulţirea nedreptăţii vor face iminente acele timpuri primejdioase pentru suflet. Numeroase pasaje din Părinţii Bisericii ne dezvăluie cum, slujind lăcomia mereu sporită, drepturile şi ordinele religiilor trecute şi-au aflat, chiar în ceea ce ar fi trebuit să le ajute să se ridice spre o mai înaltă demnitate, cauzele căderii în desfrâu...

Am început aşa pentru că, aproape toţi prinţii fiind de mult timp orbiţi de zadarnicele bogăţii, această ciumă a bântuit pretutindeni, printre toţi prelaţii bisericilor răspândite prin lume. Darul gratuit şi venerabil al lui

Hristos, Domnul atotputernic, ei l-au convertit, parcă pentru a-şi face şi mai sigură propria lor damnare, într-un comerţ al lăcomiei. Asemenea prelaţi par cu atât mai puţin capabili să săvârşească lucrarea divină cu cât se ştie că ei nu au ajuns în funcţiile lor intrând pe poarta principală. Neruşinarea unor asemenea oameni a fost zadarnic veştejită de numeroasele texte ale Sfintelor Scripturi, întrucât e sigur că în zilele noastre bântuie mai mult ca niciodată în diversele ordine ale Bisericii. Chiar regii, care ar trebui să fie judecătorii capacităţii candidaţilor la funcţiile sacre, corupţi prin darurile oferite fără măsură, preferă, pentru a guverna bisericile şi sufletele, pe cel de la care speră să primească cele mai bogate daruri. Şi dacă băgăreţii, toţi cei umflaţi de o vanitate nemărginită, sunt primii care se împing în orice slujbă bisericească şi nu se sfiesc, după aceea, să-şi neglijeze îndatorirea lor pastorală, o fac pentru că interesul lor este legat de casetele în care îşi strâng banii şi nu de acele daruri pe care le poartă cu ea înţelepciunea ; odată puterea obţinută, ei se dedică cu atât mai mare asiduitate lăcomiei, cu cât datorează acestui viciu încoronarea ambiţiilor lor ; ei îl servesc ca pe un idol ; îl pun în locul lui Dumnezeu ; stăpâniţi de el, s-au aruncat spre asemenea onoruri fără să poată invoca merite sau îndatoriri împlinite ; unii, mai puţin abili, clocesc pofta jalnică de a-i imita ; de unde se iscă urile reciproce şi îndârjite. Căci, în această privinţă, tot ceea ce unul a reuşit să adune cu preţul unor lupte aprige pare celuilalt, care-l invidiază, furat pe seama lui ; şi ca întotdeauna, pentru invidioşi, fericirea celorlalţi este izvorul unor neîncetate chinuri. De aici se nasc larma continuă a contestaţiilor, veşnicele scandaluri şi sunt primejduite, fiind mereu încălcate, regulile fundamentale ale diverselor ordine.

De fapt, în Franţa, unde descompunerea feudală era mai avansată ca în alte părţi, slăbirea progresivă a

autorităţii regale lăsa, încetul cu încetul, seniorilor particulari posibilitatea de a dispune de patronajul sanctuarelor şi de a alege pe înalţii demnitari ai Bisericii. Raoul Glaber vede clar consecinţele : intervenţia banului în desemnarea conducătorilor spirituali şi ai miniştrilor nevăzutului provoacă slăbirea întregului popor al lui Dumnezeu ; prin urmare, stârneşte mânia divină şi atrage pe pământ cortegiul calamităţilor răzbunătoare.

•

Astfel, impietatea întinzându-şi ravagiile în rândurile clerului, vedem cum ispitele orgoliului şi ale nestăpânirii de sine au mai multă putere asupra poporului. Curând, vicleniile mincinoase, hoţiile, omorurile pun stăpânire aproape pe toţi, purtându-i spre moarte. Şi cum ochii credinţei catolice, adică ai prelaţilor Bisericii, sunt întunecaţi de o orbire vinovată, poporul, lăsat în necunoaşterea căilor mântuirii sale, merge spre ruină şi pierzanie. Printr-o dreaptă pedeapsă, prelaţii s-au văzut maltrataţi chiar de cei care ar fi trebuit să le dea ascultare şi au constatat nesupunerea celor pe care, prin exemplul lor, i-au îndepărtat de calea cea dreaptă. Să nu ne mirăm atunci dacă, în spaimele lor, strigătele nu le-au fost auzite : ei înşişi prin excesele lăcomiei lor şi-au închis porţile îndurării. Totuşi, se ştie bine că, drept pedeapsă pentru asemenea crime, trebuie să ne aşteptăm la calamităţi publice lovind popoarele şi toate fiinţele vii, şi chiar la epidemii lovind roadele pământului, adică la intemperii atmosferice. Astfel, chiar cei care ar fi trebuit să ocrotească turma Domnului atotputernic încredinţată grijii lor, în mersul ei spre mântuire, se opuneau binefacerilor obişnuite ale Domnului. Căci, într-adevăr, de fiecare dată când pietatea episcopilor lipseşte şi când abaţilor le slăbeşte rigoarea în aplicarea regulilor, imediat disciplina cedează în mănăstiri şi, după exemplul lor, tot poporul se depărtează de Dumnezeu. Nu e atunci tot neamul

omenesc întors, din propria lui voinţă, la vechiul haos şi aruncat în prăpastia pierzaniei ? Şi, fireşte, aşteptarea acestui eveniment a inspirat de demult străvechiului Leviathan certitudinea că viitura Iordanului va ajunge într-o zi până la buzele lui, când mulţimea celor botezaţi, ispitiţi de lăcomie, vor părăsi căile adevărului şi se vor repezi în morminte. Şi, aşa cum se vede, după mărturia autorizată a apostolilor, sleirea milostivirii şi mulţimea nedreptăţilor, în inima celor îndrăgostiţi de ei înşişi fără măsură, au provocat neobişnuita îndesire a relelor despre care am vorbit, în jurul anului 1000 de la naşterea Domnului şi Mântuitorului nostru şi, apoi, în toate părţile lumii.

IV

Tulburarea eretică

La fel ca foametea şi ciuma, primele tulburări ale ereziei ne apar fireşti, pentru acele timpuri, în sânul unui popor sărac lipit, dar care începuse să iasă din absoluta sălbăticie, câştigând prin elitele sale religioase destulă vigoare intelectuală pentru a-şi pune întrebări cu privire la credinţa lui. Totuşi, pentru toţi istoricii de atunci, aceste prime nelinişti eliberatoare se înrudesc cu dezordinile cosmice. Şi, printre semnele vestitoare ale sfârşitului timpurilor, apariţia falşilor profeţi nu era şi ea prezisă de Scripturi ?

„În satul Vertus"

Spre sfârşitul Anului 1000 trăia în Galia, în satul Vertus, în comitatul Chalôns, un om din popor pe nume Leutard care, aşa cum o va dovedi sfârşitul povestirii, putea fi considerat drept trimisul Satanei ; îndrăzneaţa sa nebunie luă naştere în felul următor. Se afla, într-o zi, singur pe câmp, muncindu-şi pământul. Adormind de oboseală, i se păru că un mare roi de albine îi pătrundea în trup prin ascunsa lui ieşire naturală ; roiul ieşea pe gură, zumzăind asurzitor şi chinuindu-l cu mii de înţepături. După ce fu îndelung torturat de acele lor, i se păru că le aude vorbind şi poruncindu-i să facă o mulţime de lucruri imposibile pentru un om. În sfârşit, vlăguit, se ridică, se întoarce acasă, îşi alungă nevasta şi cere divorţul în temeiul preceptelor evanghelice. Apoi, pleacă de acasă, ca şi cum ar merge să se roage, intră în biserică, smulge crucea şi sparge

icoana Mântuitorului. Văzându-l toţi fură cuprinşi de frică crezându-l, pe bună dreptate, nebun ; dar el reuşi să-i convingă, căci ţăranii au mintea slabă, că el nu acţiona decât în temeiul unei extraordinare revelaţii a lui Dumnezeu. Se avântă în numeroase discursuri inutile, neadevărate, încercând să se înfăţişeze ca un înţelept, făcându-i să uite învăţătura apostolilor. Să plătească dările, zice el, e un lucru prostesc. Şi, în timp ce alte erezii, pentru a înşela mai bine, se înveşmântează în cuvintele Sfintei Scripturi cărora le sunt potrivnice, acesta pretindea că din cuvintele profeţilor numai unele sunt folositoare, iar celelalte nu merită să li se dea crezare. Între timp, înşelătoarea lui faimă de om plin de înţelepciune şi credincios atrase repede de partea lui o mare parte a poporului. Ceea ce văzând, prea învăţatul Jéboin, fostul episcop al diocezei de care depindea omul nostru, porunci să fie adus în faţa lui. Fu întrebat cu privire la tot ceea ce se zvonea despre spusele şi purtarea lui ; celălalt încerca să-şi ascundă vătămătoarea infamie, invocând în favoarea lui mărturiile Sfintelor Scripturi, cu toate că nu le studiase niciodată. Foarte inteligentul episcop socoti că această apărare nu este suficientă, că acest caz era pe cât de condamnabil pe atât de ruşinos ; demonstrând cum nebunia acestui om îl condusese la erezie, el vindecă poporul de această nebunie şi-l readuse în întregime la credinţa catolică. Leutard, văzându-se învins şi căzut din ambiţiile sale demagogice, se sinucise, înecându-se într-un puţ[7].

Opunându-se bogăţiei Bisericii (incitând la neplata datoriilor), spărgând crucifixul pentru că arăta trupul lui Dumnezeu mort pe cruce, ceea ce i se părea un atentat la transcendenţa Atotputernicului, abandonându-şi nevasta pentru a trăi în castitate, acest „nebun" – care, deşi ieşit din „popor", era instruit şi aparţinea

deci ordinului ecleziastic – manifesta exigenţe spirituale foarte apropiate de cele care aveau să apară şi să înflorească mult mai târziu în mişcarea cathară. Nu era, fără îndoială, departe de „maniheiştii" a căror prezenţă avea să se facă simţită pe ici, pe colo, peste vreo douăzeci de ani.

Puţin după anul 1017, în Aquitania apărură maniheiştii care smintiră poporul. Negau sfântul botez, crucea şi tot ceea ce constituia sfânta învăţătură. Abţinându-se de la anumite feluri de mâncare, păreau asemănători călugărilor şi simulau castitatea ; dar între ei se dedau la tot felul de destrăbălări. Erau mesagerii Antihristului şi pe mulţi i-au scos de pe orbita credinţei.

Erezie, chiar la Orléans

Adémar de Chabannes, care punea categoric această urâciune în legătură cu preludiile dezastruoase ale Parusiei, vorbeşte de o întâmplare cu atât mai gravă, mai scandaloasă, cu cât apăruse la Orléans. (*Acest oraş*, spune Raoul Glaber, *fusese altădată principala reşedinţă a regilor Franţei, datorită atât frumuseţii cât şi numeroasei lui populaţii, fertilităţii solului şi purităţii apelor fluviului care-l scaldă.)*

În vremea aceea, zece canonici de la Saint-Croix d'Orléans, care păreau mai pioşi decât alţii, fură convinşi să treacă la maniheism. În faţa refuzului lor de a reveni la credinţă, regele Robert îi deposedă mai întâi de rangul lor sacerdotal, îi expulză apoi din Biserică, şi la urmă îi arse pe rug. Pe aceşti nefericiţi îi abătuse de la calea dreaptă un ţăran din Périgord care se lăudase că ar fi capabil de vrăji, purtând asupra lui o pulbere fabricată din cadavre de copii, cu ajutorul căreia transforma în maniheist pe oricine se apropia

de el. Ei adorau un diavol care le apărea când sub forma unui negru, când sub forma unui înger de lumină şi care le dădea de fiecare dată o mulţime de bani. Ascultându-i vorbele, în secret, îl renegară cu totul pe Hristos, dedându-se pe ascuns unor orori şi crime a căror simplă relatare ar fi un păcat, în timp ce în public se dădeau drept veritabili creştini. Manibeişti au fost descoperiţi şi la Toulouse, fiind exterminaţi ; aceşti mesageri ai lui Antihrist apăreau în diferite ţări din Occident, având mare grijă să stea ascunşi şi corupând în acest timp atât bărbaţi, cât şi femei. Un canonic de la Saint-Croix d'Orléans, un cantor cu numele Théodat, murise cu trei ani mai înainte în această erezie şi fusese considerat, după mărturia oamenilor demni de încredere, o persoană foarte pioasă. Când i-a fost dovedită erezia, trupul i-a fost aruncat în afara cimitirului, din ordinul episcopului Ulric, şi lăsat în stradă. În privinţa celor zece despre care am vorbit mai sus, ei au fost condamnaţi la rug, la fel ca şi Lisoius, cel pentru care regele avea o adevărată afecţiune, datorită încrederii depline pe care o avea în sfinţenia lui. Siguri de ei înşişi, nu se temeau de foc : declarau că vor ieşi neatinşi din flăcări şi, râzând, se lăsară legaţi în mijlocul rugului. Se prefăcură într-o clipă în cenuşă, şi nu s-a mai găsit din ei nici măcar o aşchie de os[8].

Despre erezia din Orléans, Raoul Glaber ne-a lăsat o imagine mai puţin naivă. La origine, vede şi el o vrăjitorie vicleană, dar nu mai pomeneşte de pulberea vrăjită ; pentru el, canonicii din Orléans nu sunt adoratorii lui Satan, ci nişte neliniştiţi care se lovesc de misterul creaţiei şi de cel al Trinităţii, care îşi pun problema prezenţei răului în lume. Sunt, fireşte, oameni de o deosebită măreţie, puternici prin proaspetele cunoştinţe dobândite la şcolile episcopale şi în

fața cărora argumentele contradictorii expuse de Raoul Glaber (a se vedea mai sus, pp. 61-67) par derizorii.

În anul al douăzeci și treilea după anul 1000 (adică în anul 1022, socotind Anul 1000 ca fiind primul), *se descoperi la Orléans o erezie foarte puternică și insolentă, ai cărei germeni mult timp ascunși au făcut să crească bolda deasă a pierzaniei, aruncând un mare număr de oameni în plasa orbirii sale. Se povestește că această erezie smintită s-ar fi răspândit în Galia printr-o femeie, sosită din Italia; era stăpânită în întregime de diavol și vicia tot ce atingea, nu numai pe cei proști și pe oamenii simpli, ci și pe majoritatea celor din ordinul clericilor care treceau drept foarte învățați. Ea veni în Orléans, unde rămase un timp, contaminând mulți oameni cu otrava infamiei ei. Purtătorii acestor germeni detestabili făceau toate eforturile pentru a-i propaga în jurul lor. Cei doi autori ai perversei doctrine eretice treceau, vai, în oraș drept cei mai nobili și mai savanți membri ai clerului; unul se numea Herbert, celălalt Lisoius. Cât timp afacerea rămase secretă, regele și mai marii palatului îi ținură de prieteni; ceea ce le-a și permis să corupă cu mai multă ușurință pe toți cei al căror spirit nu era destul de puternic în iubirea credinței universale. Ei nu s-au mărginit să acționeze numai în orașul unde se aflau, ci au încercat să răspândească primejdioasa doctrină și în cele vecine. La Rouen, trăia un preot cu o minte sănătoasă, căruia vrură să-i împărtășească nebunia lor; îi trimiseră mesageri însărcinați să-l instruiască în toate secretele învățăturii lor perverse; ziceau că era aproape momentul când întreg poporul va adopta doctrina lor. Pus astfel la curent, preotul îl căută imediat pe contele foarte credincios al acestui oraș, Richard [duce de Normandia], căruia îi relată tot ce știa despre această afacere. Fără să piardă nici o clipă, contele*

trimise un mesaj regelui pentru a-i dezvălui răul secret care bântuia în regat, printre oile lui Hristos. Imediat ce află, Robert, un rege foarte învăţat şi foarte creştin, profund întristat şi plin de amărăciune, se temu atât de ruina ţării cât şi de moartea sufletelor. Se grăbi spre Orléans, reuni un mare număr de episcopi, abaţi, călugări şi laici şi începu să-i caute grabnic pe autorii acestei doctrine perverse şi pe cei care, deja corupţi, se alăturaseră sectei lor. În timpul anchetei întreprinse printre clerici, pentru a afla cum înţelegea şi credea fiecare ceea ce credinţa catolică păstra şi predica neclintit după învăţătura apostolilor, cei doi oameni, Lisoius şi Herbert, nu negară nici măcar o clipă că ei o înţelegeau altfel, făcând public ceea ce ţinuseră multă vreme ascuns. După ei, mulţi mărturisiră public că aparţineau acestei secte, declarând că pentru nimic în lume nu s-ar lepăda de ea.

Dezvăluirile sporiră şi mai mult tristeţea regelui şi a episcopilor, încât ei îi interogară în taină ; într-adevăr, era vorba de oameni care aduseseră până atunci mari servicii prin moravurile lor, întru totul ireproşabile ; unul, Lisoius, trecea, în mănăstirea Saint-Croix, drept cel mai milostiv dintre clerici ; celălalt, Herbert, era, la biserica Saint-Pierre-le-Puellier, directorul şcolii. Fură întrebaţi prin cine şi cum ajunseseră la o asemenea trufie ; răspunseră cam în felul următor : „Noi ne-am raliat acestei secte de foarte multă vreme, cu mult înainte ca voi s-o fi descoperit ; aşteptam ziua în care veţi adera şi voi la ea, voi şi ceilalţi, de toate neamurile şi din toate ordinele ; mai credem şi acum că această zi va sosi."

Spunând acestea, începură să expună fără să şovăie erezia care-i stăpânea, mai stupidă şi mai jalnică decât toate cele vechi. Elucubraţiile lor se sprijineau atât de puţin pe argumente valabile, că se dovediră de trei ori contrare adevărului. Socoteau, într-adevăr, ca

extravagant tot ceea ce în Vechiul şi Noul Testament, prin semne neîndoielnice, miracole şi mărturii vechi, ne atestă, despre natura în acelaşi timp triplă şi una a divinităţii, autoritatea sacră. Cerul şi Pământul, aşa cum se arată privirii, ziceau ei, n-au fost niciodată create, ci au existat dintotdeauna. Şi aceşti nesăbuiţi, lătrând ca nişte câini, conform celei mai rele dintre erezii, erau foarte înrudiţi cu ereticii epicurieni: nu credeau că desfrânarea atrăgea o pedeapsă răzbunătoare. În orice operă creştină pioasă şi dreaptă, socotită a merita recompensa eternă, nu vedeau decât eforturi inutile. Şi totuşi, aceşti smintiţi şi toţi ceilalţi, câţi putuseră fi câştigaţi de partea lor, vedeau în faţa lor destui credincioşi, martori ai adevărului, perfect capabili, dacă ar fi vrut să accepte acest adevăr, şi cu el propria lor mântuire, să le respingă orbirea şi falsitatea aserţiunilor lor.

V

Răsturnarea Templului

În sfârşit, ultimul semn al dereglării, ultimul avertisment, dar nu şi cel mai neînsemnat: distrugerea Sfântului Mormânt.

În vremea aceea, adică în anul al nouălea după anul 1000, biserica în care se afla la Ierusalim mormântul Domnului şi Mântuitorului nostru fu distrusă în întregime la porunca prinţului din Babilon. După cum se ştie, această distrugere a avut la origine faptele pe care le vom povesti. Cum, din lumea întreagă, mulţimi de credincioşi se îndreptau spre Ierusalim pentru a vizita ilustrul monument al Domnului, diavolul, plin de ură, reîncepu, prin intermediul obişnuitului său aliat, poporul evreu, să reverse peste adepţii adevăratei credinţe veninul infamiei sale. Exista la Orléans, oraşul regal al Galiei, o colonie considerabilă de oameni de acest neam, care se arătau mai orgolioşi, mai nelegiuiţi şi mai insolenţi decât ceilalţi congeneri ai lor. Pentru a-şi atinge scopul mârşav, au momit cu bani un vagabond care purta haine de pelerin, pe nume Robert, un slujitor fugit din mănăstirea Sainte-Marie de Moutiers. Îl trimiseră, cu mii de precauţii, la prinţul Babilonului, să-i ducă în secret o scrisoare, compusă cu caractere ebraice şi introdusă în bastonul lui, sub un inel de fier, pentru ca nimeni să nu i-o poată fura. Omul plecă la drum şi duse prinţului această scrisoare plină de minciuni şi infamii, în care i se spunea că, dacă nu se grăbeşte să dărâme venerabila casă a creştinilor, trebuie să se aştepte ca, într-un timp scurt,

aceştia să-i ocupe regatul şi să-l deposedeze de toate rangurile sale. La citirea scrisorii, prinţul, cuprins de furie, îşi trimise imediat oamenii la Ierusalim pentru a dărâma numitul templu. Imediat ce sosiră, aceştia făcură ceea ce li se ordonase ; dar, când încercară să dărâme cu târnăcoapele de fier mormântul, nu reuşiră. Distruseră atunci şi biserica Sfântul Gheorghe de la Ramlah, a cărei putere magică îi îngrozise odinioară pe sarazini : căci, după cum se povestea, cei ce intrau să fure erau loviţi de orbire. Deci, după ce templul fu distrus, se vădi curând că infamia evreilor pusese la cale acest atentat. Imediat ce se răspândi vestea, în întreaga lume toţi creştinii hotărâră în unanimitate să-i alunge pe toţi evreii de pe pământurile şi din oraşele lor[9].

La lucrarea răului cooperează ceea ce e mai vrednic de dispreţuit în umanitate : necredincioşii (prinţul Babilonului, califul oraşului Cairo), evreii şi, în sfârşit, pleava (slujitorul care, pe deasupra, îşi trădase stăpânii fugind). Relatarea lui Adémar de Chabannes diferă puţin de aceea a lui Raoul Glaber ; cel dintâi stabileşte totuşi o corelaţie inversă între pogrom şi decizia califului. El face caz mai ales de un avertisment pe care-l primise el însuşi : toată cohorta de calamităţi care aveau, după aceea, să se abată asupra oamenilor se aflau, în germene, într-un accident premonitoriu, într-un miracol cosmic, crucea care i-a apărut pe cer într-o noapte.

În vremea aceea, se arătară semne în astre, secete dezastruoase, ploi excesive, epidemii, foamete înfricoşătoare, numeroase eclipse de soare şi de lună. Râul Vienne se revărsă timp de trei nopţi în Limoges pe o distanţă de două mile. Şi călugărul Adémar numit mai sus, care trăia în vremea aceea, alături de ilustrul său

unchi Roger, la Limoges, în mănăstirea Saint-Martial, trezindu-se în cursul nopţii şi privind stelele, văzu în partea australă a cerului, parcă implantat pe cer, un crucifix uriaş, cu imaginea Domnului spânzurată pe cruce, răspândind un fluviu de lacrimi. Cel care avu o asemenea viziune, înfricoşat, nu putu face nimic decât să verse şi el lacrimi. Văzu crucea şi imaginea Crucificatului, în culori de foc şi sânge, stăruind pe cer jumătate de noapte, după care cerul se închise. Ceea ce a văzut a păstrat în taină în adâncul inimii sale, până în ceasul în care a scris aceste rânduri ; şi Domnul îi e martor că a văzut cu adevărat toate acestea.

În anul acela, episcopul Audouin îi constrânse pe evreii din Limoges să se boteze, publicând o lege prin care-i soma ori să se creştineze, ori să părăsească oraşul ; timp de o lună, la ordinul său, învăţaţii în ştiinţa divină discutară cu evreii pentru a le demonstra falsitatea cărţilor lor : trei sau patru evrei se creştinară. Mulţimea celorlalţi se grăbi să-şi găsească adăpost în alte oraşe, cu copiii şi femeile lor. Alţii au preferat să se spintece cu propriile lor săbii decât să accepte botezul. În acelaşi an, mormântul Domnului de la Ierusalim a fost distrus de evrei şi sarazini, în a treia zi a calendelor lui octombrie, în anul 1010 de la întruparea aceluiaşi Domn. Evreii din Occident şi sarazinii din Spania trimiseseră într-adevăr o scrisoare în Orient, plină de acuzaţii împotriva creştinilor, anunţând că armatele Occidentului porniseră la drum împotriva sarazinilor din Orient. Atunci, Nabucodonosor din Babilon, pe care-l numeau Amirat, stârnit până la furie de sfaturile păgânilor, răspândi printre creştini o mare nenorocire, dând o lege care-i condamna pe toţi creştinii din statele sale, care ar refuza să devină sarazini, la confiscarea bunurilor sau la moarte. Urmarea fu că un mare număr de creştini trecu la legea sarazină ; nici unul nu fu vrednic să moară pentru Iisus,

în afară de patriarhul de la Ierusalim, care fu supus la tot felul de chinuri şi omorât, şi de doi călugări tineri decapitaţi în Egipt, remarcându-se după aceea prin numeroase miracole. Biserica Sfântul Gheorghe, pe care până atunci nici un sarazin n-o profanase, fu distrusă, asemenea multor alte biserici ale sfinţilor şi, ca o pedeapsă pentru păcatele noastre, bazilica mormântului Domnului fu rasă până la pământ. Neputând sparge piatra monumentului aprinseră peste ea un foc mare, dar aceasta rămase neclintită şi tare ca un diamant[10].

5

Interpretare

I

Dezlănţuirea răului

Care să fie semnificaţia atâtor semne şi miracole? Ca odinioară preoţilor anticei Rome, ca vrăjitorilor vechii Germanii, în Anul 1000, revenea oamenilor Bisericii sarcina de a le interpreta, de a le descifra sensul şi de a-l revela poporului. Întreaga învăţătură primită şi înclinaţia lor naturală care le orientase toate demersurile inteligenţei îi pregătiseră pentru o asemenea exegeză. Aşa cum într-o glosă, cu fiecare cuvânt, comentatorul progresează de la sensul literal la sensul moral pentru a ajunge, în cele din urmă, la sensul intim şi cel mai ascuns ce deschide căile iluminării mistice, la fel Raoul Glaber sau Adémar de Chabannes încep prin a reuni şi confrunta anumite fapte, o viziune, o perioadă de foamete, ploile excesive, descoperirea unei secte eretice; apoi, citând pe Profeţi, pe Apostoli, pe Sfinţii Părinţi, ei avansează spre cauzele morale, evocă delăsarea credinţei provocată în sânul poporului de slăbiciunile clerului şi desfrâul călugărilor. Dar au fost obligaţi să meargă şi mai departe şi, eliberându-se de vălul aparenţelor, să ajungă la resortul originar. Cum se explică tulburarea de care suferea universul în acel moment al istoriei?

Diavolul

Aceşti oameni au oroare de „maniheişti". Totuşi, şi ei sunt convinşi că în împărăţia nevăzutului se înfruntă două armate, cea a Binelui şi cea a Răului. „O mie de ani împlinindu-se", după cuvântul Scripturilor, ei nu

se pot îndoi că puterile satanice nu se dezlănţuie într-adevăr. Astfel, sunt tentaţi să considere perturbarea tuturor lucrurilor, care lua pe atunci forme atât de diverse, ca o victorie a diavolului pe care Îngerul l-a eliberat din legături, ca o prăbuşire a tuturor castelelor în care se concentraseră forţele benefice. Mileniul înseamnă, mai întâi, deruta armatei divine şi reîntoarcerea la haosul care-i urmează. Iată de ce unul din personajele principale ale povestirii lui Raoul Glaber este diavolul. La începutul cărţii a V-a a *Istoriilor sale,* acesta ocupă singur prim-planul scenei :

La neajunsurile de tot felul, la atâtea catastrofe care buimăceau, doborau, îndobitoceau pe aproape toţi muritorii acelei vremi, se adăugară atacurile spiritelor rele ; şi totuşi se povestea adesea că acestea reuşiseră, prin fantasmele lor, să facă mai limpede înţelesul adevărurilor folositoare.

Diavolul, când intervine, încearcă să seducă ; el este spiritul care înşală, care lucrează insidios pentru a-i îndepărta pe cei buni de la calea cea dreaptă ; el este agentul descurajării şi al pervertirii doctrinale :

Unui călugăr i se păru că vede într-o noapte, la ceasul în care băteau clopotele pentru Matutinae, *ridicându-se în faţa lui o fiinţă înfricoşătoare care-l copleşea cu sfaturi şi-i vorbea cam în felul următor :*

„De ce voi, călugării, vă impuneţi atâtea munci, veghe şi post, tristeţe şi psalmodieri, atâtea alte mortificări care nu sunt în obiceiul celorlalţi oameni ? Nenumărate persoane care trăiesc la modul laic şi perseverează până la sfârşitul vieţii lor în tot felul de vicii nu vor găsi o odihnă asemănătoare cu aceea sperată de voi ? O zi, o oră chiar, ar ajunge pentru a merita eterna beatitudine ca recompensă pentru spiritul vostru de

dreptate. În ceea ce te priveşte, mă întreb de ce, cu atâtea scrupule, imediat ce auzi clopotele bătând, sari din pat atât de prompt, renunţând la dulceaţa somnului, când ai putea să te odihneşti până la a treia chemare a clopotelor ? Trebuie să-ţi dezvălui un secret cu adevărat demn de ţinut minte care, dacă este în detrimentul nostru, pentru voi este poarta mântuirii. Este sigur că în fiecare an, în ziua în care Hristos învie din morţi, dând viaţă neamului omenesc, goleşte complet infernul luându-i pe ai lui cu el în cer. Astfel, nu ai de ce să-ţi fie teamă. Poţi să te laşi fără primejdie în voia tuturor voluptăţilor cărnii, în voia tuturor poftelor." Iată vorbele uşuratice pe care, alături de încă multe altele, acel diavol impostor le debita călugărului ; el făcu în aşa fel, încât călugărul nu se mai alătură fraţilor la Matutinae. *Invenţiile lui perfide cu privire la învierea Domnului sunt evident dezminţite de cuvintele sfintei Evanghelii care spune : „Multe din trupurile sfinţilor care dormeau se treziră." Deci nu „toate", ci „multe", aceasta fiind în realitate doctrina credinţei catolice.*

Raoul Glaber crede de cuviinţă să răspundă aici celor nedumeriţi de ambiguitatea manifestărilor supranaturale şi uimiţi că, uneori, răul poate da naştere binelui :

Dacă uneori, printre scopurile Celui Atotputernic, se află şi acela de a pune în gura diavolilor, alcătuiţi numai din minciună, şi altceva decât neadevăruri, nu e mai puţin adevărat că tot ceea ce spun prin ei înşişi este periculos şi înşelător ; şi chiar dacă se întâmplă ca ei să realizeze o parte din preziceri, acestea nu sunt de ajutor pentru mântuirea oamenilor, numai dacă nu cumva divina providenţă nu face cu iscusinţă din ele o ocazie de îndreptare.

Întâlnirile lui Raoul Glaber cu Satana

Iată-l acum povestindu-şi experienţa personală, foarte bogată, de altfel : diavolul i-a apărut în trei rânduri, întotdeauna înainte de răsăritul soarelui, în aburii primei treziri, sub înfăţişarea unui monstru hirsut, aşa cum l-au figurat pe capiteluri sculptorii din secolul al XI-lea.

Aşadar, mie însumi, nu cu mult timp în urmă, Dumnezeu a vrut să mi se întâmple asemenea lucruri de mai multe ori. Pe când mă aflam la mănăstirea preafericitului martir Léger, numit Champeaux, într-o noapte, înainte de Matutinae, *se arătă înaintea mea, la picioarele patului, un soi de pitic oribil la vedere. Era, după cât am putut constata, de o statură mijlocie, cu un gât subţire, o faţă scofâlcită, ochii foarte negri, cu fruntea ca scoarţa, încreţită, cu nările subţiri şi gura ca un bot, cu buzele umflate şi bărbia trasă înapoi şi foarte ţeapănă, cu o barbă de ţap, cu urechile păroase şi lunguieţe, cu părul ridicat în vârful capului, dinţi de câine, ţeasta ascuţită, pieptul umflat, spatele cocoşat, cu fesele tremurânde, veşminte sordide, încins de efort, cu tot trupul aplecat înainte. Se prinse de un capăt al patului în care mă odihneam, zgâlţâindu-l îngrozitor, şi spuse într-un sfârşit :*

„Tu, n-ai să mai stai mult în acest loc."

Înspăimântat, mă trezesc brusc şi-l văd exact aşa cum l-am descris, scrâşnind din dinţi şi repetând întruna :

„Tu n-ai să mai stai mult aici."

Sării din pat, alergai în oratoriu, mă prosternai în faţa altarului sfântului părinte Benedict, copleşit de spaimă ; rămasei mult timp acolo, încercând să-mi aduc aminte de toate greşelile şi păcatele grave pe care

le comisesem din cea mai fragedă pruncie, din nesupunere sau nepăsare ; şi, culmea, penitenţele acceptate din dragoste sau din teama de divinitate se reduceau aproape la nimic. Astfel, strivit de mizeria şi tulburarea mea, n-aveam nimic mai bun de spus decât aceste simple cuvinte :

„Doamne Iisuse, tu care ai venit să-i mântui pe păcătoşi, în mare îndurarea ta, ai milă de mine."

De altfel, nu roşesc deloc mărturisind nu numai că părinţii mei m-au născut în păcat, dar şi eu m-am arătat dificil prin moravuri şi insuportabil prin faptele mele mai mult decât aş putea-o spune. Un călugăr, care era unchiul meu, m-a smuls cu forţa din vanităţile perverse ale vieţii seculare, la care mă dedam mai mult decât oricine, când abia împlinisem doisprezece ani ; am îmbrăcat haina de călugăr, dar, vai ! nu mi-am schimbat decât veşmântul, nu şi mintea. În ciuda binevoitoarelor sfaturi de cumpătare şi sfinţenie pe care mi le dădeau superiorii sau fraţii mei spirituali, eu, plin de o trufie sălbatică, care îmi acoperea inima cu un scut impenetrabil, sclav al superbiei mele, mă opuneam propriei mele vindecări. Neascultător faţă de fraţii mei mai vârstnici, supărător pentru cei de vârsta mea şi împovărător pentru cei mai tineri decât mine, pot cu adevărat mărturisi că prezenţa mea era o povară pentru toţi, iar absenţa mea, o uşurare. În sfârşit, purtarea mea îi hotărî pe fraţii de la mănăstirea Saint-Léger să mă alunge din comunitatea lor ; ei ştiau că pot oricând afla adăpost într-o altă mănăstire, dar numai din pricina cunoştinţelor mele literare. Şi asta mi s-a întâmplat de multe ori.

Deci, după aceea, pe când mă aflam în mănăstirea sfântului martir Bénigne, la Dijon, un diavol foarte asemănător, fără îndoială, acelaşi, îmi apăru în dormitorul fraţilor. Începeau să se arate zorile, când el ieşi alergând din clădirea latrinelor, strigând : „Unde-mi este asistentul ? Unde-mi este asistentul ?"

A doua zi, în jurul aceleiaşi ore, un tânăr frate, mai slab de minte, pe nume Thierri, fugi din mănăstire, părăsi veşmântul şi trăi câtva timp ca un laic ; dar căinţa puse stăpânire pe inima lui şi reveni în rândurile sfântului ordin.

A treia oară, s-a întâmplat pe când mă aflam în biserica preafericitei Maria, pururea fecioară, numită Moutiers-Saint-Jean ; într-o noapte, pe când băteau clopotele pentru Matutinae, *obosit de nu ştiu ce muncă, nu m-am trezit, cum ar fi trebuit, la bătaia clopotului ; mai erau şi alţii care rămăseseră ca şi mine, prizonierii acestui prost obicei, în timp ce ceilalţi alergau spre biserică. Cei din urmă tocmai plecaseră, când acelaşi diavol urcă gâfâind scările ; cu mâinile la spate, sprijinit de zid, repetă de două sau trei ori :*

„Eu sunt cel ce stă cu aceia care rămân."

Auzindu-i vocea, ridicai capul şi recunoscui pe cel pe care-l mai văzusem de două ori. Or, trei zile mai târziu, unul din fraţi care, aşa cum am mai spus, luase obiceiul să rămână ascuns în pat, îndemnat de acest demon, îndrăzni să iasă din mănăstire şi rămase în afara ei, cu laicii, petrecând şase zile de viaţă dezordonată : în ziua a şaptea totuşi, se întoarse, căit. Este sigur, aşa cum atestă şi sfântul Grigore, că dacă aceste apariţii sunt vătămătoare pentru unii, pe alţii îi ajută să se pocăiască ; şi pentru ca să fie acestea întru mântuirea mea, doresc ca rugăciunea să-mi fie primită de Domnul nostru Iisus Mântuitorul.

II

Forţele benefice

Când îl vezi pe diavol, orice îndoială dispare. Dar, la drept vorbind, în multe cazuri, e greu de spus din ce parte, fastă sau nefastă, se produc apariţiile.

Ambiguităţi

În orice caz trebuie să ţinem bine minte că, atunci când miracole clare li s-au arătat celor care mai posedau încă un trup, fie prin intermediul spiritelor bune, fie prin intermediul spiritelor rele, după ce au văzut asemenea lucruri, ei n-au mai avut mult de trăit viaţa lor trupească. Există o mulţime de asemenea exemple, dintre care n-am ales decât pe acelea pe care vreau să le încredinţez memoriei ; astfel, de fiecare dată când se vor întâmpla, ele vor folosi să insufle prudenţă mai degrabă decât să inducă în eroare. În burgul fortificat Tonnerre, în vremea în care Brunon ocupa scaunul episcopal din Langres, trăia cu mare credinţă un preot pe nume Frottier. Într-o duminică, la căderea serii, înainte de cină, se aşeză să se odihnească puţin la fereastra casei ; privind cerul, văzu apropiindu-se dinspre miazănoapte o mulţime fără număr de călăreţi care păreau să meargă la luptă, îndreptându-se spre vest. Îi privi cu ochii larg deschişi, îndelung, apoi vru să cheme pe cineva din casă pentru a fi martorul unei asemenea apariţii. Dar abia apucă să strige că viziunea se risipi foarte repede. Cu sufletul îngrozit, abia dacă-şi mai stăpânea lacrimile. Curând căzu bolnav şi muri în anul următor la fel cum trăise. Prevestirea cu care

se învrednicise cel ce avea să moară va fi văzută împlinindu-se de urmaşi. În anul următor, Henric, fiul regelui Robert, cel care mai târziu îi va urma la tron, atacă oraşul cu o armată imensă, provocând un cumplit măcel atât de o parte, cât şi de cealaltă. Este clar, din acest exemplu, că omul a fost martorul a ceea ce a văzut, atât pentru el cât şi pentru ceilalţi.

Diavolii sunt negri ca şi cei pe care-i slujesc. Luptătorii din armata Binelui se recunosc după veşmintele albe pe care le poartă.

Diferit, dar nu mai puţin miraculos, este faptul pe care ni-l amintim a se fi întâmplat la Auxerre, în biserica Saint-Germain. Acolo trăia un frate pe nume Gérard care obişnuia să rămână în oratoriu după Matutinae. *Într-o dimineaţă adormi rugându-se. Cufundat într-un somn adânc, ca de moarte, fu scos afară din sanctuar; cum şi de cine, nu se ştie. Se trezi în mănăstire, în afara bisericii. O inexprimabilă uimire îl cuprinse văzând cele întâmplate. Printr-o aventură asemănătoare trecu şi un preot care-şi petrecea noaptea în aceeaşi biserică; adormise în criptele inferioare, acolo unde se odihnesc multe trupuri de sfinţi; spre cântatul cocoşilor, îşi dădu seama că fusese transportat în spatele stranei călugărilor. Or, în această mănăstire se stabilise regula ca, dacă în timpul nopţii se sting candelele, paznicii bisericii să nu aibă odihnă până când nu le aprind la loc. Un frate al acestui aşezământ avea obiceiul, ceea ce este foarte bine, să se ducă la altarul preafericitei Marii pentru a se ruga şi a se stărui în vaiete şi lacrimi de pocăinţă. Dar avea defectul, obişnuit aproape la toată lumea, să scuipe adesea în timpul rugăciunilor şi să lase să-i curgă saliva. Se întâmplă că o dată, învins de somn, adormi. Atunci îi apăru, stând în picioare lângă altar, un personaj*

îmbrăcat în veşminte albe, ţinând în mâini o ţesătură foarte albă, şi care îi adresă aceste cuvinte :

„De ce mă umpli de sus până jos de scuipat ? După cum vezi, eu sunt acela care transmite rugăciunile tale, eu le duc în faţa Judecătorului preamilostiv."

Răvăşit de această viziune, fratele începu nu numai să se supravegheze, dar avu grijă să recomande şi celorlalţi să se supravegheze cât pot în lăcaşul sfânt. Cu toate că este o nevoie naturală, în cele mai multe ţări, credincioşii se abţin să scuipe în biserică, dacă nu cumva au recipiente pe care le golesc apoi afară ; cei mai atenţi cu aceste lucruri sunt grecii, la care regulile ecleziastice au fost întotdeauna scrupulos respectate.

De mult timp, se ştie bine, datorită meritelor sfântului Germain şi ale altor sfinţi a căror odihnă o adăposteşte, această mănăstire s-a remarcat prin semne şi miracole : s-au văzut aici vindecări şi pedepse răzbunătoare care i-au lovit pe cei ce îi prădau bunurile. De fiecare dată când seniorii localnici au îndrăznit să invadeze sau să jefuiască bunurile mănăstirii, Dumnezeu le-a dezonorat spiţa, le-a luat bunurile şi aproape că i-a nimicit. O probă evidentă, între altele, cu privire la ceea ce am spus, se vede în pedeapsa care a lovit spiţa unui oarecare Bovon şi a fiului său Auvalon şi în dezastrele care copleşiră nelegiuitul castel al familiei Seignelay.

Raoul Glaber şi Sfântul Germain

Şi iată ce mi s-a întâmplat mie personal : într-o zi, am fost rugat de camarazii şi fraţii mei din acest loc, să restaurez inscripţiile altarului, redactate de mult de oameni învăţaţi, dar care, uzate de ani, ca mai toate lucrurile, nu se mai vedeau bine ; această muncă era pe măsura competenţei mele şi mă străduii cu mare râvnă s-o fac cât mai bine. Dar înainte de a putea

duce la bun sfârşit întreprinderea mea, fui lovit de o boală pricinuită, cred, de statul prea mult în picioare ; într-o noapte, culcat pe salteaua mea, îmi simţii toate membrele atât de înţepenite de o afecţiune nervoasă, că nu puteam nici să mă ridic şi nici să mă întorc pe partea cealaltă. Trei zile mai târziu, noaptea, cum eram stăpânit de temeri greu de îndurat, îmi apăru un bătrân cu părul alb care mă luă, aşa, adormit, în braţe, şi-mi zise :

„Sfârşeşte cât mai repede ce ai început şi nu te mai teme de dureri."

Mă trezii imediat şi, plin de uimire, mă dădui jos din pat şi mă îndreptai alergând spre altarul victorioşilor martiri Victor, Apollinaire şi Georges, a căror capelă era lipită de infirmerie ; acolo, mulţumind cu smerenie Dumnezeului universului, asistai cu mare bucurie la Matutinae. *Îndată ce se făcu ziuă, deplin stăpân pe forţele mele fizice, am compus inscripţia purtând chiar numele acestor sfinţi martiri. În biserica cea mare erau douăzeci şi două de altare : după cuviinţă, le restauram inscripţiile, redactate în hexametri, precum şi epitafurile sfinţilor ; mă îngrijii apoi să împodobesc în acelaşi fel mormintele câtorva personaje religioase. Oamenilor de bun simţ le fu pe plac acest lucru. Dar se întâmplă ceea ce abatele Odilon avea obiceiul să deplângă adesea : „Vai ! zicea el, dacă lepra invidiei stăpâneşte pe toţi oamenii, cu toate acestea în inima unora care au jurat să trăiască viaţa de călugări şi-a ales ea lăcaşul." Un călugăr, care se făcuse detestat de fraţii din mănăstirea lui, îi părăsi şi veni printre ai noştri care, după cum le era obiceiul, îl primiră cu multă bunătate. Dar el îi umplu de veninul invidiei sale pe abate şi pe câţiva călugări şi le inspiră în privinţa mea o asemenea aversiune, încât şterseră toate inscripţiile gravate de mine pe altare. Dar Dumnezeul răzbunării nu întârzie să-l lovească pe*

acest instigator la discordie între frați. Fu lovit pe loc de orbire și sortit să se poticnească prin întuneric până la sfârșitul vieții sale. Acest deznodământ a cărui veste se răspândi în vecinătate și mai departe iscă o mare admirație [1].

A fi pregătit

În toate miracolele, în toate prevestirile – și chiar când se arată diavolul însuși – trebuie să vedem mâna lui Dumnezeu. Căci dualismul instinctiv al învățaților anului 1000 nu merge până acolo încât să-i refuze atotputernicia. Răul există, el acționează liber ; el are forța necesară să-i ispitească pe oameni și să le otrăvească mintea. Dar Dumnezeu este stăpân peste toate. Astfel, când, în apropierea a două aniversări ale anului 1000, cea a nașterii și cea a răstignirii lui Hristos, se văd înmulțindu-se miracolele, este îngăduit să le considerăm drept efectul dezlănțuirii Satanei, al depravării oamenilor, și vestitoare ale apropierii fulgurante a Antihristului. Totuși, prin aceste semne se exprimă, în ultimă instanță, o voință superioară, aceea a Domnului : cometele, foametea, erezia vin incontestabil de la divinitate. Aceste fenomene nu rămân mai puțin ambigue. Atunci când aruncă nenorociri asupra umanității, manifestându-și mânia, Dumnezeu urmărește el oare, cum o fac în mod obișnuit regii pământului, ducii și seniorii mai mici, o răzbunare brutală împotriva celor care-l insultă ? Este răul o pedeapsă ? Nu este oare, în egală măsură, și un avertisment generos al Stăpânului care, în îndurarea lui, încearcă să prevină creaturile înainte de a abate asupra lor cele mai teribile lovituri ?

Vindictă ? Admonestare ? Orice ar fi, dezordinile universului îndeamnă la penitență. Căci gânditorii secolului al XI-lea – chiar dacă refuză, așa cum o face Abbon de Fleury, să-i urmeze pe adepții milenarismului

şi să situeze într-un punct precis al viitorului ziua mâniei divine – interpretează cu toţi istoria timpului lor bazându-se pe discursul eshatologic al lui Iisus, aşa cum este relatat în cele trei evanghelii sinoptice : „Şi vor fi cutremure mari şi, pe alocuri, foamete şi ciumă şi spaime şi semne mari din cer vor fi (Luca, 21, 11)...” „Căci se vor ridica hristoşi mincinoşi şi prooroci mincinoşi şi vor da semne mari şi chiar minuni (Matei, 24, 24)...” Eclipsele, balenele monstruoase, maniheiştii din Orléans, apariţia sfinţilor, a diavolului, a morţilor, anunţă *în permanenţă* că lumea este trecătoare, condamnată şi că sfârşitul îi este aproape. De oriunde ar veni, aceste dezordini sunt destinate să-l smulgă pe om din tihna lui, să-l ţină treaz şi să-l îndemne să se purifice : „Privegheaţi deci, căci nu ştiţi în ce zi vine Domnul vostru... ; de aceea, şi voi fiţi gata, că în ceasul în care nu gândiţi, Fiul Omului va veni (Matei, 24, 42, 44).” Nu trebuie să dăm crezare spaimelor Anului 1000. Dar trebuie să admitem, în schimb, că cei mai buni creştini ai timpului trăiau o nelinişte latentă şi că, meditând la Evanghelie, făceau din neliniştea lor o virtute.

6

Purificare

I

Excluderile

Sacrificiul

Acesta este sensul tuturor operelor istorice ale epocii. Ele sunt morale ; propun exemple. Glaber, Helgaud, Adémar de Chabannes şi toţi ceilalţi şi-au compus relatarea ca pe o predică îndemnând la penitenţă. Întregul univers răsuna atunci de chemarea la sacrificiu ; era necesar ca neamul omenesc să se lepede de bunurile lumeşti. Trei raţiuni profunde îi îndemnau în mod deosebit pe aceşti oameni să desprindă o asemenea lecţie din cursul recent al istoriei. Mai întâi, erau călugări : părăsiseră, cel puţin într-un moment al vieţii lor, lumea ; îşi impuseseră privaţiuni ; pentru ei, asceza reprezenta, fără îndoială, calea triumfală ; se simţeau obligaţi să antreneze cu ei tot poporul lui Dumnezeu pe drumul către perfecţiune. Pe de altă parte, în pragul secolului al XI-lea, habitudinile sociale şi mai ales practicile judiciare făceau din dar, din „iertare", actul prin excelenţă al reconcilierii : un om se exclusese din comunitate printr-o crimă ? Lepădându-se de sine, impunându-şi el însuşi un sacrificiu, răscumpăra astfel sângele vărsat, obţinând iertarea de la victima sa ; îşi redobândea pacea şi prietenia prinţului a cărui autoritate garanta justiţia pentru întreg ţinutul. În sfârşit, într-o religie dominată în întregime de gesturile ritualice, sacrificiul, distrugerea voluntară şi gratuită a averilor, dăruite puterilor nevăzute, ocupau poziţia centrală în mediaţiile între om şi sacru. De fapt, după Anul 1000, apare foarte limpede că în

așteptarea Parusiei și în față cu acumularea miracolelor, actele purificatoare s-au înmulțit.

În cursul aceluiași noiembrie, în ziua a zecea a calendelor lui decembrie (1044), *în ceasul al treilea al zilei, s-a produs a treia eclipsă de soare din timpul nostru ; era firește a douăzeci și opta zi a lunii. Căci nu se produce niciodată o eclipsă de soare decât în ziua a douăzeci și opta a lunii și nici eclipsă de lună decât în ziua a paisprezecea. Se spune eclipsă, adică lipsă sau absență, și nu pentru că astrul ar lipsi efectiv ci, mai degrabă, pentru că lipsește pentru noi din pricina unui obstacol. În aceste zile, am aflat de la Guy, arhiepiscopul de Reims, că ai săi au văzut steaua Bosfor, numită și Lucifer, mișcându-se într-o seară de sus în jos, amenințându-i parcă pe locuitorii pământului. La vederea unor asemenea miracole trimise din cer, mulți oameni, înfricoșați de propriile vicii, se căiră și apucară pe calea cea dreaptă* [1].

Antisemitismul

Se cuvenea mai întâi să despărțim neghina de grâu, iar poporul lui Dumnezeu să fie purificat de corpurile străine și funeste a căror prezență răspândește molima printre credincioși. Înmulțirea pericolelor provocă deci măsuri de excludere. Cele mai ample îi loviră, fără îndoială, pe evrei, considerați, cum am văzut mai sus, drept aliații firești ai Satanei. Rare până atunci, dovezile de antisemitism devin evidente în chiar momentul în care sporește devotamentul pentru Crucifix și la sărbătoarea Paștelui. Prin pogromuri, creștinătatea credea că se eliberează de fermentul corupției : nu vede ea, imediat după aceea, ritmurile universului revenind la rânduiala lor ?

Într-una din zile, de Vinerea Sfântă, după adorarea Crucii, Roma fu zdruncinată de un cutremur de pământ şi de un ciclon teribil. Şi imediat, un evreu îl anunţă pe Papă că, exact în ceasul acela, evreii din sinagogi erau pe cale să profaneze imaginea Crucifixului. Benedict anchetă energic faptul şi, primind confirmarea, îi condamnă pe autorii acestei mârşăvii la pedeapsa capitală. Imediat ce fură decapitaţi, furia vânturilor se potoli.

Excomunicări

Tot în acel timp se răspândeşte în ceremonialul Bisericii obiceiul excomunicării şi interdicţiei, al cărui efect este de a îndepărta din corpul creştinătăţii membrele atinse de rău, pentru ca putrefacţia, ai cărei purtători sunt, să nu se propage.

[Episcopul de Limoges], Audouin a fost obligat, din pricina jafurilor cavalerilor şi a devastărilor provocate de săraci, să instituie o nouă practică constând în suspendarea în biserici şi mănăstiri a exerciţiului cultului divin şi a celebrării sfintei jertfe, privând poporul de binecuvântarea divină, ca şi cum ar fi fost păgân ; el numea această practică „excomunicare” [2].

Ruguri

Epoca se împurpurează de flăcările rugurilor. Focului purificator îi revine sarcina de a distruge toţi germenii malefici. Ruguri pentru eretici şi vrăjitori. Ele se aprind în 1022, la Orléans, pentru „maniheiştii” care nu voiau să se purifice ei înşişi de propria lor infecţie :

După ce un mare număr de oameni se străduiseră, folosind toate resursele inteligenţei, să-i facă să se

lepede de ideile lor perfide şi să se întoarcă spre adevărata şi universala credinţă şi fură refuzaţi în toate felurile, li s-a comunicat că, dacă nu revin mai repede la o idee sănătoasă despre credinţă, la ordinul regilor şi cu consimţământul întregului popor, vor fi arşi imediat pe rug. Dar ei, plini de funesta lor nebunie, se lăudau că nu se tem de nimic, anunţau că vor ieşi din foc neatinşi şi râdeau dispreţuitori de cei care-i sfătuiau de bine. Văzând, împreună cu toţi cei de faţă, că nu-i putea face să-şi revină din nebunia lor, regele porunci să se aprindă un foc mare, nu departe de oraş, sperând că, îngroziţi, vor renunţa la răutăţile lor ; în timp ce erau duşi spre rug, cuprinşi de o agitaţie dementă, proclamau sus şi tare că acceptau supliciul şi, trăgându-se unii pe alţii, se aruncau în foc. Dar când, în sfârşit, treisprezece dintre cei aruncaţi în foc începuseră să ardă, fură auziţi strigând din toate puterile, din mijlocul focului, că fuseseră îngrozitor duşi în eroare printr-o artă diavolească şi recunoscând că ideile lor recente despre Dumnezeul şi stăpânul tuturor lucrurilor erau nelegiuite ; că, drept răzbunare a hulei de care se făcuseră vinovaţi, erau chinuiţi în această lume, înainte de a fi în eternitate. Auzindu-i, mulţi dintre cei prezenţi, îndemnaţi de milă şi omenie se apropiară să-i scoată din foc, măcar pe cei care nu erau decât pe jumătate arşi, dar nu reuşiră : flacăra justiţiară îi mistui pe aceşti nefericiţi, prefăcându-i pe loc în cenuşă. De atunci, oriunde erau descoperiţi, adepţii acestor credinţe perverse erau condamnaţi la aceeaşi pedeapsă răzbunătoare. Şi cultul venerabilei credinţe catolice, odată extirpată nebunia acestor respingători smintiţi, s-a înveşmântat pe întreg pământul într-o lumină şi mai vie[3].

La Angoulême, moartea contelui Guillaume Taillefer, prevestită de un incendiu, a dus la rug câteva „vrăjitoare", nişte biete femei acuzate de a fi provocat prin farmecele lor decesul acestuia.

În acelaşi an, contele fu cuprins de o slăbiciune a trupului şi, în cele din urmă, muri. În anul acela, lucru foarte dureros de spus, un incendiu aprins de creştini nelegiuiţi a distrus oraşul Saintes şi, odată cu el, bazilica Sfântul Petru, reşedinţa episcopului ; locul rămase vreme îndelungată lipsit de cultul divin. În clipa în care contele se gândea să răzbune această jignire adusă lui Dumnezeu, începu, încetul cu încetul să-şi piardă puterile ; îşi amenajă o casă la Angoulême, în apropiere de biserica Sfântul Andrei, pentru a putea asista la slujba divină, dar boala îl obligă să rămână în pat. Primea neîncetat vizita tuturor seniorilor şi a nobilelor personaje venite din toate părţile. Unii susţineau că boala i se datora unor farmece nefaste : el se bucurase întotdeauna de un trup sănătos şi robust, ce nu părea bolnav ca trupul bătrânilor, nici ca acela al tinerilor. Se descoperi că o femeie malefică folosise împotriva lui arta ei ucigaşă. Cum refuza să-şi mărturisească crima, s-a recurs la judecata lui Dumnezeu, pentru ca adevărul ascuns să fie pus în lumină de victoria unuia dintre luptători. Aceştia, după ce depuseră jurământul, se bătură îndelung şi cu înverşunare ; reprezentantul contelui era Etienne, iar Guillaume era apărătorul vrăjitoarei. Etienne ieşi învingător fără să fie rănit ; celălalt, cu capul spart, şiroind de sânge, rămase în picioare de la ceasul al treilea al zilei, până la ceasul al nouălea ; învins, fu luat pe sus, pe jumătate mort şi rămase mult timp la pat. Părăsind câmpul de bătaie neatins, imediat Etienne fugi pe jos, pentru a-i mulţumi lui Dumnezeu, până la mormântul sfântului Cybard, unde îşi petrecuse şi noaptea precedentă în veghere şi rugăciuni ; apoi, se întoarse călare în oraş pentru a-şi reface forţele. În acest timp, vrăjitoarea, fără ştirea contelui, fu supusă la felurite chinuri şi apoi crucificată ; dar nici aşa nu mărturisi nimic : cu inima pecetluită de diavol, nu scoase nici o vorbă, nici

un sunet. Şi totuşi, trei femei care fuseseră de faţă la vrăjile ei o demascară prin mărturia lor. Aceleaşi femei dezgropară sub ochii tuturor nişte statuete magice din lut, deja putrezite de timp. Contele o iertă totuşi pe femeie şi nu îngădui să mai fie torturată, lăsând-o în viaţă. Ieremia povesteşte şi el că Antiochus Epiphanus fusese lovit de nebunie ca urmare a farmecelor malefice şi că, pradă unor viziuni mincinoase, muri de această boală. Nu e nimic de mirare în faptul că Dumnezeu îngăduie ca un creştin să fie lovit de o boală trupească prin farmece drăceşti, când ştim că preafericitul Iov a fost lovit de diavol printr-o chinuitoare bubă şi că Pavel a fost pălmuit de un înger al lui Satan ; şi nu trebuie să ne temem de bolile mortale pentru trup : mai grav este ceea ce loveşte sufletul, decât ceea ce loveşte trupul.

Contele Guillaume primi binecuvântarea din partea episcopilor şi a abaţilor ; îşi puse în ordine toate treburile şi-şi împărţi bunurile, aşa cum crezu de cuviinţă, între soţie şi fiii săi ; iertat şi absolvit, a ascultat liturghia tot timpul cât a ţinut Postul Paştelui ; şi, în sfârşit, înainte de Săptămâna Sfântă, primind ultimul mir şi împărtăşania, închinându-se şi sărutând lemnul sfintei cruci, îşi dădu sufletul lui Dumnezeu, în braţele episcopului Rohon şi ale preoţilor, sfârşitul lui fiind vrednic de laudă. Trupul i-a fost privegheat timp de două zile de clerici şi călugări în bazilica Sfântului Apostol Petru. Întregul oraş se umplu de plânsete. În sfânta Duminică a Floriilor, trupul lui, acoperit cu verdeaţă şi flori, fu transportat la bazilica Saint-Cybard, unde fu îngropat în faţa altarului sfântului Dionisie. Slujba de înmormântare a fost ţinută de doi episcopi, Rohon d'Angoulême şi Arnot de Périgueux. Deasupra mormântului, fiul său Audouin aşeză o placă de plumb cu următoarea inscripţie : „Aici odihneşte fermecătorul senior Guillaume, conte de Angoulême care, în anul

întoarcerii sale de la Ierusalim, muri în pace în a opta zi a idelor lui aprilie, în ajun de Florii, anul 1028 de la întrupare." Tot neamul lui se odihneşte în sanctuarul de la Saint-Cybard. În acest timp, la porunca lui Audouin, vrăjitoarele fură arse pe rug în afara zidurilor oraşului. După înmormântare, episcopii, împreună cu clerul şi poporul, făcură sfânta procesiune duminicală şi păstrară un moment de reculegere.

II

Penitențe individuale

Danii

Totuşi, se cuvine ca o umanitate vindecată prin foc şi fier de excrescenţele ei nefaste să se supună şi unor rituri de penitenţă, atât individuale cât şi colective. Cea mai simplă, cea mai obişnuită dintre toate este dania : în pragul morţii, acelaşi conte d'Angoulême oferi lui Dumnezeu avuţia sa :

Guillaume oferi mănăstirii Saint-Cybard, ca preţ al lăcaşului său de veci, felurite şi considerabile danii, pământuri, fire de aur şi argint şi multe alte lucruri. Printre alte daruri, oferi şi o cruce de aur pentru procesiuni, împodobită cu pietre preţioase, în greutate de şapte livre şi două candelabre de argint de fabricaţie sarazină cântărind cincisprezece livre[1].

Guillaume, între timp, se pregătise mai bine pentru marea trecere, „ascultând liturghia şi slujbele divine", adică trăind ca un călugăr. Într-adevăr, abstinenţele, lepădările de tot felul, cerute de profesiunea monastică, sunt în mod ritual impuse şi creştinului care trebuie purificat. Adică omului vinovat de un foarte mare păcat public şi, în general, tuturor muribunzilor. Aceasta era penitenţa : o stare, aş îndrăzni să spun o situaţie socială. Asemenea călugărului, penitentul părăseşte lumea, soţia, armele, bunurile ; se desparte de ceilalţi ; poartă un veşmânt deosebit. Cea mai bogată descriere a atitudinii de penitenţă se găseşte în biografia lui Robert

cel Pios scrisă de Helgaud de la Saint-Benoît-sur-Loire. Regele Franței era vinovat, cum fusese și regele David : îi luase femeia vasalului său care, pe deasupra, era legată și prin ceea ce doctrina considera atunci o rudenie prea strânsă ; era deci vinovat deopotrivă de adulter și de incest :

Deoarece, așa cum spune Scriptura, Dumnezeu îngăduie și ceea ce nu este voia lui, El le-a permis, prin clementa sa înțelepciune, celor doi prinți [Robert și David] să păcătuiască ; și astfel s-au recunoscut egali, prin condiția umană, cu supușii lor și au petrecut tot restul zilelor lor în veghe și rugăciuni, suportând diversele pedepse corporale pentru a se împlini în ei mărturia Scripturii : „Dumnezeu îl îndreaptă pe cel pe care-l iubește și-l pedepsește pe cel pe care-l primește." Și unul, și celălalt au păcătuit, acesta fiind obiceiul regilor ; dar, cu duh de la Dumnezeu, s-au căit, au plâns, au gemut, ceea ce nu prea le sta în obicei regilor. După exemplul preafericitului David, Robert și-a mărturisit greșeala, a implorat iertarea, și-a deplâns ticăloșia, a postit, s-a rugat și, manifestându-și durerea în public, a făcut din spovedania sa un exemplu pentru toate secolele. Ceea ce indivizii nu roșesc făcând, regele n-a roșit să mărturisească.

Regele s-a purificat prin daniile pe care le-a făcut mai mult decât orice rege. Helgaud rememorează lunga listă a pioaselor sale danii :

Nerăbdător să onoreze un atât de mare episcop (Aignan, episcop și patron al orașului Orléans), Robert, floare înmiresmată, podoaba și grația sfintei Biserici, vru, cu voia lui Dumnezeu, să-l așeze într-un sanctuar mai mare și se hotărî să construiască pe mormântul lui o casă a Domnului mai frumoasă decât cea aflată

acolo. Cu ajutorul lui Dumnezeu şi cu sprijinul sfântului Aignan, duse această lucrare la bun sfârşit. Edificiul măsoară în lungime patruzeci şi doi de stânjeni, în lărgime doisprezece, în înălţime zece, iar ferestrele sunt vreo sută douăzeci şi trei. În templu, ridică în cinstea sfinţilor nouăsprezece altare pe care ne străduim să le descriem aici în amănunt : altarul cel mare este în cinstea apostolului Petru, căruia regele îi asocie, la sfinţire, pe tovarăşul său de apostolat, pe Pavel, deşi, până atunci, aşezământul îl venera doar pe Petru ; alături se află altarul dedicat sfântului Aignan ; în partea inferioară a bisericii, un altar este dedicat aceluiaşi sfânt ; un altul, sfântului Benedict ; celelalte erau dedicate următorilor sfinţi : Euverte, Laurent, Georges, tuturor sfinţilor, Martin, Maurice, Ştefan, Antonin, Vincent, Maria, Ioan, Mântuitorul, Mamert, Nicolas, Michel. Absida exterioară a bisericii era o lucrare admirabilă şi semăna cu cea de la biserica Sfânta Maria, mama Domnului, şi cu cea de la biserica sfinţilor Agricol şi Vital de la Clermont. Cât despre racla sfântului Aignan, regele a rânduit să fie împodobită în faţă cu aurul cel mai fin, cu pietre preţioase şi argint curat. Iar masa altarului sfântului Petru, căruia îi este dedicat sanctuarul, a fost acoperită în întregime cu aur fin ; nobila regină Constance, glorioasa lui soţie, trebuia, după moartea preasfântului ei soţ, să dea şapte livre din acelaşi aur fin şi să-l ofere lui Dumnezeu şi sfântului Aignan pentru a înfrumuseţa acoperişul bisericii astfel construite ; deschisă, de la bază până la vârf, se vedea aici mai bine cerul decât pământul. Pe masa altarului se aflau cincisprezece livre de aur purificat. Ceea ce rămase, regina împărţi celor cărora trebuia să-l împartă : se arăta plină de atenţie pentru bisericile lui Dumnezeu, după binefăcătoarea voinţă a soţului ei.

După toate acestea, gloriosul rege Robert, dorind să sfinţească biserica, în al treizeci şi şaselea an al urcării

lui pe tron, de la binecuvântarea şi înălţarea sa la regalitate, convocă prin poruncă regească, pe arhiepiscopii Gauzlin, din scaunul de la Bourges, şi pe abatele de la Fleuri, Lierri, din Sens, precum şi pe Arnoul din Tours. Adunării lor li se alăturară episcopii Oury din Orléans, Thierri din Chartres, Bernier din Meaux, Guérin din Beauvais şi Raoul din Senlis. Se mai afla acolo venerabilul senior Odilon, abate de Cluny, şi alţi oameni de bine şi de mare merit cu care regele voia întotdeauna să stea de vorbă. Aceste personalităţi şi alţi miniştri ai lui Dumnezeu ridicară din mormânt nobilul trup al prea sfântului prieten al lui Dumnezeu, Aignan, şi, odată cu el, pe cele ale sfinţilor mărturisitori Euspice, Monitor şi Flosculus, şi pe ale martirilor Baudelius şi Subilius ; de asemenea şi al sfintei Agie, mama sfântului Loup, mărturisitorul ; şi gloriosul rege împreună cu cei ale căror nume le-am citat mai sus, veniţi pentru această ceremonie, îl vegheară pe Aignan, aduseră laude, cântându-i imnuri în biserica Saint-Martin, în timp ce se pregătea tot ceea ce era necesar şi util pentru sfânta binecuvântare. Când totul fu gata, regele binecuvântă şi sfinţi solemn aşezămintele, prin aceiaşi sfinţi preoţi, în anul de la întruparea Domnului 1029, la a douăsprezecea dată fixată. Ilustrul rege luă pe umerii săi moaştele sfântului, ajutat de poporul său plin de bucurie şi vioiciune, strămutându-le, în cântece sacre, în noul templu pe care acelaşi glorios Robert îl ridicase, lăudând pe Domnul şi pe sfântul Aignan în sunet de tobe şi voci umane, de instrumente cu coarde şi de orgă ; fu depus la locul sfânt întru onoarea, slava şi lauda lui Iisus Hristos, Domnul nostru şi a slujitorului său Aignan, binecuvântat cu o deosebită slavă.

După ce se săvârşi sfinţirea şi toate ritualurile de închinare a sfântului templu, Robert, părintele ţării,

care nu trebuie numit decât cu mult respect, se îndreaptă spre altarul prea sfântului Petru şi al iubitului senior Aignan, şi, în văzul tuturor, lepădându-şi veşmântul de purpură, numit în limba obişnuită blamidă, se lăsă cu ambii genunchi la pământ, adresând lui Dumnezeu din adâncul inimii sale următoarea fierbinte rugăciune : „Îţi mulţumesc Doamne, bunule, că astăzi, prin străduinţele sfântului Aignan, am dus la bun sfârşit proiectul pe care l-am conceput ; şi m-am bucurat în sufletul meu, pentru trupurile sfinte care astăzi triumfă alături de dânsul. Trimite, Doamne, prin sfinţii aceştia, celor vii iertarea păcatelor şi dă celor morţi viaţă şi odihnă veşnică. Apleacă-te asupra timpurilor pe care le trăim, stăpâneşte regatul care-ţi aparţine şi care ne-a fost încredinţat prin îngăduinţa, îndurarea şi bunătatea ta ; condu-l, ocroteşte-l spre cinstea şi slava numelui tău, prin virtutea minunată a sfântului Aignan, părinte al acestei ţări pe care a eliberat-o printr-un miracol de duşmanii ei."

Odată rugăciunea încheiată, fiecare s-a întors bucuros la casa lui ; şi în aceeaşi zi, regele îmbogăţi aceste aşezăminte în chip strălucit, dăruindu-le patru feţe de masă de mare preţ, un vas de argint cu acoperământul lui, pe care-l închină Dumnezeului atotputernic şi sfântului mărturisitor Aignan. Printre obiectele de cult dăruite de acest foarte pios, foarte înţelept şi foarte puternic rege Robert se aflau următoarele : optsprezece veşminte preoţeşti în stare bună, magnifice şi foarte bine lucrate ; două cărţi ale Evangheliilor îmbrăcate în aur, două în argint şi alte două, mai mici, cu o carte de rugăciuni bogat împodobită cu fildeş şi argint ; douăsprezece filactere de aur ; un altar minunat împodobit cu aur şi argint, cu o piatră încântătoare la mijloc, numită onix ; trei cruci de aur, din care cea mai mare cântăreşte şapte livre de aur curat ; cinci

clopote (unul dintre ele, cu adevărat minunat, cântăreşte două mii şapte sute de livre ; regele puse să se graveze pe el simbolul botezului regal, cu ulei şi mir, după ritualul Bisericii, pentru ca, prin harul Duhului Sfânt, acest clopot să poarte numele lui Robert). Regele mai dărui sfântului Aignan două biserici, la Santilly şi Ruan, cu satele şi tot ce ţine de ele, confirmând şi întărind darul printr-un precept regal. În plus, el obţinu, de la seniorul Thierri, venerabilul episcop de Orléans, altarele pentru aceste două biserici, cu un privilegiu acordat de episcop sfântului Aignan şi ilustrului rege ce dovedise întotdeauna prin cuvintele sale afecţiunea vie pe care o purta sfântului în inima sa.

Daniile regale îmbracă o formă simbolică când suveranul, uns al Domnului, imită faptele lui Iisus în timpul Paştelui :

Dar nu vrem să trecem sub tăcere obiceiul pe care şi-l luase de a da pomană în reşedinţele regatului său. La Paris, la Senlis, la Orléans, la Dijon, la Auxerre, la Avallon, la Melun, la Etampes, în fiecare din aceste reşedinţe, s-au dat vin şi pâine pentru trei sute de săraci sau, ca să fiu mai exact, pentru o mie : pomeni a dat mai ales în anul în care s-a dus la Dumnezeu, adică în anul 1032 de la Întruparea Domnului. Mai mult, în Postul Paştelui, oriunde mergea, distribuia în fiecare zi la o sută sau două de săraci, pâine, peşte şi vin. În ziua Cinei celei de Taină a Domnului, lucru de mirare pentru cine n-a fost de faţă şi cu adevărat vrednic de laudă pentru cei care i-au fost martori şi au dat o mână de ajutor, se aflau acolo nu mai puţin de trei sute de săraci adunaţi în acea zi, prin bunătatea lui, cărora el le împărţea cu sfânta lui mână, punând în mâinile lor, după ce fiecare făcea plecăciunea, legume, peşte, pâine şi un dinar. Şi toate acestea se petreceau la

a treia oră din zi. La ora şase, oferea la o sută de clerici săraci partea lor de pâine, peşte şi vin, dăruindu-i fiecăruia câte doisprezece dinari, cântând fără încetare, cu inima şi buzele, psalmii lui David. După masă, umilul rege se pregătea pentru slujba lui Dumnezeu, lepădându-şi veşmintele, şi legându-şi un ciliciu de-a dreptul pe piele ; aduna în jurul lui mai mult de o sută şaizeci de clerici ; după exemplul Domnului, el le spăla picioarele ştergându-le cu părul capului său şi, supunându-se poruncii lui Dumnezeu, le dădea la fiecare câte doi bănuţi ; era de faţă clerul şi printre ei se afla un diacon, însărcinat să citească în tot acest timp relatarea Cinei Domnului după Ioan. Astfel erau ocupaţiile acestui rege glorios prin meritele sale ; în cursul întregii zile, în Vinerea Sfântă, el străbătea toate bisericile sfinţilor şi adora Crucea Domnului, până în ajunul sfintei Învieri ; apoi lua parte la slujba de proslăvire, rostind-o cu propria lui gură. Prin meritele acestor virtuţi şi ale atâtor altele, prin mărturia actelor lui caritabile, acest glorios rege Robert, care trebuie slăvit de tot pământul, s-a oferit admiraţiei lumii şi rămâne un exemplu pentru întreaga posteritate.

Acest bărbat, după Dumnezeu, cu gloria cea mai vestită printre regi, în temeiul numărului sacru al sfinţilor apostoli pe care-i iubea cu toată iubirea inimii lui şi la sărbătorile cărora făcuse jurământ să postească, se însoţea de doisprezece săraci pe care-i îndrăgea în mod deosebit. Era pentru ei adevărata odihnă după prea multa suferinţă îndurată. El îi compara pe aceşti sfinţi săraci cu nişte măgăruşi viguroşi şi, pretutindeni unde mergea, îi mâna în faţa lui, bucuros, lăudându-l pe Dumnezeu şi binecuvântându-i sufletul. Aceşti săraci ai lui, dar şi alţii nenumăraţi, când era vorba să-i consoleze, nu se dădea în lături niciodată, dimpotrivă, îşi dădea toată silinţa. Dacă vreunul murea,

grija lui cea mare era ca numărul lor să nu scadă ; cei vii urmau celor morţi, reprezentând prinosul adus lui Dumnezeu de către acest mare rege.

Mortificări

Penitent – pentru că este păcătos, dar chiar şi pentru simplul fapt că este rege, răspunzător pentru mântuirea tuturor, şi reprezentant al lui Hristos în faţa poporului – Robert îşi supune trupul la mortificări :

Într-un an, de sfântul Post al Paştelui, abatele de Saint-Arnoul din Crépy se dusese ca de obicei să-şi întâlnească regele aflat pe atunci la Poissy şi, după ce-şi rezolvă treburile pentru care venise, luă împreună cu el hrana trupului şi pe aceea a sufletului. Simţindu-se legaţi prin afecţiunea care însoţeşte de obicei aceste clipe, blândul abate, amintind regelui bunătatea lui Dumnezeu, îl sfătui să dea puţină putere trupului umilit, hrănindu-se cât de cât, el care, bătând neîncetat la porţile cerului prin rugăciuni, participa la gloria sfinţilor. Regele, om plin de pietate, refuză şi, prosternându-se, îl imploră să nu-l oblige să facă aceasta, zicând că, dacă ar asculta sfaturile sale, nu şi-ar mai putea împlini jurământul postului pe care îl făcuse lui Dumnezeu. La aceste cuvinte, abatele se simţi constrâns să tacă şi, meditând în inima lui la perfecţiunea virtuţii, a cărei mărturie era acest post atât de aspru, făcu multe şi felurite slujbe pentru ca Dumnezeu să-i ajute prinţului să-şi împlinească promisiunea. Regele, bucuros de darurile spirituale pe care i le făcea sfântul bărbat, îi mulţumi lui Dumnezeu şi respectă sfântul post fără întrerupere, în aşteptarea Învierii Dumnezeului nostru Iisus Hristos. Înflăcărat slujitor al binelui în materie de religie, pentru curăţarea de păcatele sale, proceda în felul următor : din a treia Duminică de

dinaintea Paştelui şi până la Paşte, fără să mai folosească vreo pernă, se culca adesea direct pe duşumeaua tare, înălţându-şi fără încetare sufletul spre Dumnezeu. Pentru asemenea fapte şi pentru multe altele, fie ca scurta rugăciune care urmează să ajute la mântuirea sufletului său: „Să-i ierte Dumnezeu nelegiuirile faptelor sale trecute, să le dea în veşnică uitare, să-l facă părtaş la prima înviere, El, cel care este învierea morţilor, Iisus Hristos cel viu şi rege în vecii vecilor."

Pelerinaj

Clipa cea din urmă fiind aproape, riturile de penitenţă iau amploare. Cu mult înainte de moartea lui trupească, regele Robert vrea să moară pentru viaţa profană. Despărţirea de lume se face prin plecarea în pelerinaj. Practică penitenţială majoră, o asemenea încercare îl supune pe creştin la pericolele unei aventuri şi, precum odinioară pe poporul evreu, îl conduce spre Pământul Făgăduinţei. Regele vizitează astfel, rând pe rând, mormintele tuturor sfinţilor, prietenii săi, în drumul său către abaţia Saint-Gilles aflată la hotarele regatului:

Nutrind dorinţa de a părăsi viaţa laică spre a trăi întru Hristos, Dumnezeul nostru, puternicul rege, dorind să-l vadă pe acela căruia îi aparţine tot ceea ce există şi la care ne raportăm în tot ceea ce scriem, a voit să-l aibă de prieten pe pământ pe cel pentru care cerul se dovedeşte neîncăpător. În timpul Postului Mare se alătură sfinţilor, uniţi cu el în slujirea lui Dumnezeu, se roagă lor, îi cinsteşte, le loveşte auzul cu umile şi mântuitoare rugăciuni, pentru a fi demn să cânte laolaltă cu toţi sfinţii laude lui Dumnezeu. Lucra pentru aceasta cu tot trupul şi spiritul său, pentru a triumfa într-o zi prin virtutea lui Dumnezeu. Fu întâmpinat în

ţinutul Bourges de sfântul protomartir Ştefan, împreună cu sfântul Maïeul, aflat în primele rânduri prin meritele sale, de sfânta Maria şi prea cunoscutul şi marele martir Iulian, din nou de prea îngăduitoarea Fecioară între fecioare Maria, cu mărturisitorul sfânt Gilles. Apoi faimosul Saturnin, curajosul Vincent, demnul Antonin, sfânta Foy martira şi, în sfârşit, sfântul şi prea meritoosul cavaler al Domnului, Géraud, îl trimit înapoi, bine, sănătos, slăvitului Ştefan lângă care petrece cu mare bucurie zilele de Florii, înainte de a ajunge la Orléans, pentru a-l primi aici, în ziua de Paşte, pe autorul mântuirii noastre. Pe drum, făcu numeroase danii acestor sfinţi, iar mâna lui nu-i părăsi pe săraci niciodată. Există în acest ţinut mulţi bolnavi, mai ales leproşi ; omul lui Dumnezeu nu se înspăimântă, citind el în Sfintele Scripturi că Iisus Hristos a primit adesea, în forma lui umană, ospitalitatea leproşilor. Se apropia de ei cu bunăvoinţă, intra în casele lor, le dădea bani cu propria lui mână şi le săruta mâinile cu gura lui ; şi-l lăuda pe Dumnezeu în toate lucrurile, amintind cuvintele Domnului : „Adu-ţi aminte că ţărână eşti şi în ţărână te vei întoarce". Altor nefericiţi le trimitea, plin de pietate, ajutoare, din dragostea statornică pentru Dumnezeu cel atotputernic, care face lucruri însemnate pretutindeni unde se află. Şi puterea lui Dumnezeu îi hărăzi acestui om o asemenea virtute în îngrijirea trupurilor, că atingând cu mâna lui foarte pioasă plaga bolnavilor, făcând semnul crucii, îi vindeca de toate durerile răului lor.

Psalmodiere

În sfârşit, în agonia sa, însoţită de minuni, el împlineşte obiceiurile liturghiei monastice, purtându-se ca un adevărat fiu al sfântului Benedict :

Înainte de moartea lui, cu adevărat sfântă, din ziua a treisprezecea a calendelor lui august, se văzu în lumea întreagă, de patimile sfinţilor Petru şi Pavel, cum soarele luă înfăţişarea lunii în primul ei pătrar şi, lipsit de raze, se întunecă, pălind deasupra creştetelor oamenilor, spre ceasul al şaselea din zi. Fenomenul stânjenea atât de tare privirea că oamenii nu se deslușeau unii pe alţii şi trebuia să treacă un timp până să se recunoască. Ce prezicea acest fenomen, se ştie : pentru noi, ticăloşii, nimic nu s-a întâmplat decât durerea de neîndurat în care ne-a lăsat moartea lui. Din ziua aniversării sfântului Petru până în ziua morţii lui, sunt douăzeci şi una de zile. În acest timp, el citi sfinţii psalmi ai lui David şi medită la legea Domnului, zi şi noapte, pentru ca, fireşte, să se poată spune despre el ceea ce se spusese despre sfântul nostru Benedict :

„Sârguincios cântăreţ de psalmi, el n-a lăsat niciodată lira să se odihnească,

Şi muri cântându-şi cu sârguinţă sfinţii psalmi."

Omul acesta, de o mie de ori preafericit, ştia că generoasa pace şi blânda odihnă îi aşteaptă pe slujitorii lui Dumnezeu, când, despărţiţi de vânzoleala lumii, ajung lângă tronul sigur al limanului etern, şi că, după încercarea morţii, ei intră în nemurire. Se grăbea ca, prin virtuţile pe care le-am arătat ca fiind ale lui, să părăsească tristeţile prezente pentru a ajunge la bucuria cea veşnică. Zicea că avea bucuria întreagă de a suferi pentru a se învrednici să-l privească pe Hristos, Dumnezeul nostru. Pregătit el însuşi să părăsească această lume, îl chema neîncetat pe Domnul Iisus, învăţătorul mântuirii şi al oricărui bine. Pentru a contempla puterea de neînvins a Regelui etern, se ruga neobosit, prin voce şi gesturi îngerilor, arhanghelilor şi tuturor sfinţilor lui Dumnezeu ca să-i vină în ajutor, apărându-şi fruntea, ochii, nările, buzele, gâtul, urechile, cu semnul sfintei cruci, în amintirea întrupării

Domnului, a nașterii, a patimilor și învierii lui, a înălțării și a harului Duhului Sfânt. Așa i-a fost obiceiul în timpul vieții, lui, căruia nu i-a lipsit niciodată în mod voit agheazma. Înzestrat cu asemenea virtuți și cu multe altele încă, în al șaizecilea an al vieții sale, credem, își aștepta moartea cu seninătate. Boala înrăutățindu-se din pricina unei febre puternice, ceru ultima împărtășanie mântuitoare și binefăcătoare cu trupul și sângele dătător de viață al Domnului nostru Iisus Hristos. După ce o primi, mai trecu o clipă doar, apoi se ridică la Regele regilor și la Domnul domnilor și, plin de bucurie, intră în regatul fericit. Adormi, cum am spus, întru Domnul, în a treisprezecea zi a calendelor lui august, într-o zi de marți, în zori, în orașul Melun ; fu dus la Paris și înmormântat la Saint-Denis, lângă tatăl său, în fața altarului Sfintei Treimi[5].

Profesiunea monastică

Și totuși, perfecta penitență individuală, cea mai mântuitoare, consta „în convertire", în schimbarea cursului existenței prin intrarea în mănăstire. Majoritatea călugărilor Anului 1000 fuseseră „dăruiți" lui Dumnezeu de părinți încă din prima lor copilărie ; fiind admiși în ordin, primeau aici o instrucție specială în sânul comunității, care-și era astfel sieși propria școală. Se întâmpla foarte rar ca un adult, crescut pentru viața profană, să se hotărască s-o rupă cu ai lui și să îmbrace veșmântul lui Benedict ; un asemenea act stârnea adesea scandal (a se vedea p. 210). Dar se răspândise în vremea aceea obiceiul ca oamenii de o anumită vârstă, care se pregăteau să moară, să se retragă din lume. Mulți, asemenea acelui „laic și totuși foarte credincios", despre care vorbește Raoul Glaber (a se vedea p. 87), se mulțumesc să urmărească slujba cu regularitate și se stabilesc pentru aceasta la porțile mănăstirilor. Unii

chiar intră şi depun aici jurământul de credinţă. Dar cei mai mulţi dintre ei abandonează armele, îşi tund părul şi îmbracă rasa pe patul morţii, făcând mănăstirii pe care au ales-o importante danii. Iată actul întocmit cu ocazia convertirii vicontelui de Marsilia. Acest mare senior poseda în patrimoniul familiei episcopia oraşului (fratele său, Pons, era pe atunci episcop) şi vechea abaţie Saint-Victor, restaurată cu vreo patruzeci de ani în urmă, odată cu îndepărtarea pericolului sarazin; acolo s-a şi călugărit.

Îndemnat de marea bunătate a lui Dumnezeu atotputernicul şi cu binevoitoarea sa îngăduinţă, el care nu vrea moartea păcătosului ci, dimpotrivă, să se convertească şi să fie viu, eu, Guillaume de Marsilia, zăcând la pat de boala trimisă de Dumnezeu, înconjurat de fraţii din mănăstirea preafericitului Victor, adică de Guifred, rânduit în fruntea pomenitei mănăstiri de abatele Garnier [de Psalmodi], şi de mulţi alţi fraţi, aceştia, după obiceiul slujitorilor Domnului, s-au străduit să-mi arate că sosise pentru mine clipa când trebuia să părăsesc miliţia seculară pentru a lupta de aici înainte numai pentru Dumnezeu. Astfel, prin bunăvoinţa lui Dumnezeu, mişcat de îndemnurile lor, mi-am tuns părul şi, după regula sfântului Benedict, am primit veşmântul călugăresc. Şi, în afară de ceea ce am dăruit când eram sănătos pomenitei mănăstiri a preafericitului Victor martirul, adică domeniul Plan d'Aups cu toate dependinţele şi hotarele, acum, în deplinătatea simţurilor şi cu mintea întreagă, pentru tămăduirea sufletului meu, dăruiesc lui Dumnezeu atotputernicul şi sfântului Victor, ca şi abaţilor şi călugărilor care slujesc în pomenitul aşezământ, cel puţin jumătate din domeniul numit Campanias, *care în temeiul folosinţei, îl stăpânesc, întreg, fără nici o restricţie, cu toate dependinţele şi hotarele sale. Aşa cum l-am*

stăpânit o viaţă, tot aşa îl cedez, îl donez, şi-l transmit, cum am şi spus, lui Dumnezeu atotputernicul şi seniorului meu, sfântul Victor, care totdeauna mi-a stat într-ajutor la nevoie şi care acum, punându-se chezaş pentru mine, mă cheamă în ceata sfântă.

[Urmează hotarele domeniului astfel donat, apoi invocaţiile ameninţătoare, amenda fixată pentru uzurpator fiind fixată la două sute de livre aur.]

Acest act de donaţie a fost întocmit la Marsilia, în cetate, în anul 1004 de la întruparea Domnului, cincisprezece octombrie, Rodolphe fiind rege.

[Urmează semnăturile donatorului, ale fiului său, episcopul Pons, ale celor din familia vicontelui şi ale câtorva laici][6].

III

Pacea lui Dumnezeu

În preajma Anului 1000, creştinătatea simte că va păşi pragul, toată, ca un singur trup. Se pregăteşte, deci, pentru aceasta prin penitenţele pe care şi le impun muribunzii. Iată de ce vom vedea toate riturile de purificare, nu numai înmulţindu-se, ci devenind colective ; ele sunt propuse poporului întreg, vinovat deopotrivă şi chemat să traverseze ca un trup unic încercarea care ameninţă Regatul.

Adunările păcii

Generalizarea practicilor penitenţiale, a interdicţiilor şi renunţărilor a fost principalul obiect al marilor adunări care, mai întâi în sudul Galiei, în preajma oraşelor prea mici pentru a le încăpea pe toate, reuniră în acea vreme prelaţi, stăpânitori şi mulţime de popor în jurul raclelor şi al moaştelor. Se punea problema de a-i face pe toţi să respecte, oricărui ordin al societăţii ar fi aparţinut, regulile unei vieţi urmate până atunci doar în mănăstiri de către călugări şi de specialiştii în mortificări şi abstinenţe. A-şi impune privaţiuni împreună, a renunţa la plăcerea de a consuma carne, de a face dragoste, de a mânui aurul, de a purta războaie : acesta era mijlocul prin care poporul lui Dumnezeu putea să înduplece răzbunarea divină, să îndepărteze pe moment flagelurile şi să se pregătească pentru ziua mâniei. Când descrie, în desfăşurarea ei, ampla mişcare, care a făcut să se propage de la sud spre nordul Galiei asemenea concilii purificatoare,

Raoul Glaber pune, pe bună dreptate, în evidență legătura organică, unind cele două principale decizii care s-au luat : asprirea regulilor postului şi instaurarea păcii Domnului. Două privaţiuni.

În vremea aceea [anul 1000 după Patimile Domnului], mai întâi în ţinuturile Aquitaniei, episcopii, abaţii şi ceilalţi oameni închinaţi sfintei religii, începură să strângă poporul în adunări, la care erau aduse numeroase trupuri de sfinţi şi racle cu moaşte sfinte. De acolo, prin provincia Arles, prin Lyon şi apoi prin întregul ţinut al Burgundiei, până în cele mai îndepărtate colţuri ale Franţei, în toate diocezele se anunţă că, în locuri dinainte hotărâte, prelaţii şi mai-marii tuturor ţinuturilor vor ţine adunări pentru restabilirea păcii şi pentru instituirea sfintei credinţe. Când ştirea se răspândi în toată populaţia, cei mari, clasa de mijloc şi cei mai nevoiaşi se uniră, cuprinşi de bucurie şi unanim dispuşi să execute tot ceea ce le va fi prescris de păstorii Bisericii ; o voce, venind din cer, adresându-se celor de pe pământ, n-ar fi fost mai potrivită. Cu toţii se mai aflau încă sub efectul terorii calamităţilor de mai înainte, torturaţi fiind de teama de a nu pierde în viitor plăcerile abundenţei.

O însemnare, împărţită în capitole, conţinea atât ceea ce era interzis cât şi angajamentele sacre hotărâte a fi luate faţă de Dumnezeul cel atotputernic. Cea mai importantă dintre aceste promisiuni era aceea de a menţine o pace inviolabilă ; oameni de toate condiţiile, de orice nelegiuire ar fi fost vinovaţi, puteau de acum să umble în pace, fără arme şi fără teamă. Hoţul sau cel care încălcase domeniul altuia era supus rigorii unei pedepse corporale. Locurilor sacre ale tuturor bisericilor urma să le revină atâta onoare şi respect încât, dacă un om, pasibil de pedeapsă pentru vreo greşeală, se refugia acolo, el se găsea în afara oricărui

pericol dacă nu încălcase pactul păcii; dacă se întâmpla însă acest lucru, omul era smuls de la altar şi trebuia să îndure pedeapsa prescrisă. În privinţa clericilor, călugărilor sau călugăriţelor, cel care străbătea ţara în compania lor trebuia să fie ferit de orice violenţă.

S-au luat în aceste adunări multe hotărâri pe care le vom relata amănunţit. Fapt demn de reţinut, toată lumea a fost de acord să sfinţească în fiecare săptămână zilele de vineri, abţinându-se de la vin, şi de sâmbătă prin renunţarea la carne, în afară de cazul unor boli grave sau al unei mari sărbători celebrate chiar în ziua aceea; cel care era obligat de vreo împrejurare să nu respecte întru totul această lege trebuia să dea de mâncare la trei săraci[7].

Cronologia adunărilor pentru restaurarea păcii este într-adevăr mult mai largă decât apare în *Istoriile* lui Glaber. Primele întruniri s-au ţinut în anii 989-990, simultan la Charroux, Poitou şi Narbonne. Altele se ţin în Aquitania şi în vechea Gothie până în Anul 1000. Apoi, în jurul anului 1023, mişcarea cuprinde, prin valea Ronului şi cea a Saônei, Franţa de nord; o nouă expansiune s-a produs, în anii 1027-1041, în aproape toată Galia, mai ales în provinciile meridionale. Organizată efectiv în jurul celor două aniversări milenare, ea nu s-a propagat în Imperiu, al cărui suveran mai era capabil să menţină ordinea şi dreptatea. De fapt, neputinţa regelui Franţei a condus Biserica, mai întâi în acele ţinuturi ale regatului unde degradarea autorităţii monarhice fusese foarte timpurie, să-şi asume singură misiunea de pacificare pe care odinioară Dumnezeu o încredinţase regelui.

Jurământul Păcii

Restaurarea păcii a fost concepută ca un pact destinat să ţină în frâu răzvrătirea unuia din cele trei ordine ale societăţii, acela al războinicilor. În fiecare provincie, cavalerii fură obligaţi să jure cu mâna pe relicvarii că-şi vor stăpâni agresivitatea între limite precise. Iată textul jurământului stabilit de episcopul din Beauvais, Guérin, în 1023-1025 :

Nu voi năpăstui, în nici un fel, vreo biserică. În temeiul imunităţii ei, nu voi năvăli nici în pivniţele ei, în afară de cazul în care un răufăcător ar călca această pace, ar comite vreo crimă, ar răpi un om sau un cal. Iar dacă, din aceste motive, voi intra în pivniţe, nu voi lua altceva decât pe acel răufăcător şi uneltele lui, în deplină cunoştinţă de cauză.

Nu-l voi ataca pe preot sau pe călugăr dacă nu poartă arme lumeşti, nici pe cei care-i însoţesc fără lance şi scut ; nu le voi lua calul, în afară de cazul când îi voi prinde făcând fapte rele care să mă autorizeze s-o fac sau dacă refuză să-şi îndrepte greşeala într-un răstimp de cincisprezece zile de la avertismentul meu.

Nu voi lua boul, vaca, porcul, oaia, mielul, capra, măgarul, lemnele pe care le cară, iapa sau mânzul ei neînvăţat. Nu voi ataca un ţăran, o ţărancă, un soldat sau pe vreun negustor ; nu le voi lua banii ; nu-i voi constrânge la răscumpărare, nu-i voi ruina luându-le avutul, sub pretext că seniorul lor se află în război şi nu-i voi biciui pentru a le lua bucatele.

Măgarul sau măgăriţa, calul sau iapa şi mânzul care sunt la păşune, de acestea nu voi despuia pe nimeni de la calendele lui martie până la sărbătoarea Tuturor Sfinţilor, ci numai dacă-i voi prinde făcându-mi pagubă.

Nu voi incendia şi nu voi dărâma casele, dacă nu s-au refugiat acolo un cavaler, duşman al meu, sau vreun hoţ ; şi în afară de cazul în care aceste case nu fac parte din corpul unui castel care este şi fortăreaţă.

Nu voi tăia, nu voi smulge şi nu voi culege viile altora sub pretextul războiului, ci doar în cazul în care acestea se află pe pământurile care sunt şi trebuie să fie ale mele. Nu voi distruge morile şi nu voi fura grâul aflat acolo, decât atunci când voi fi în cavalcadă sau într-o expediţie militară publică şi acestea se află pe propriile mele pământuri.

Hoţului dovedit public nu-i voi acorda nici sprijin, nici protecţie, nici lui, nici faptei lui de jaf, în deplină cunoştinţă de cauză. În privinţa celui care va călca această pace cu bună ştiinţă, voi înceta să-l sprijin imediat ce voi afla şi, dacă a făptuit fără voie şi a venit să-mi ceară sprijinul, atunci fie că voi îndrepta greşeala lui, fie îl voi obliga s-o facă el, într-un răstimp de cincisprezece zile, după care voi fi îndreptăţit să-i cer socoteală sau să-i retrag protecţia mea.

Nu-i voi ataca pe negustor şi pelerin şi nu-i voi jefui, în afară de cazul că au comis o fărădelege. Nu voi ucide vitele ţăranilor dacă nu voi avea nevoie pentru hrana mea şi a escortei mele.

Nu voi lua prizonier nici un ţăran şi nici nu-i voi lua bucatele la îndemnul viclean al seniorului său.

Nu voi ataca femeile nobile, nici pe cei care le însoţesc, în absenţa soţului lor, numai dacă le voi descoperi comiţând o faptă rea împotriva mea, din propria lor voinţă ; voi păstra aceeaşi atitudine faţă de văduve şi călugăriţe.

Nu-i voi jefui nici pe cei care mână căruţele cu vin şi nu le voi lua boii. Nu-i voi opri pe vânători, nici nu le voi lua caii sau câinii, în afară de cazul în care-mi fac daune, mie şi tuturor acelora care şi-au luat acelaşi angajament şi-l respectă în ceea ce mă priveşte.

Fac excepţie pământurile aflate în proprietatea mea, şi în fieful meu, date mie în folosinţă sau aflate sub protecţia ori autoritatea mea. Exceptez de asemenea cazurile în care voi construi o fortificaţie sau voi asedia un castel, când fac parte din armata regelui şi a episcopilor noştri sau mă aflu în cavalcadă. Dar, chiar şi atunci, nu voi cere decât atât cât este necesar traiului meu şi nu voi lua la mine decât potcoavele cailor mei. În armată fiind, nu voi viola imunitatea bisericilor, în afară de cazul în care îmi interzic cumpărarea şi transportul proviziilor.

De la începutul Postului Mare până la Paşte, nu voi ataca nici un cavaler care nu poartă arme lumeşti şi nu-i voi lua proviziile. Dacă un ţăran face o nedreptate altui ţăran sau unui cavaler, voi aştepta cincisprezece zile; după care, dacă nu-şi îndreaptă greşeala, voi pune mâna pe el, dar nu-i voi lua din avutul lui decât ceea ce este stabilit legal[8].

Este, într-adevăr, vorba de protecţia celor care muncesc şi se roagă şi, la un mod mai general, de protecţia săracilor şi a tuturor celor care nu au arme pentru a se apăra împotriva jafurilor şi atacurilor profesioniştilor războiului, deci de menţinerea ordinii publice, aşa cum făceau odinioară regii. Totuşi jurămintele conţin câteva dispoziţii care implică ceva mai mult decât o intenţie paşnică. Ele limitează cu mai multă rigoare anumite activităţi militare în timpul Postului Mare, furnizând dovada că, în această perioadă de penitenţă, anumiţi cavaleri îşi depuneau armele şi renunţau la plăcerile bătăliilor, preocupaţi de purificarea lor personală.

Armistiţiul lui Dumnezeu

De fapt, încetul cu încetul, simplelor consemne ale păcii li se substituie un angajament de un cu totul alt gen, care nu caută doar să delimiteze ariile de protecţie împotriva violenţelor războiului, ci stabilesc suspendarea generală a oricărei ostilităţi în perioadele cele mai sfinte ale calendarului liturgic. Această abstinenţă, armistiţiu al Domnului, a fost propusă cavalerilor ca o formă de asceză potrivită rangului lor :

S-a întâmplat în acele vremuri [în anul 1041, spune Glaber, de fapt ceva mai devreme], *la inspiraţia harului divin, mai întâi în ţinuturile Aquitaniei, apoi, treptat, în toată Galia, să se încheie un pact, din teamă, dar şi din iubire de Dumnezeu. Pactul interzicea oricărui muritor, de miercuri seara până în zorii zilei de luni, să cuteze a lua cu forţa orice de la oricine ar fi, de a se răzbuna pe vreun duşman sau chiar de a se face stăpân peste gajurile garantului unui contract. Cel care ar încălca această măsură publică, fie că va plăti cu viaţa, fie cu expulzarea din ţară şi cu excluderea din comunitatea creştină. Le-a plăcut tuturor să numească acest pact, în limba vulgară, armistiţiul lui Dumnezeu. Într-adevăr, el nu numai că s-a bucurat de sprijinul oamenilor, dar a fost de multe ori ratificat prin redutabile semne divine. Căci majoritatea nebunilor care, în îndrăzneala lor insolentă, nu s-au temut să încalce pactul, au fost pedepsiţi fără întârziere, fie prin mânia răzbunătoare a lui Dumnezeu, fie prin sabia oamenilor. Acestea s-au petrecut pretutindeni şi de atâtea ori, că numărul mare de exemple ne împiedică să le citām unul câte unul ; şi, de altfel, toate au fost îndreptăţite. Căci, dacă duminica este considerată*

drept demnă de veneraţie în amintirea învierii Domnului – ea numindu-se şi octavă – tot aşa, zilele a cincea, a şasea şi a şaptea ale săptămânii, în amintirea Cinei de Taină şi a Patimilor Domnului, trebuie sărbătorite şi ferite de fapte nedrepte[9].

IV

Pelerinajele colective

Trebuie să situăm în aceleaşi perspective desfăşurarea concomitentă a pelerinajelor colective. În anii care au precedat Anul 1000, marii seniori ai regatului Franţei luară obiceiul să plece departe, însoţiţi de prieteni, preoţi şi vasali, pentru a vizita un loc sfânt, ceea ce însemna impunerea unei penitenţe mântuitoare şi asigurarea favorurilor personajelor nevăzute şi remarcabile la ale căror morminte se duceau să se închine. La acestea se adăuga bucuria de a călători în grup. Astfel, Wilhelm cel Mare, duce de Aquitania, *încă din tinereţea lui luase obiceiul să se ducă în fiecare an la Roma, la mormântul apostolilor; în anii în care nu mergea la Roma, făcea în compensaţie o călătorie, în semn de devoţiune, la Santiago de Compostela.*

Spre Ierusalim

Convertirea prinţului Ungariei, în Anul 1000, îndepărta unul din obstacolele care împiedicau drumul spre Ierusalim:

În acele timpuri, ungurii, care trăiau în preajma Dunării, se întoarseră, împreună cu regele lor, spre credinţa lui Hristos. Acest rege, botezat cu numele de Ştefan, îşi făcu o onoare din a fi foarte creştin; împăratul Henric îi dădu pe sora lui de soţie. În vremea aceea, mai toţi cei care, din Italia şi Galia, doreau să meargă la mormântul Domnului de la Ierusalim, începură să părăsească drumul obişnuit care traversa

ţinuturile prin care călătoriseră până atunci, prin strâmtorile mării, şi să treacă prin ţara acestui rege. El le înlesnea la toţi o cale din cele mai sigure şi îi primea ca pe nişte fraţi pe toţi cei pe care-i vedea, făcându-le preţioase daruri. Asemenea purtări îndemnară o mare mulţime, nobili şi oameni din popor, să plece spre Ierusalim[10].

În anii următori, mai ales după distrugerea Sfântului Mormânt, care fu foarte repede reconstruit, Ierusalimul deveni, împreună cu Roma şi Santiago de Compostela, ţinta celor mai exaltate şi mântuitoare peregrinări. Faima pe care au cunoscut-o atunci călătoriile spre Pământul Sfânt i-a uimit pe contemporani.

În vremea aceea (1026), *Guillaume, contele d'Angoulême, străbătea Bavaria, în drum spre Mormântul Domnului. Era însoţit de Eude din Bourges, sire de Déols, de Richard, abatele de Verdun, de Richard, abate de Saint-Cybard d'Angoulême, de priorul şi consilierul său Giraut Fanesin, de Amfroi, care avea să fie abate, şi de o mare cohortă de nobili. Ştefan, regele Ungariei, îl întâmpină cu cele mai mari onoruri şi îl copleşi cu daruri. Plecat la drum în prima zi a lunii octombrie, ajunse la cetatea sfântă în prima săptămână a lunii martie şi se întoarse la ai săi în a treia săptămână a lunii iunie. La întoarcere, trecu prin Limoges, unde toţi călugării de la Saint-Martial îi ieşiră în întâmpinare şi-l primiră cu mare pompă. Mai mult chiar, de îndată ce se auzi la Angoulême vestea sosirii lui, toţi seniorii, nu numai cei din Angoumois, ci şi din Poitou şi Saintonge, oameni de toate vârstele, bărbaţi şi femei, alergară în întâmpinarea lui, plini de bucurie, să-l privească. Preoţii mănăstirii Saint-Cybard, în veşminte albe şi purtând diferite podoabe, însoţiţi de o mare mulţime de clerici şi canonici, îi ieşiră voioşi*

înainte, până la o milă în afara zidurilor oraşului, intonând laude şi antifoane. Şi toţi, strigând să se audă până în înaltul cerului Te Deum laudamus, *îl însoţiră, venind în urma lui, după obicei. Atunci îl alese el pe călugărul Amfroi, care-i era alături, drept abate al bazilicii Saint-Cybard. Abatele Richard murise pe drum, într-adevăr, la Salembria, o cetate a Greciei de dincoace de Constantinopol, şi fusese înmormântat în ajunul Bobotezei. Noul abate fu uns de episcopul Rohon, chiar în prezenţa contelui, a abatelui de la Saint-Martial, Ulric, înconjurat după cuviinţă de călugării de la abaţiile învecinate şi de înalta nobilime a seniorilor [...]. Întors de la Ierusalim, Guillaume dăduse un bun exemplu multor nobili seniori, oamenilor din clasele mijlocii şi săracilor. Într-adevăr, Isembert, episcopul de Poitiers, Jordan, episcopul de Limoges şi contele [de Anjou] Foulque, mulţi mari baroni, precum şi o imensă mulţime din clasele mijlocii, bogaţi şi săraci, luară grabnic drumul Ierusalimului* [11].

Marele avânt

În relatarea lui însă, Raoul Glaber plasează apogeul „sfintei călătorii" în anul 1033, la o mie de ani de la Patimi. El ştie astfel să marcheze semnificaţia profundă a pelerinajului înţeles ca o pregătire pentru moarte, ca o promisiune a mântuirii. Pelerinul care-şi părăseşte casa, despărţindu-se de familie, lepădându-se de orice protecţie, şi eliberându-se de orice afecţiune, pleacă, de fapt, asemenea regelui Robert în lunile de dinaintea morţii, spre lumea cealaltă. Adevărata lui speranţă este să-şi găsească moartea pe drum.

În vremea aceea, o mulţime nenumărată începuse să se îndrepte din toate colţurile lumii spre Mormântul Mântuitorului de la Ierusalim ; nimeni n-ar fi putut să

prevadă până atunci o asemenea afluență. Mai întâi, oamenii din clasele inferioare, apoi cei din clasa de mijloc, apoi toți cei puternici, regi, conți, marchizi, prelați și, în sfârșit, ceea ce nu se mai întâmplase niciodată, multe femei, cele mai nobile alături de cele mai sărace, plecară într-acolo. Majoritatea doreau să moară înainte de a se întoarce în țara lor. Un om, pe nume Liébaut, originar din Burgundia, din dioceza Autun, călătorind alături de ceilalți, ajunse acolo. După ce contemplă locurile, cele mai sfinte între toate, se duse la Muntele Măslinilor, cel de pe care Mântuitorul, sub ochii atâtor martori demni de încredere, s-a înălțat la ceruri, de unde a promis să revină pentru a judeca vii și morții ; cu brațele în cruce, prosternat cât era de lung, cu ochii plini de lacrimi, se simți cuprins întru Domnul de o bucurie interioară de nedescris. Din când în când, se ridică, înălță brațele, întinzându-se din toate puterile cu trupul spre cer, rostindu-și dorința inimii cu aceste vorbe :

„Doamne Iisuse, care din pricina noastră ai binevoit să cobori din tronul majestății tale pe pământ, pentru a mântui neamul omenesc, și care, din locul acesta, pe care-l văd cu ochii mei, te-ai urcat cu veșmântul tău de carne la cerul din care-ai coborât, mă rog bunătății tale atotputernice să îngăduie ca, dacă sufletul trebuie să-mi părăsească anul acesta trupul, să nu mai plec de aici, ci să se întâmple chiar pe locul înălțării tale. Cred, cu adevărat, că, așa cum te-a urmat trupul meu venind până aici, tot așa sufletul meu va intra viu, mântuit și bucuros pe urmele tale în Paradis."

După această rugăciune, se întoarse cu ceilalți la gazda sa. Era ora la care trebuiau să mănânce. Pe când ceilalți se așezau la masă, el se întinse pe patul lui, cu un aer vesel, ca și cum, doborât de un somn greu, voia să se odihnească ; ațipi imediat și nu se știe ce a văzut în vis. Dar, de cum adormi, începu a striga : „Slavă, Ție, Doamne ! Slavă Ție, Doamne !"

Însoţitorii auzindu-l, l-au invitat să se ridice şi să mănânce cu ei. El refuză şi, întorcându-se pe partea cealaltă, le declară că nu se simte bine ; rămase culcat până seara, îşi chemă tovarăşii de călătorie, ceru şi primi ultima împărtăşanie a Euharistiei, cea dătătoare de viaţă ; îşi luă rămas bun cu blândeţe şi-şi dădu duhul. Fireşte, omul acesta era lipsit de acea vanitate care-i face pe atâţia oameni să pornească într-o asemenea călătorie numai din dorinţa de a se împăuna cu prestigiosul titlu de pelerin la Ierusalim ; cu credinţă, a cerut, în numele Domnului Iisus, să se apropie de Tatăl ceresc şi dorinţa i-a fost împlinită. Cei care-l însoţiseră la drum, la întoarcere, ne-au relatat acest fapt pe când ne aflam la mănăstirea din Bèze.

Pelerinaj şi eshatologie

Raoul Glaber stabileşte totuşi un raport esenţial între impulsul misterios care face ca popoarele din Occident să pornească spre locul Patimilor şi apropierea sfârşitului lumii. Pentru el este vorba tot de o prevestire :

Multă lume mergea să ceară sfatul anumitor oameni, cei mai îngrijoraţi din vremea lor, cu privire la semnificaţia unei atât de mari revărsări de mulţimi spre Ierusalim, aşa cum nici un veac trecut nu mai văzuse ; aceştia răspunseră, cântărindu-şi cuvintele, că nu se prevestea altceva decât venirea acelui ticălos Antihrist pe care, în apropierea sfârşitului lumii trebuie, după mărturia puterii divine, să ne aşteptăm să-l vedem apărând pe pământ. Toate aceste naţii băteau drumul Orientului, acolo unde trebuie să sosească Antihristul, pentru că toate naţiile trebuie atunci să meargă în întâmpinarea lui. S-ar adeveri astfel profeţia Domnului, după care chiar cei aleşi, dacă e cu putinţă, vor cădea

atunci în ispită. Ne oprim aici în privința acestui subiect, fără să negăm de altfel că pioasele eforturi ale credincioşilor merită să primească de la Judecătorul cel drept recompensa şi plata lor[12].

Se credea, într-adevăr, că timpul nefericirilor va începe atunci când ultimul Împărat va fi venit, în fruntea întregului popor al lui Dumnezeu, să depună la Golgota însemnele puterii lui. Dar roiurile de pelerini visau să ajungă, dincolo de Ierusalimul carnal, în Cetatea lui Dumnezeu.

7

Noua Alianţă

I

Primăvara lumii

Pentru istoricii care îşi începuseră munca imediat după un mileniu de la Patimi, jurămintele de pace, pelerinajele, toate măsurile de purificare colectivă, îşi atinseseră ţinta. Forţele răului se retrăgeau în dezordine. Dumnezeu îşi domolise mânia. Accepta să încheie cu neamul omenesc un nou legământ. După trecerea celor o mie de ani, după ce flagelurile se potoliseră, creştinătatea renăştea ca dintr-un nou botez. Ordinea succeda haosului. Abia se împlinise Anul 1000 şi în lume se instală o nouă primăvară.

Într-una din cele mai frumoase pagini ale *Istoriilor* sale, Raoul Glaber evocă voioşia de care era cuprins universul în anul 1033, după o foamete teribilă, în timp ce mişcarea pentru pacea lui Dumnezeu lua amploare.

În Anul 1000 de la Patimile Domnului, după o foamete dezastruoasă, ploile se liniştiră, ascultând de bunătatea şi mila divină. Cerul începu să surâdă, să se lumineze, însufleţit de vânturi prietenoase. Prin seninul şi pacea lui, arăta tuturor generozitatea Creatorului. Suprafaţa pământului se acoperi toată cu o verdeaţă plăcută şi era o abundenţă de roade care alungă foamea de tot... O mulţime de bolnavi se vindecau în adunările la care erau aduşi sfinţii. Şi, pentru ca nimeni să nu ia toate acestea drept fantasme, se întâmplă în mai multe rânduri ca, în clipa în care nişte braţe sau picioare strâmbe se îndreptau, devenind cum fuseseră la început, să se vadă pielea rupându-se, carnea plesnind

şi sângele curgând valuri : acestea pentru ca să se dea crezare în cazul în care mai putea stărui vreo îndoială. Entuziasmul era atât de fierbinte, încât cei de faţă întindeau mâinile spre Dumnezeu strigând într-un glas : „Pace ! Pace ! Pace !” Ei vedeau semnul pactului definitiv, al legământului între ei şi Dumnezeu. Se stabilise, de altfel, ca, după cinci ani, pentru a consolida pacea, să se reînnoiască aceste manifestări în întreaga lume. Totuşi, chiar în acel an, grâul, vinul şi celelalte roade ale pământului au fost atât de abundente, că nu mai puteau spera o asemenea bogăţie în următorii cinci ani. Orice hrană bună pentru om, în afară de carne şi bucate foarte delicate, nu mai aveau nici un preţ, ca pe vremea marelui jubileu mozaic din Antichitate. Nici în al doilea an, nici în al treilea, nici în al patrulea, recolta nu fu mai mică[1].

Răul, fireşte, nu este învins ; oamenii n-au scăpat de ispite ; îi putem vedea deja căzând iar în alte păcate. Dar sporesc semnele unei noi Alianţe şi ale unui suflu tineresc pe care ea îl comunică întregii creaţii. Mai toate garanţiile iertării divine se situează, evident, în ordinea evenimentelor spirituale. Acestea sunt armele noi oferite umanităţii pentru a o ajuta în acea mare aventură : călătoria ei spre Pământul Făgăduinţei.

II

Reforma Bisericii

Prelaţii reformatori

Aşa apare mai întâi elanul de purificare pe care reforma avea să-l introducă în Biserică, mai precis, în avangarda acesteia, adică în consiliile canonicilor, în comunităţile clericilor reuniţi în jurul episcopului şi, mai energic încă, în instituţia monastică. Întreprinderile reformatoare au început foarte devreme, mult înaintea Anului 1000. Arhiepiscopul de Reims, Adalbéron, le susţinea deja prin anii şaptezeci ai secolului al X-lea :

Canonicilor, care trăiau în case particulare şi nu se ocupau decât de treburile lor personale, le porunci să trăiască în comunitate. Fiecărei catedrale îi adăugă câte o mănăstire, unde trebuiau să locuiască împreună, de asemenea un dormitor pentru a se odihni noaptea în linişte şi o sală de mese, unde să mănânce în comun. Le prescrise, ca regulă, să nu ceară nimic în biserică în timpul rugăciunii, decât prin semne sau numai în caz de nevoie grabnică ; să mănânce împreună în tăcere ; să cânte după masă, mulţumind şi lăudând pe Dumnezeu ; să nu rupă tăcerea de la Completa *până la laudele de la* Matutinae ; *şi atunci, treziţi de sunetul orologiului, să se ia la întrecere cine ajunge mai repede la slujba numită* Laudes. *Înainte de* Prima, *nimănui nu-i era îngăduit să părăsească mănăstirea, în afară de cei care se duceau la treburi obşteşti. Şi pentru ca nimeni, din ignoranţă, să nu neglijeze ceva din ceea ce are de făcut, erau obligaţi să*

repete zilnic regula sfântului Augustin și decretele Părinților Bisericii.

În privința moravurilor călugărilor, nu se pot închipui grija și râvna depuse în a-i corecta și a-i deosebi în comportament de mireni. Nu numai că veghea ca ei să se remarce prin demnitatea vieții lor religioase, dar a avut grijă să evite ca această demnitate să nu sufere, sporindu-le bunurile temporare. Manifestându-și iubirea pentru toți, îi prefera în mod deosebit pe călugării sfântului Remi, patronul francilor. S-a dus la Roma, cu dorința de a-și asigura viitorul drepturilor lor asupra bunurilor ce le aparțineau. Pentru că era un om nobil și puternic, renumit pentru viața lui exemplară, a fost întâmpinat cu tot respectul de către Papa Ioan de sfântă aducere aminte.

Într-un sinod, *el făcu o gravă plângere împotriva vieții religioase a călugărilor : regulile stabilite de cei vechi erau încălcate de unii și deformate de alții. În prezența episcopilor, hotărî să-i cheme la el pe abații diferitelor așezăminte pentru a le cere sfatul. Fu stabilit locul și timpul acestei întâlniri, după care sinodul se risipi.*

Și veni și vremea aceea : abații sosiți din diverse locuri se adunară, iar dintre ei, Raoul cel de sfântă aducere aminte, abate al mănăstirii Saint-Remi, fu rânduit ca întâiul primat. Prezidă și obținu demnitatea de a fi cel dintâi ; ceilalți se aranjară în cerc ; arhiepiscopul se așeză în fața lui, în scaunul său. La cererea președintelui și a celorlalți preoți, el luă cuvântul rostind următoarele :

„Este foarte important, preasfinți părinți, ca oamenii buni să se adune dacă sunt cu adevărat preocupați să culeagă roadele virtuții. Astfel vor fi în slujba celor buni și a căii celei drepte. În schimb, este vătămător să se adune cei răi spre a căuta și împlini fărădelegi. Iată

de ce vă îndemn pe voi, cei adunaţi aici în numele lui Dumnezeu, să căutaţi numai lucrul cel bun, şi vă chem să nu făptuiţi nimic din răutate. Iubirea profană şi ura să nu-şi afle loc în inimile voastre, căci ele slăbesc dreptatea şi înăbuşă nepărtinirea. Vechea disciplină a ordinului vostru s-a îndepărtat de puritatea tradiţională şi, în mod exagerat, faptul este cunoscut de toată lumea. Nu sunteţi nici măcar între voi de acord în aplicarea regulii, fiecare gândind şi voind altceva. Iată de ce, până acum, sfinţenia voastră a suferit atât de mult ; iată de ce am crezut că e de folos, pentru că ne-am adunat aici, cu voia lui Dumnezeu, să vă conving să voiţi, să gândiţi şi să făptuiţi împreună, pentru ca o aceeaşi voinţă, un acelaşi gând şi o asemenea cooperare să readucă virtutea uitată şi să alunge definitiv ticăloşia viciului[2]."

Fiecare să rămână în ordinul lui

La fel, în Anul 1000, Împăratul Otto al III-lea :

La sugestia Papei şi a multor alte persoane preocupate de interesele religiei în casa Domnului, se gândi să-i alunge pe câţiva călugări de la biserica Saint-Paul, care nu erau călugări decât cu numele, trăind altfel numai în păcat. După aceleaşi sfaturi, avea să asigure serviciul divin, numind în locul acestora călugări dintr-o altă instituţie, dintre cei pe care-i numim canonici. Era gata să ducă la îndeplinire această dispoziţie când, într-o noapte, îi apăru în vis preafericitul apostol Pavel care adresă împăratului următoarele avertismente :

„Dacă, într-adevăr, arzi de dorinţa de a face ceea ce e mai bine pentru slujirea lui Dumnezeu, veghează să nu ajungi până acolo încât să schimbi regula acestei biserici, alungându-i pe călugări. Nu se cuvine unui ordin religios, chiar dacă e decăzut, să-şi calce vreodată

regula sau s-o schimbe. Fiecare trebuie judecat în ordinul în care inițial a depus jurământ să-l slujească pe Dumnezeu. Fiecăruia îi este îngăduit să se îndrepte, dacă a păcătuit, dar aceasta să se facă în cadrul propriei lui chemări".

Întărit cu asemenea sfaturi, împăratul repetă alor săi ce-i spusese apostolul și se strădui el însuși să reformeze regula călugărilor, dar nu să-i alunge sau să-i schimbe[3].

Saint-Victor din Marsilia

Abaţia Saint-Victor din Marsilia fusese părăsită din secolul al IX-lea până în secolul al X-lea, căci, aşezată în afara zidurilor oraşului, era prea expusă incursiunilor piraţilor sarazini ; averea ei se topise în aceea a episcopiei, care se încorpora în moştenirea viconţilor oraşului. În jurul anului 970, comunitatea fu reconstruită şi supusă regulii sfântului Benedict. Episcopul, în 1005, împlini reforma, scutind mănăstirea, cum fusese şi cea de la Cluny, încă de la întemeiere, de orice ingerinţă externă. În secolul al XI-lea, Saint-Victor devenea capul unei congregaţii întinse din Sardinia până în Catalonia.

Din paginile cărților noastre sfinte se degajă o certitudine : după venirea și glorioasa înălțare a Domnului și Mântuitorului nostru, înainte ca aceia care alcătuiau comunitatea celor de la Ierusalim să se fi risipit, și fiecare din membrii ei să se îndrepte spre diferite regiuni ale lumii, pentru ca, ajutați de Duhul Sfânt, să predice slava numelui său și să răspândească știința despre el, mulțimea credincioșilor nu era decât o inimă și un suflet. Nici unul dintre cei care posedau ceva nu spunea că este al său, totul era bun comun. Și nici unul dintre ei nu se afla în nevoie. Toți proprietarii își vindeau

pământurile sau casele şi preţul acestora îl depuneau la picioarele apostolilor. Banii erau împărţiţi fiecăruia după nevoile sale [Faptele Apostolilor, IV, 32-35]. *Iată de ce se afla la Ierusalim o asemenea mulţime de credincioşi, pe când astăzi este atât de greu să-i găseşti chiar şi în mănăstiri.*

Datorită predicilor apostolilor, grumazul tuturor naţiunilor a fost supus la jugul Domnului, de unde a rezultat şi numărul nesfârşit de credincioşi. Dar, din clipa în care sfinţii apostoli, prin gloria martiriului, au părăsit această lume, sfânta comuniune şi instituţia apostolică începu încetul cu încetul să se-nfierbânte. Spiritul unora dintre cei care primiseră învăţătura de la sfinţii şi preafericiţii apostoli se înflăcără. Izolându-se, hotărâră să locuiască împreună. Aceştia erau numiţi cu un cuvânt grecesc cenobiţi, *însemnând viaţă în comun. De aici îşi trag originea mănăstirile.*

După formula cenobită, exista şi între hotarele ţării noastre, în Provenţa, o mănăstire celebră, aşezată nu departe de meterezele cetăţii Marsilia. Sfinţită prin trupul cunoscutului martir Victor, înălţată prin numeroase daruri şi privilegii ale împăratului Carol [cel Mare], ea îşi păstră mult timp perfecţiunea, stabilitatea şi regula.

După mulţi ani, după ce preabunul prinţ părăsise această lume, Dumnezeu cel atotputernic vru să pedepsească poporul creştin cu flagelul păgân. Triburile barbare invadară Provenţa şi, răspândindu-se peste tot, îşi întinseră puterea asupra acestui ţinut ; locuind în aşezări fortificate, ele devastară totul, distrugând bisericile şi numeroase mănăstiri. Astfel, locuri altădată bogate fură aduse la starea de ruină şi ceea ce fuseseră odinioară locuinţe omeneşti deveniră grajduri pentru animale.

Se întâmplă deci ca această mănăstire, cândva cea mai mare şi mai cunoscută din întreaga Provenţă, să fie dărâmată şi transformată în ruine, până când seniorul Guillaume şi seniorul Honorat, episcopul amintitului oraş, împreună cu fratele său, vicontele Guillaume şi fiul acestuia, seniorul Pons, episcop, succedând unchiului său la scaunul episcopal, se îngrijiră s-o restaureze. Aceştia din urmă nu numai că îi înapoiară mănăstirii unele bunuri ale ei, dar îi dăruiră cu generozitate din proprietăţile ce le aveau, pentru mântuirea sufletului lor şi, adunând călugări, rânduiră aici o abaţie.

În consecinţă, eu, Pons, prin hirotonisire divină pontif al bisericii din Marsilia, înflăcărat de focul iubirii divine şi arzând de aceeaşi iubire pentru preaslăvitul şi preaiubitul monsenior, preafericitul martir Victor, pentru ca mănăstirea în care trupul lui sfânt şi venerat se odihneşte să rămână pentru secolele care vin, statornică şi neatinsă, fără întrerupere sau micşorare, pentru ca lucrarea noastră de dăruire, restituire dar şi adăugire să rămână nedespărţită, puternică şi stabilă în veci (a noastră, ca şi cea a predecesorilor noştri pomeniţi mai sus), în acord cu seniorul Rodolphe, regele alamanilor şi al Provenţei, în înţelegere cu seniorul apostolic [Ioan al XVIII-lea], Papă al Romei şi la ordinul lui, din voinţa seniorului, conte Roubauld şi a doamnei contese Adelaïs, a seniorului conte Guillaume, fiul lor, având consimţirea clerului şi a poporului sfintei biserici din Marsilia, [eu, Pons], am întocmit această chartă de împuternicire, dăruire şi danie Domnului atotputernic şi sfântului Victor, martirul lui, cât şi călugărilor şi abaţilor, cei de faţă şi cei ce vor veni, pentru ca, începând din această zi, mănăstirea să nu cadă în mâna nici unui om, oricare ar fi acesta, decât în caz de apărare, ci, asemenea altor mănăstiri supuse regulii şi ridicate spre slava lui

Dumnezeu atotputernicul şi a sfinţilor săi, să aparţină abaţilor şi călugărilor care au ales să trăiască aici după regula sfântului Benedict şi după sfintele canoane.

Nici un episcop, nici o persoană, oricărui ordin ar aparţine, preot sau laic, să nu îndrăznească să păgubească pe călugări sau pe abaţii acestei mănăstiri de vreun bun sau de pământ, pe care mănăstirea le posedă în prezent sau le va putea dobândi mai târziu. Şi toate acestea, cu scopul ca abaţii şi călugării, cei de azi şi cei ce vor veni, să-l poată sluji pe Dumnezeu în pace şi siguranţă, nedepinzând de voinţa vreunui om, şi să se roage pentru noi toţi, întemeietorii deja numiţi, ca şi pentru mântuirea tuturor creştinilor, vii sau morţi.

Dacă o putere vrăjmaşă se va ridica împotriva sfântului Victor şi a mănăstirii lui, voind să surpe opera noastră şi această instituţie întemeiată pentru tămăduirea sufletelor noastre sau să atace acest privilegiu care, după preceptul regal şi din ordinul puterii apostolice, ca şi al tuturor autorităţilor invocate mai sus, îl fixăm în scris, sau se va strădui să facă acest privilegiu neavenit şi mincinoasă opera mâinilor noastre, de va fi episcop, abate sau oricine ar fi, numai prin faptul de a fi vrut să deturneze o danie destinată mănăstirii, să fie anatema, maranatha, *să fie anatema,* maranatha, *să fie anatema dacă ia sau dacă dă, adică atât cel care dă cât şi cel care primeşte, după sfintele canoane. Şi să fie excomunicat şi blestemat şi urât de Tatăl şi Fiul şi Duhul Sfânt, şi, de asemenea, de monseniorul Papă al scaunului apostolic şi roman şi de toate ordinele sfintei Biserici catolice a lui Dumnezeu, de episcopi, preoţi, diaconi şi de toţi cei care au puterea să lege şi să dezlege. Să fie pedepsiţi să stea în fundul iadului, laolaltă cu Iuda trădătorul, cu Arie şi Sabelie şi cu toţi ereticii şi necredincioşii, atât cei care vor face cât şi cei care vor consimţi la aceste fapte.*

Eu, Pons, episcop, şi fraţii mei, monseniorul Guillaume şi monseniorul Foulque, adăugăm aici : din tot ceea ce, moştenit de la părinţii noştri şi de la rudele noastre, a fost dat sau se va da acestei mănăstiri, de tatăl sau de rudele noastre, dacă vreo autoritate, fie episcop, fie o persoană de orice stare ar fi ea, ar vrea să ia ceva acestei mănăstiri sau abaţilor şi călugărilor, pretenţia lor să nu fie admisă. Şi dacă aceasta se va întâmpla, moştenitorii şi succesorii noştri să aibă deplina putere de a relua şi recupera tot ceea ce aceştia ar vrea să fure sau să ia.

Abatele şi călugării pomenitei mănăstiri au toată puterea de a aduce, în ce priveşte dispoziţiile de mai sus, pe cei care ar vrea să atenteze la acest act scris în faţa curiei regale sau în faţa seniorului apostolic al Romei şi să-i oblige să plătească o amendă de cinci sute de livre de aur, acest act scris rămânând în forma de mai sus, pecetluit şi definitiv.

Această chartă a fost scrisă în anul întrupării Domnului, 1005, Rodolphe fiind rege al alamanilor şi Provenţei, iar Ioan, prin voia Domnului, Papă al scaunului apostolic.

[Urmează semnăturile :] Roubauld, conte de Provenţa ; Pons, episcop de Marsilia ; Adelaïs, mama lui Roubauld ; fiul ei Guillaume ; Guillaume, conte de Toulouse ; Ermengarde, soţia contelui Roubauld ; Garnier, abate de Psalmodi ; Guifred care, deşi nedemn, este numit abate al pomenitei mănăstiri ; Archinricus, abate de Montmajour ; Rado, episcop ; Elmerad, episcop de Riez ; Pons, arhiepiscop de Arles ; Paton, abate [de Saint-Gervais, la Fos-sur-Mer] ; Déodat, André, Massilius [canonici din Marsilia], Ugo ; Guillaume, Lambert şi Radalde ; Amalric, arhiepiscop de Aix-en-Provence ; seniorul Franco[4].

Cluny

Totuşi, pe atunci, în Cluny, în Anul 1000, floare a ordinului benedictin, exemplu de puritate şi ferment al dinamismului, ţâşneşte cu mai multă vigoare seva regenerării.

În sfârşit, regula [sfântului Benedict], aproape complet căzută în desuetudine, găsi, prin voia lui Dumnezeu, pentru a se revigora şi a înflori în numeroase ramuri, un refugiu de înţelepciune : mănăstirea numită Cluny. Acest aşezământ îşi trage numele de la împrejurimile deluroase şi sărăcăcioase sau, poate, ceea ce i s-ar potrivi mai bine, de la cuvântul cluere, *căci spunem* cluere *pentru „a spori". Şi, într-adevăr, ea a sporit într-un mod strălucit, de la o zi la alta, prin diverse danii, chiar de la începuturile ei. A fost ridicată întâi de părintele călugărilor mănăstirii de la Baume, pomenită mai sus, pe nume Bernon, la ordinul lui Wilhelm, prea piosul duce de Aquitania, în comitatul Mâcon, pe malul râului Grosne. Această mănăstire, se spune, n-a primit drept danie, la început, decât cincisprezece ţarini săteşti ; şi, totuşi, se mai spune că fraţii adunaţi aici fuseseră doisprezece. Această sământă aleasă s-a înmulţit apoi, răspândindu-se, după cum se ştie, ca soldaţi ai credinţei în Dumnezeu, pe o mare parte a pământului. Aceşti oameni s-au îngrijit permanent de ceea ce este de la Dumnezeu, adică de operele de dreptate şi binefacere ; ei au meritat deci să fie copleşiţi de toate bunurile ; şi, pe deasupra, au lăsat posterităţii un exemplu demn de urmat. După Bernon, în fruntea abaţiei a fost numit foarte învăţatul Odon, om mai credincios decât oricare, ce fusese înainte stareţ la biserica Saint-Martin din Tours, cu adevărat demn de admirat pentru sfinţenia moravurilor şi a vieţii sale*

religioase. El a depus atâta râvnă în răspândirea regulii că, din provincia Bénévent până la Ocean, toate mănăstirile importante din Italia şi Galia au avut bucuria să se supună autorităţii sale. După moarte, a fost înlocuit de Aymard, om simplu care, fără să fie la fel de faimos, nu a fost un paznic mai puţin vigilent al respectării regulii. După el fu ales sfântul şi venerabilul Maïeul, despre care am vorbit mai sus şi care-l desemnă ca urmaş al său la conducerea călugărilor pe Odilon.

Guillaume de Volpiano

Congregaţia clunisiană a fost efectiv constituită de sfântul Odilon abate de Cluny, în jurul Anului 1000. Pe lângă el au activat şi alţi reformatori, precum Guillaume de Volpiano, discipolul sfântului Maïeul şi abate de Saint Bénigne la Dijon, prin care restaurarea purităţii monastice s-a răspândit în regiunea lombardă şi în Normandia.

În vremea aceea, străluci, în reformarea aşezămintelor lui Dumnezeu, venerabilul abate Guillaume care fusese numit odinioară de preafericitul Maïeul, abate al bisericii Saint Bénigne, martirul. El reconstrui zidurile bisericii într-un mod atât de admirabil, încât era foarte greu de aflat ceva mai frumos. Şi nu se remarca mai puţin prin rigoarea cu care respecta regulile ; în timpul său, s-a dovedit un incomparabil propăvăduitor al ordinului. Dar, cu cât se făcea mai iubit de persoanele religioase şi pioase, cu atât îşi atrăgea ura şi reaua credinţă a vicleanilor şi nelegiuiţilor. Se născuse în Italia, într-o familie de viţă nobilă, dar era şi mai nobil prin înalta ştiinţă pe care o dobândise. Pe aceleaşi pământuri, pe domeniul pe care-l moştenise de la părinţii săi, înainte numit Volpiano, ridică o

mănăstire plină de slavă, căreia îi schimbă numele în Fruttuaria. O îmbogăţi cu binefaceri de tot felul şi numi un abate, care era în toate demnul său ucenic, pe nume Jean. Guillaume, era un spirit ascuţit, de o remarcabilă înţelepciune, ceea ce-l făcea să fie primit în palatele prinţilor şi ale celor mai mari regi. De fiecare dată când o mănăstire rămânea fără pastorul ei, imediat regele, contele sau prelatul îl ruga să preia conducerea pentru a o reforma : căci se vedeau mănăstirile înflorind sub conducerea lui, datorită bogăţiei şi sfinţeniei sale. Şi se punea el însuşi garant că, dacă în fiecare dintre aceste aşezăminte, călugării păzeau prescripţiile regulii, nu le va lipsi niciodată nimic. Ceea ce s-a verificat în mod evident în aşezămintele care-i fuseseră încredinţate... Mănăstirea Cluny auzea adesea cerându-i-se din diferite ţări fraţi care, odată rânduiţi abaţi, sporeau în mii de feluri lucrările lui Dumnezeu. Dar Guillaume, părintele pomenit la începutul acestui capitol, i-a întrecut pe toţi cei care au părăsit înaintea lui acest aşezământ, prin efortul depus şi rezultatele pe care le-a obţinut, purtând pretutindeni sământa regulii noastre[5].

III

Noile Biserici

Totuşi, nu numai spiritul Bisericii câştiga o nouă tinereţe, în încercările de purificare ale mileniului. Ea se reînnoieşte şi în armătura ei corporală. Pretutindeni se reconstruiesc sanctuarele, în virtutea daniilor care se revarsă şi a invizibilei sporiri a profiturilor senioriale.

Reims

Deja în ultimul sfert al secolului al X-lea, arhiepiscopul Adalbéron din Reims, bunul prelat pe care Richer îl propunea ca exemplu,

...se preocupă, chiar de la început (în 976), *de la numirea sa, să reconstruiască în biserica lui. A îndepărtat în întregime arcadele, ale căror structuri supraetajate încărcau aproape un sfert din bazilică, începând chiar de la intrare. Întreaga biserică fu înfrumuseţată prin extinderea navei şi prin structuri mai impunătoare. În temeiul onoarei datorate, a plasat trupul sfântului Calixte, papă şi martir, la intrarea în biserică, într-un loc mai înălţat şi-i consacră un altar, la care mai adăugă un oratoriu astfel dispus încât să se poată ruga cât mai lesne lui Dumnezeu. Împodobi altarul principal cu o cruce de aur şi dispuse de o parte şi de alta sanctuare sclipitoare.*

În plus, mai rândui un altar portativ, de o lucrătură nu mai puţin îngrijită. Pe acest altar, unde preotul stă cu faţa la Dumnezeu, se aflau chipurile celor patru evanghelişti, modelate în aur şi argint, aşezate în fiecare

din cele patru colţuri. Prin aripile lor desfăşurate, acopereau până la jumătate feţele laterale ale altarului, iar capetele lor întoarse priveau spre nepribănitul Miel. Aici a vrut el să imite chivotul lui Solomon. Făcu, de asemenea, un candelabru cu şapte braţe care, răsărind din aceeaşi tijă, simbolizau cele şapte daruri ale graţiei, emanând toate de la acelaşi Spirit. Decoră, printr-o nu mai puţin elegantă lucrătură, racla în care închise toiagul şi mana, adică relicvele sfinţilor. În onoarea bisericii, suspendă coroane a căror cizelură nu fu mai puţin costisitoare. O lumină prin ferestre în care încadrase diverse imagini şi o făcu să răsune de barul clopotelor[6].

„Veşmântul alb"

Într-adevăr, imediat după Anul 1000, asistăm la o bruscă apariţie a lucrărilor decorative, despre care ne vorbeşte şi Raoul Glaber.

Despre renovarea bazilicilor în întreaga lume

În preajma celui de al treilea an de după Anul 1000, mai peste tot, mai ales în Italia şi Galia, se reînnoiesc bazilicile bisericilor : cu toate că majoritatea, fiind foarte bine construite, n-ar fi avut nici o nevoie, o anume emulaţie îndemna fiecare comunitate creştină să-şi ridice o bazilică mai somptuoasă decât a altora. Era ca şi cum lumea însăşi s-ar fi scuturat şi, lepădându-şi vechiul veşmânt, ar fi îmbrăcat pretutindeni albul veşmânt al bisericii. Mai toate bisericile episcopale, sanctuarele mănăstirilor închinate diverşilor sfinţi şi chiar micile oratorii săteşti fură reconstruite şi înfrumuseţate de credincioşi.

Când Raoul Glaber evocă acest „veşmânt alb", el nu foloseşte numai o admirabilă metaforă. El vrea să

spună că creștinătatea se leapădă de omul cel vechi și trece de partea binelui spre a lupta împotriva puterilor de pervertire, că ea se pregătește pentru un nou botez și se îmbracă în veșmânt de nuntă pentru a lua parte la ospățul Regelui său. Este vorba despre acea tunică albă (semn bun atunci când apare în vis), pe care o purtau în vremea aceea chiar oamenii lui Dumnezeu, cei care trasau planurile noilor bazilici :

Saint-Martin din Tours

În vremea aceea, mănăstirea Saint-Martin din Tours se deosebea de oricare alta ; venerabilul Hervé, care-i era trezorier, o dărâmă și avu timp cât mai trăi să o reconstruiască în chip strălucit. Viața și vocația religioasă ale acestui om, din copilărie și până la sfârșitul vieții sale pământești, ar arăta pentru cei de astăzi, dacă cineva ar vrea să-i scrie istoria, o personalitate cu totul deosebită. Ivit dintr-o familie de nobili francezi, mai nobil încă prin spiritul său, semănând cu un crin sau cu un trandafir printre spini, el făcea parte, prin vița lui, dintre oamenii cei mai plini de cruzime din ținut. Cum este obiceiul pentru cei de viță înaltă, primi o educație aleasă, studiind apoi artele liberale ; dar înțelese că mulți pun în aceste studii mai mult orgoliul decât supunerea în fața legilor dumnezeiești ; și socoti, în ceea ce-l privea, că e destul să câștige din ele mântuirea sufletului său. Abandonă studiul acestor zadarnice științe și intră în taină într-o mănăstire, unde cu umilință ceru să fie primit călugăr. Dar, așa cum am mai spus, el aparținea unei familii ilustre ; astfel că, temându-se de mânia părinților săi, frații din această mănăstire nu-i îndepliniră rugămintea. Dar, pentru a-i fi pe plac, îi promiseră că, dacă părinții nu se opun în nici un fel, ei îi vor îndeplini bucuroși dorința. În timpul șederii lui, dădu, prin

sfinţenia sa, o dovadă de ceea ce avea să devină mai târziu, şi tuturor celor care se aflau acolo le dădu exemplul de ceea ce ar trebui să facă. Tatăl său, însă, când fu înştiinţat de purtarea fiului, cuprins de furie, veni la mănăstire să-l ia înapoi ; pe copilul care nu se preocupa decât de bunurile cele mai de dorit îl copleşi cu reproşuri şi-l sili să meargă cu el până la curtea regelui, unde îl rugă chiar pe rege să-i scoată din cap un asemenea proiect, ademenindu-l cu mari onoruri. Dar regele Robert, un om plin de pietate şi credinţă, îl îndemnă, dimpotrivă, să persevereze în acelaşi spirit, pentru un scop atât de înalt şi-l numi pe loc trezorierul bisericii Saint-Martin, socotind să facă din el mai târziu un prelat exemplar. Încercă în multe rânduri, mai târziu, să-şi pună în aplicare planul, dar se lovi întotdeauna de un refuz. Sfântul om, însărcinat fără voia lui cu grijile unei biserici, rămase îmbrăcat în veşmântul lui cel alb şi, trăind după regula canonicilor, îşi păstra în toate starea de spirit şi felul de viaţă ale unui călugăr. Purtând în permanenţă un ciliciu direct pe piele, mortificându-şi trupul printr-un post neîntrerupt, avar cu el, risipitor cu săracii, urma cu asiduitate privegherile şi rugăciunile.

Acest om, pătruns de Dumnezeu, concepu pentru biserica a cărei pază îi fusese încredinţată proiectul unei reconstrucţii din temelii, prin care să devină mai vastă şi mai înaltă. La inspiraţia Duhului Sfânt, el le indică zidarilor locul unde urma să fie săpate fundaţiile incomparabilei lucrări pe care o duse el însuşi la bun sfârşit, aşa cum îşi dorise.

Orléans

Cei care văd înmulţindu-se şantierele şi răsărind din pământ clădiri mai vaste, mai înalte, mai strălucitoare, nu recunosc într-o asemenea înflorire unul din efectele celui dintâi progres al economiei rurale, al unei bunăstări care, încetul cu încetul, cuprinde trupul Occidentului, şi nici al înmulţirii daniilor. Ei vorbesc tot despre miracole :

În această epocă, episcop al oraşului era venerabilul Arnoul, un bărbat nobil, atât prin viţă cât şi prin ştiinţa sa, şi foarte bogat prin veniturile proprietăţilor familiei sale. În faţa dezastrului care lovise scaunul său şi a jalei poporului pe care-l avea în pază, el a luat cea mai înţeleaptă hotărâre : făcu pregătiri ample şi se apucă imediat să reconstruiască din temelii clădirile marii biserici care fusese odinioară consacrată Crucii lui Hristos. Pe când el şi toţi ai săi grăbeau însufleţiţi opera începută pentru a o încheia maiestuos cât mai curând posibil, fu binecuvântat de o evidentă încurajare divină. Într-o zi, în timp ce zidarii, vrând să aleagă locul în care să sape fundaţiile bazilicii, sondau soliditatea solului, găsiră o mare cantitate de aur. Gândiră că ar fi fost suficientă pentru a renova întreaga bazilică, cu toate că aceasta era destul de mare. Luară aurul descoperit din întâmplare şi-l duseră episcopului. Acesta aduse mulţumiri lui Dumnezeu cel atotputernic pentru darul pe care i-l făcea, luă aurul şi-l încredinţă celor care se ocupau de această lucrare, poruncindu-le să-l cheltuiască tot pentru construcţia bisericii. Se spune că acest aur se datora grijii sfântului Evurce, fostul prelat al acestui scaun, care-l îngropase acolo, prevăzând această reconstruire. Ideea îi venise sfântului prelat pe vremea când el însuşi reconstruise

biserica, făcând-o mai frumoasă decât fusese înainte, găsind în acelaşi loc un dar divin pregătit special pentru el. Astfel au fost reconstruite nu numai biserica aceea ci, la sfaturile episcopului, şi alte biserici care se deteriorau în acelaşi oraş, precum şi bazilicile dedicate memoriei diferiţilor sfinţi, fiind acum mai frumoase decât cele vechi ; în ele se oficiază slujbe mai strălucitoare decât în alte părţi ; oraşul însuşi se umplu curând de case frumoase, iar poporul, purificat în sfârşit de vicii prin clemenţa divină, îşi reveni cu atât mai repede cu cât întâmpinase cu înţelepciune necazurile, ca pe o pedeapsă a păcatelor lui[7].

IV

În căutarea relicvelor

Dar semnul cel mai strălucit al noii alianţe n-a fost oare, în anii ce au urmat Mileniului, descoperirea de noi relicve ? Occidentul nu prea dispunea de moaşte ; cele pe care le poseda păreau de o calitate îndoielnică. Occidentul era sărac în această privinţă, în timp ce în ţările creştinismului oriental se găseau din belşug rămăşiţe sfinte. Şi iată că Dumnezeu binevoi să îşi scoată poporul, în sfârşit purificat, din această sărăcie şi-i oferi din abundenţă armele atât de necesare în lupta împotriva diavolului. De fapt, pelerinii tot mai numeroşi, care mergeau să viziteze bisericile bizantine şi cele ce continuau să prospere sub dominaţia musulmană, aduceau uneori din călătoriile lor rămăşiţe de trupuri sfinte ; altele erau fabricate de falsificatori ; în sfârşit, în mod firesc, terasările pregătitoare pentru reconstrucţiile bisericilor scoteau la iveală sarcofage necunoscute. Dar pentru Raoul Glaber şi pentru toţi călugării din vremea sa aceste moaşte păreau că reînvie din pământ, aşa cum în curând, la chemarea trâmbiţelor, o vor face toţi morţii din lume. Asemenea apariţii, într-o nouă primăvară a lumii, era pusă pe seama infuziei de graţie divină.

Despre descoperirea pretutindeni a sfintelor moaşte

Lumea întreagă, aşa cum am spus, aflându-se înveşmântată în alb prin renovarea bazilicilor, se întâmplă apoi, adică în al optulea an, după un mileniu de la încarnarea Mântuitorului, că anumite indicaţii

permiseră descoperirea a numeroase moaşte de sfinţi, în locurile în care ele stătuseră mult timp ascunse. Ca şi cum ar fi aşteptat clipa glorioasă a reînvierii, la un semn al lui Dumnezeu, fură dezvăluite contemplării credincioşilor şi revărsară în sufletele lor o mare mângâiere. Se ştie că aceste descoperiri au început mai întâi într-un oraş din Galia, la Sens, în biserica preafericitului martir Ştefan. Arhiepiscop al oraşului era atunci Lierri şi el descoperi acolo un lucru uimitor, însemnele riturilor vechi : printre multe alte obiecte ascunse, găsi chiar un fragment din toiagul lui Moise. La vestea acestei descoperiri, credincioşii alergară, venind nu numai din ţara Galiei, ci din aproape întreaga Italie şi din ţinuturile de peste mare ; şi nu rareori se vedeau bolnavi întorcându-se de acolo vindecaţi prin mijlocirea sfinţilor[8].

8

Avântul

Despre avântul care începuse să însufleţească creştinătatea occidentală, scriitorii nu vorbesc deloc. Autorii de cronici şi istorii n-au simţit că, în jurul lor, oamenii se înmulţeau şi se hrăneau mai bine. Din calamităţile pe care le relataseră, unii dintre ei desprind poate semnificaţia unei instabilităţi proprii adolescenţei şi tensiunilor unui prim avânt : n-au ştiut, n-au vrut să le discearnă originea. N-au fost conştienţi nici de transformările la care era supusă societatea timpului lor ; din irupţia formelor feudale n-au sesizat decât tumultul, dezordinile, cărora le dădeau drum liber vechile forme în dezagregare, şi această schemă prea simplă a celor trei „ordine", o expresie la a cărei fixare contribuiseră chiar ei. La fel ca şi predecesorii lor din cel mai îndepărtat Ev Mediu, nu încetau să preamărească pe bunul împărat, pe bunul rege şi, păstrând vii astfel de reprezentări mentale, consolidau inconştient bazele unei viitoare renaşteri a autorităţii monarhice. N-au observat că, în ordinea realităţilor temporale, lumea se schimbă în jurul lor. Dar se schimba oare cu adevărat ? Suntem îndreptăţiţi să ne întrebăm dacă mişcarea evoluţiei politice, economice şi sociale nu era, într-adevăr, în acele decenii, mai puţin perceptibilă şi, în consecinţă, mai puţin vie decât încercăm noi, istoricii, să ne-o imaginăm, luând în considerare fenomene care nu sunt prea clare în documentele de dinaintea secolului al XI-lea. Întrebarea merită să fie pusă. Dar să ne fie îngăduit să credem în aceeaşi măsură că martorii noştri nu erau observatori fideli ai

cotidianului şi ai carnalului. Ei nu priveau ceea ce era comun în jur, căci ochii lor se înălţau întotdeauna tot mai sus.

Simptomele de creştere alese de ei spre a ni le relata privesc toate sacrul, atitudinile religioase. Adică, în ochii lor, singurele modificări cu o oarecare importanţă pentru destinul omului, singurele schimbări, în orice caz, susceptibile să intre, pentru a-l devia, în curentul istoriei, aşa cum îl concepeau ei, în întregime aspirat de iminenţa Parusiei. Căci pentru ei, dezvoltarea forţelor productive sau transferul puterilor de comandă nu erau, ca să spunem aşa, decât nişte epifenomene, în orice caz, nişte suprastructuri. Pentru ei, să nu uităm, adevăratele structuri ale istoriei erau spirituale. Totuşi, inovaţiile de care fac atâta caz – şi care toate se situează în perspectiva eshatologiei – sunt suficiente pentru a le hrăni speranţele şi sentimentul de încredere în irezistibilul progres al lumii. Aceşti oameni ai lui Dumnezeu credeau în om.

I

Răspândirea credinţei

Misionarii

Ei simt, în primul rând, avântul creştinătăţii ca pe o dilatare, ca pe o cucerire în detrimentul necredinţei (sfârşitul timpurilor apropiindu-se, nu trebuia să fie el precedat de reunirea tuturor naţiunilor în jurul crucii ?). În epoca lor, credinţa continua să se propage în nord şi est, pe drumurile deschise de evanghelizatorii carolingieni. Erou al misiunii creştine este pe atunci sfântul Adalbert, prietenul împăratului din vremea mileniului.

[Otto al III-lea] ţinea pe lângă el doi prelaţi venerabili, pe sfântul Adalbert, arhiepiscopul cetăţii Praga, situată în provincia Boemia şi pe sfântul Brunon, episcopul din Augsburg, în provincia Bavaria, vărul împăratului. Sfântul Adalbert era scund, Brunon era înalt de statură. Or, sfântul Adalbert, în timp ce se afla la curtea împăratului, se ducea singur prin pădure, noaptea, încărca o sarcină de lemne pe umeri şi, în picioarele goale, le aducea în casă fără ştirea nimănui ; le vindea apoi pentru a-şi procura hrana. După multe zile, află împăratul şi, cum îl considera un om sfânt, într-o zi, pe când stătea de vorbă cu el ca de obicei, îi zise în glumă :

„Un episcop ca dumneata ar trebui să evanghelizeze popoarele slave.”

Imediat, episcopul sărutând picioarele împăratului, îi spuse că se va apuca de treabă, iar împăratul nu reuşi să-l întoarcă din drum ; prelatul îi ceru numai

să numească în locul lui un alt arhiepiscop la Praga pe care îl va alege el însuşi, şi împăratul consimţi cu plăcere. După ce se pregăti de drum, plecă în picioarele goale, îndepărtându-se spre Polonia, unde nimeni nu auzise încă pronunţându-se numele lui Hristos şi unde începu să predice Evanghelia.

Urmându-i exemplul, episcopul Brunon ceru şi el împăratului să numească în locul său, în scaunul episcopal, un episcop ales de el, pe nume Ulric. Când acestea se împliniră, Brunon se duse plin de umilinţă în Ungaria, în partea numită Ungaria Albă, în opoziţie cu Ungaria Neagră, numită astfel pentru că pe acolo oamenii aveau pielea închisă la culoare, de parcă ar fi fost negri.

Sfântul Adalbert converti la credinţa lui Hristos patru provincii prizoniere încă ale rătăcirilor antice : Polonia, Slavonia, ţinuturile Varşoviei şi Cracoviei. După ce le statornici în credinţă, el se îndreptă spre provincia pincenaţilor pentru a le predica şi lor învăţătura Mântuitorului. Acest popor era însă cumplit de legat de idolii lui : Adalbert sosise la ei de opt zile şi începuse să le anunţe venirea împărăţiei lui Hristos, când în ziua a noua, aflându-se prosternat în rugăciuni, îl străpunseră cu săgeţi de fier, făcând din el un martir al lui Hristos. Apoi îi tăiară capul şi-i înecară trupul într-un lac ; cât despre cap, acesta fu aruncat pe câmp, drept hrană animalelor, de unde un înger al Domnului îl luă însă şi-l duse lângă trup, pe malul celălalt al lacului. Sfintele rămăşiţe s-au menţinut intacte şi fără să se descompună, până în ziua în care nişte negustori au trecut pe acolo, într-o corabie. Ei luară această comoară sacră şi o duseră în Slavonia. Când află regele slavonilor, pe nume Boleslav, cel pe care îl botezase chiar Adalbert, le făcu daruri preţioase, primind de la ei cu mare pompă trupul şi capul sfântului şi construi apoi în cinstea lui un mare sanctuar ; acest martir al

lui Hristos începu să facă multe minuni. Patimile sfântului Adalbert s-au petrecut în ziua a douăzeci și patra a lunii aprilie, a opta a calendelor lunii mai.

Cât despre sfântul Brunon, el converti provincia Ungariei și o alta, pe nume Rusia. Îl boteză pe regele ungurilor, care se chema Gouz, și-i schimbă numele în Ștefan. Împăratul Otto îl primi după botez, de ziua protomartirului Ștefan, și-i dădu putere absolută asupra regatului său, permițându-i să poarte în toate locurile sfânta lance, așa cum avea însuși împăratul obiceiul s-o facă. Îi dărui cuie din crucea lui Hristos și-i mai dărui lancea sfântului Mauriciu, pentru a se folosi de ea ca de propria lui lance.

Fiul acestui rege a fost botezat tot de sfântul Brunon și i se dădu același nume, Ștefan. Acestui Ștefan, împăratul Otto îi dădu în căsătorie pe sora lui Henric, și el avea să devină împărat.

În acest timp, sfântul Brunon se duse la pincenați, unde începu să predice despre Hristos și fu martirizat de ei ca și sfântul Adalbert. Acești pincenați, stăpâniți de o furie diabolică, îi smulseră toate măruntaiele printr-o deschizătură pe care i-o făcură într-o parte, transformându-l astfel într-un eroic martir al lui Hristos. Rușii îi răscumpărară trupul prețios și construiră în onoarea sa un sanctuar în Rusia, unde începu să se remarce, făcând nemaivăzute minuni.

La puțin timp după aceea, un episcop grec veni în Rusia pentru a converti cealaltă jumătate a acestei provincii, dedată încă idolatriei, și-i făcu pe locuitori să poarte bărbi lungi și să adopte alte obiceiuri grecești[1].

Evanghelizarea, crucea şi simbolismul cosmic

Totuşi, obstacolele pe care le întâmpină evanghelizarea în regiunile din Sud ridică o problemă.

Iată un subiect demn de reflecţie: dacă am aflat din cele relatate despre convertirile popoarelor necredincioase la religia lui Hristos, produse frecvent în regiunea Aquilon şi în Occident, în schimb nu auzim nimic povestindu-se despre asemenea lucruri în vreunul din ţinuturile orientale şi meridionale ale lumii. Adevărata prezicere despre toate acestea a fost poziţia Crucii Domnului, în clipa în care Mântuitorul atârna prins de ea, pe Calvar; în timp ce în spatele Crucificatului se afla Orientul şi popoarele lui sângeroase, în faţa ochilor lui se întindea Occidentul, gata să se lase inundat de lumina credinţei; dreapta lui atotputernică, întinsă spre iertarea păcatelor, ţintea Septentrionul îmblânzit prin credinţa sa în cuvântul sfânt, în timp ce stânga era rezervată Sudului, mişunând de popoare barbare. Totuşi, dacă am evocat pe scurt această sfântă prevestire, ea nu ştirbeşte cu nimic acel consolator articol al credinţei noastre catolice, conform căruia, în orice loc şi în orice naţiune, fără excepţie, cel care, regenerat de apa sfântă, crede că Tatăl atotputernic cu Fiul său Iisus Hristos, reuniţi în Duhul Sfânt, sunt unicul şi adevăratul Dumnezeu, va fi, dacă credinţa îl va duce pe calea cea dreaptă, iubit de Domnul; iar dacă va persevera, se va bucura de viaţa veşnică. Numai Dumnezeu ştie raţiunile care fac rasa umană mai aptă sau mai puţin aptă să se mântuie, după diferitele părţi ale lumii. Dar scopul nostru este numai să reamintim că, dacă ţinuturile cele mai îndepărtate ale celor două părţi ale lumii, Nordul şi Occidentul, au

fost vizitate de Evanghelia Domnului Hristos, care a pus printre popoarele lor temeinice temelii ale sfintei credinţe, în schimb, în celelalte două ţinuturi, Orientul şi Sudul, ea şi-a făcut mai puţin drum, lăsând popoarele mai mult timp captive în erorile lor barbare.

Dar, pentru ca nimeni să nu rostească în această privinţă o calomnie profanatoare împotriva dispoziţiilor prevăzătoare ale bunului nostru Creator, trebuie să scrutăm cu precauţie textul sacru al Scripturilor; acest text furnizează, fără nici o îndoială, o reprezentare a lumii terestre în care bunătatea şi dreptatea Creatorului sunt incontestabil demonstrate de cei care s-au mântuit sau de cei care au eşuat. Căci aşa după cum primului părinte al oamenilor, autorul tuturor bunurilor i-a acordat libertatea de a se mântui sau nu, la fel, devenit Mântuitor, el oferă tuturor mântuirea, în general, numai că fiecare trebuie să şi-o cucerească în mod firesc. Dar misterioasele dispoziţii ale acestui Dumnezeu, pentru care tot ceea ce există este şi prezent şi căruia nimic nu-i scapă, ne lasă să vedem oricând şi oriunde că el este Atotputernicul, singurul bun şi adevărat, atât prin operele sale de clemenţă, cât şi prin pedepsele răzbunătoare pe care i le dictează dreptatea sa. Căci nu numai că bunătatea sa esenţială nu a lipsit din opera clemenţei lui ci, dimpotrivă, el nu osteneşte să adune, într-un număr tot mai mare pe fiii necredinciosului Adam la sânul Fiului divinităţii sale. Şi când acestea se întâmplă în fiecare zi în lume, nu e oare dovada bunătăţii energice a Atotputernicului, schimbătoare deşi neclintită, neclintită deşi schimbătoare[2] ?

II

Războiul sfânt

Cel puţin, dacă spre est şi spre sud, predicatorii lui Hristos se lovesc de ceaţa deasă a necredinţei, lumina începe să se arate din clipa în care războinicii Occidentului vor merge să înfrângă prin sabie rezistenţa acestora. În mutaţia Anului 1000 se maturizează spiritul cruciadelor. Pacea, apoi armistiţiul lui Dumnezeu limitau, încetul cu încetul, exerciţiul armelor în sânul poporului creştin ; în anul 1054, la Conciliul de la Narbonne, se proclama : „Nici un creştin să nu ucidă un alt creştin, căci acela care ucide un creştin varsă, fără nici o îndoială, sângele lui Hristos." Or, cavalerii primiseră chiar de la Dumnezeu vocaţia luptei. Încotro îşi vor îndrepta ei loviturile ? Împotriva necredincioşilor. Este din ce în ce mai limpede că, în mişcarea de purificare la care iminenţa sfârşitului lumii angajează creştinismul Occidentului, numai războiul sfânt este licit. Contează ca poporul lui Dumnezeu, îndreptându-se spre Pământul Făgăduinţei, să-şi domolească toate discordiile interioare : el trebuie să călătorească în pace. Dar, mergând în fruntea lor, războinicii deschid drumul, îndepărtând prin vitejia lor pe adepţii celui Rău. În zilele care au urmat mileniului, cavaleria Occidentului se împotriveşte bandelor de jefuitori sosite din ţinuturile sarazinilor ; ea îi alungă, îi învinge şi, obţinând victoria, îşi salvează propriul suflet.

Apărarea Narbonnei

În această epocă, maurii din Cordoba, trecând prin marea Galiciei, ancorară într-o noapte, pe neaşteptate, cu o flotă numeroasă, în faţa cetăţii Narbonne ; şi în zorii zilei se răspândiră, cu armele în mână, în jurul oraşului ; după câte ne-au relatat chiar ei, în captivitate, vrăjile le promiseseră că aveau să învingă şi să cucerească Narbonne. Dar creştinii, în mare grabă, împărtăşindu-se cu sângele şi trupul lui Hristos, pe care le primiră de la preoţii lor, şi gata fiind să moară, alergară împotriva sarazinilor ; ei repurtară victoria, îi uciseră pe unii, pe alţii îi luară prizonieri, pe ei, navele lor şi tot felul de prăzi ; îşi vândură prizonierii sau îi făcură sclavi, trimiţând în dar sfântului Marţial din Limoges douăzeci de mauri de talie uriaşă. Abatele Geoffroi îi păstră pe doi ca sclavi şi-i dădu pe ceilalţi seniorilor străini, sosiţi din diverse ţări, la Limoges. Limba acestora era foarte diferită de aceea a sarazinilor ; aveau vocea unor căţei, părând că latră [3].

Ofensive în Spania

Despre luptele sarazinilor împotriva creştinilor în Africa

În aceeaşi vreme, perfidia sarazinilor faţă de creştini spori [de fapt, pentru Glaber, Spania aparţine Africii] ; aceştia îi hăituiau pe toţi cei pe care-i puteau prinde pe pământ sau pe mare, îi jupuiau de vii şi-i masacrau ; trecuse deja multă vreme de când aceste ucideri reciproce făceau ravagii şi de când ruinele se acumulau de o parte şi de alta ; în sfârşit, într-o zi, cele două părţi căzură de acord să se bată armatele între ele. Duşmanul, punându-şi nădejdea trufaşă în furia sălbatică a mulţimii lor imense, se vedea dinainte

învingător ; ai noştri, cu toate că într-un număr foarte mic, invocau ajutorul lui Dumnezeu atotputernicul şi sperau cu tărie că, prin mijlocirea mamei sale Maria, a preafericitului prinţ al apostolilor, Petru, şi a tuturor sfinţilor, vor obţine victoria. Şi mai ales îşi puneau nădejdea în angajamentul luat în momentul intrării în luptă : dacă puternica mână a Domnului îi va ajuta să înfrângă poporul necredincios, tot ceea ce le va fi dat să ia de la acesta, aur, argint şi alte podoabe, va fi trimis la Cluny, prinţului apostolilor, Petru. Într-adevăr, de mult timp, aşa cum am consemnat mai sus, numeroşi călugări din acest ţinut, care îmbrăcaseră veşmântul acestei mănăstiri, ştiuseră să atragă spre sfântul aşezământ iubirea tuturor locuitorilor din împrejurimi. Ce le trebuia mai mult ? Lupta porni ; ea fu lungă şi înverşunată, creştinii nu suferiseră nici o pierdere şi păreau deja a fi învingători. Pe armata sarazinilor pusese stăpânire o asemenea panică încât, părând să fi uitat să lupte, încercau s-o ia la fugă ; dar nu reuşiră ; se împiedicau în propriile lor arme sau, mai degrabă, puterea lui Dumnezeu îi ţintuia pe loc. Armata creştină, de neînvins graţie ajutorului divin, îi masacră într-atât, încât din mulţimea lor nenumărată abia dacă reuşiră să se salveze câţiva. Motget, prinţul lor, al cărui nume îşi are originea în coruperea numelui lui Moise, muri, se spune, în bătălie. Prada de război fu adunată şi creştinii luară o cantitate uriaşă de talanţi de argint, neuitând de promisiunea pe care o făcuseră lui Dumnezeu. Acesta era, într-adevăr, obiceiul sarazinilor, când mergeau în bătălie, să poarte podoabe de aur şi argint ; obiceiul, în acest caz, fu benefic pioasei generozităţi a soldaţilor noştri. Ei trimiseră în grabă toată prada, aşa cum au promis, mănăstirii de la Cluny. Venerabilul abate al aşezământului, Odilon, făcu un splendid baldachin deasupra altarului sfântului Petru. Din ceea ce a rămas, rândui, printr-o generoasă şi

foarte vestită măsură, să fie distribuit cum se cuvenea săracilor, până la ultimul bănuţ. Între timp, neastâmpărul sarazinilor învinşi se domoli pentru moment[4].

Relatările iau curând tonul unor cântece de gestă :

Apoi normanzii, sub conducerea lui Roger, îi exterminară pe păgânii din Spania şi uciseră nenumăraţi sarazini, luându-le multe cetăţi şi castele. De cum sosi, Roger captură câţiva sarazini din care tăia câte unul bucăţi în fiecare zi, în prezenţa celorlalţi, ca pe un porc, oferindu-le apoi celor rămaşi în viaţă, drept fiertură de prânz, prefăcându-se că merge în altă casă cu prietenii lui să mănânce restul. După ce-i îngrozi pe toţi, îl lăsă să evadeze, printr-o vicleană neglijenţă, pe cel mai naiv dintre ei, pentru ca să povestească sarazinilor toate aceste orori. Morţi de frică, la această idee, sarazinii din Spania apropiată şi regele lor Muset cerură pacea lui Ermessinde, contesa de Barcelona, angajându-se să plătească un tribut anual. Contesa era văduvă şi-şi dăduse fiica în căsătorie lui Roger. După ce încheie pacea cu aceşti duşmani, Roger îşi continuă războiul în inima Spaniei ; într-o zi, însoţit de numai patruzeci de creştini, căzu într-o ambuscadă pusă la cale de cinci sute de sarazini de elită ; îşi pierdu în bătălie fratele natural, atacă de trei ori, doborî mai mult de o sută de duşmani şi se întoarse la poziţiile ocupate de armata sa, fără ca sarazinii să îndrăznească să-l urmărească.

[...] Sanchez, regele Navarrei, cu ajutorul gasconilor, îndreptă o armată împotriva sarazinilor, devastă Spania şi se întoarse plin de glorie şi prăzi de război. În acelaşi an (1027), Alfonso, regele Galiciei, făcu prăpăd printre sarazini. În clipa în care o cetate a Spaniei i se preda, pe când el lăsase armele şi dădea creştinilor,

fierbând de nerăbdare sub metereze, ordinul de încetare a luptei, o săgeată lansată de pe ziduri de duşmanii pe care el voia să-i cruţe, l-a lovit mortal ; iar trupele lui au trebuit să se întoarcă, îndurerate şi plângându-şi prinţul[5].

III

Dumnezeu se întrupează

Or, preludiile cruciadei vădesc o modificare de atitudine, modificare izvorâtă din chiar inima conştiinţei religioase, ce poate fi considerată ca unul din faptele esenţiale ale istoriei mentale a Evului Mediu, pentru că astfel se modifică pentru secole nuanţele creştinismului. În timpul mileniului, chiar Dumnezeu începea să-şi schimbe înfăţişarea. Sub atotputernicia de necunoscut a Tatălui, umanitatea Fiului pare să capete, încetul cu încetul, prezenţă şi apropiere ; Crucea, Evanghelia, Iisus cel viu cuceriră, unul câte unul, sufletele pioase.

Astfel, în riturile Bisericii, locul ocupat de consacrarea euharistică tinde, în această epocă, să se lărgească. Ceea ce nu se întâmplă fără să apară probleme : într-adevăr, în legătură cu semnificaţia mistică a acestor rituri, s-au dezvoltat cele mai acute nelinişti eretice, primele eforturi de reflecţie dialectică şi, curând, în jurul lui Béranger de Tours, primele controverse teologice.

Miracolele euharistice

Pentru Raoul Glaber, darurile euharistice ţin încă de universul magiei : ca şi relicvele, ca şi persoana regelui, ele introduc în viaţa zilnică o parte de sacru ; ele se înconjoară de miracole şi minuni ; benefice sau malefice, după cum sunt folosite, ele aduc bunăvoinţa sau mânia Atotputernicului.

Misterul Euharistiei nu este, fireşte, limpede decât pentru un număr foarte mic de oameni. Pentru majoritatea muritorilor rămâne de neînţeles, la fel ca şi toate celelalte lucruri care ţin de credinţă şi nu pot fi văzute cu ochii. În privinţa acestora, mai ales, trebuie să fim avertizaţi : împărtăşania cu trupul şi sângele Domnului Iisus Hristos este considerată ca fiind dătătoare de viaţă şi oamenii cred că ea îi pune la adăpost de orice atingere sau pericol de cădere în păcat. Dar dacă trupul şi sângele Domnului sunt abandonate şi distruse prin neglijenţa celor care le mânuiesc, nu le mai rămâne acestora, în afară de o promptă penitenţă, decât judecata care-i condamnă. Domnul a spus : „Cel care mănâncă trupul meu şi bea sângele meu are viaţa veşnică şi eu îl voi învia." Dar nu trebuie să credem că un alt animal, în afară de om, poate participa la învierea trupului ; mai mult, numai un adevărat creştin poate primi Euharistia ca pe un instrument al mântuirii sale. A existat în vremea noastră un individ îmbrăcat în veşmânt preoţesc, care a apărut în faţa judecăţii pentru nu ştiu ce crimă ; avu îndrăzneala, în cursul instrucţiei, să consume darul euharistiei, caliciul sângelui lui Hristos. Pe loc s-a văzut ieşind, imaculată, din burta lui, acea parte a sfântului sacrificiu pe care o înghiţise, dând prin aceasta o evidentă mărturie asupra vinovăţiei celui care o primise cu nevrednicie ; acesta, de altfel, mărturisi imediat crima de care până atunci se apărase şi se pocăi cum se cuvine. În comitatul Chalon, am întâlnit oameni care, în ajunul unui dezastru, văzuseră pâinea sfinţită transformându-se în carne adevărată (umană). La Dijon, în aceeaşi vreme, o persoană care aducea Euharistia unui bolnav, o scăpă din mână ; toate eforturile de a o găsi au fost zadarnice. După un an, a fost descoperită la marginea drumului public, în aer liber, acolo unde căzuse, la fel de albă şi imaculată ca şi cum abia căzuse acolo atunci. În sfârşit,

la Lyon, la mănăstirea Ile Barbe, un individ a pus mâna în chip neîngăduit pe cutiuţa sau pyxida în care se păstra după obicei Euharistia şi aceasta, trebuie să credem, s-a smuls din mâinile lui şi a rămas mult timp în aer.

În ceea ce priveşte brysmalul pe care unii îl numesc corporal [pânza pe care se depune ostia pe altar], *acesta şi-a dovedit de nenumărate ori virtutea mântuitoare pentru cei care au recurs la el cu o credinţă neştirbită. Adesea, în faţa incendiilor a obligat flăcările să se stingă, să dea îndărăt sau să se-ndrepte în altă parte. A vindecat, de nenumărate ori, durerile membrelor bolnave sau i-a readus la viaţă pe bolnavii de friguri. La mănăstirea Moutiers-Saint-Jean, în vremea venerabilului abate Guillaume [de Volpiano], nefericirea a lovit printr-un incendiu împrejurimile mănăstirii. Fraţii aşezământului luară brysmalul şi-l ridicară ca pe un steag în faţa flăcărilor sinistre. Imediat, focul s-a localizat şi nu s-a mai întins dincolo de ceea ce deja cuprinsese. Dar fanionul Domnului, smuls de pe prăjina sa de vânt, zbură cam pe o distanţă de două mile ajungând într-un sat numit Tivauche, unde se aşeză pe o casă ; fu urmărit până acolo şi-l readuseră cu multă grijă înapoi la mănăstire. În ziua de Paşte a aceluiaşi an, în biserica mănăstirii, închinată sfântului Pavel, se întâmplă că un preot scăpă din mână potirul plin cu sângele cel dătător de viaţă, care se risipi pe jos. Imediat ce află, abatele, un om plin de înţelepciune, porunci la trei călugări să facă penitenţă pentru această greşeală ; se temea ca nu cumva stângăcia preotului să atragă vreo pedeapsă răzbunătoare asupra lor ; ceea ce s-ar fi întâmplat dacă acel om învăţat nu ar fi fost suficient de prevăzător, cum au dovedit-o evenimentele. Am povestit cele de mai sus pentru a întări credinţa fermă că, acolo unde i se întâmplă acestui dar sacru şi însufleţitor vreun accident datorat*

neglijenţei, cade imediat flagelul răzbunării divine; tot aşa cum, dimpotrivă, locurile unde este tratat cu multă atenţie vor fi copleşite de bunuri.

Cluny şi liturghia

Una din inovaţiile majore ale obiceiurilor clunisiene a fost, în jurul Anului 1000, de a-i incita pe călugări să devină ei înşişi preoţi, de a asocia mai strâns mortificările şi lepădările inerente vocaţiei monastice funcţiilor sacrificiale ale sacerdoţiului şi de a rândui viaţa fraţilor în jurul ceremoniilor euharistice. Astfel au fost revigorate puterile mântuitoare ale mănăstirii; comunitatea nu primea harul numai prin rugăciuni şi privaţiuni; ea participa la obţinerea trupului şi sângelui lui Hristos; se străduia să sporească în lumea vizibilă partea de sacru. Şi această lucrare mântuitoare era, la Cluny, strâns legată de liturghia morţilor. Asumându-şi funcţiile euharistice, mănăstirile au reuşit, în pragul secolului al XI-lea, să se statorniceească în inima devoţiunii populare şi să devină mai importante decât catedralele.

În ceea ce priveşte celebrarea acestui măreţ mister, există deja nenumărate mărturii privind binefacerile pe care ea le-a adus sufletelor credincioşilor defuncţi; totuşi aş vrea să vă fac cunoscută pe una, între atâtea altele. În ţinuturile cele mai îndepărtate ale Africii, trăia un anahoret, despre care se spunea că petrecuse douăzeci de ani fără să vadă faţă de om. Trăia din munca mâinilor lui şi se hrănea cu ierburi şi rădăcini. Un individ, cetăţean al Marsiliei, unul din acei oameni care străbat ţările, niciodată sătui să vadă şi să afle locuri noi, tocmai trecea pe acolo. Auzind vorbindu-se despre anahoret, el înfruntă pustietatea ţinutului învăluit de arşiţa soarelui şi se încăpăţână mult timp să-şi încerce norocul în a-l descoperi. Până la urmă, singu-

raticul îl zări pe omul care-l căuta și-i strigă să se apropie de dânsul. Și când acesta veni lângă el, îl întrebă cine era, de unde venea și ce caută prin acele locuri. Omul îi răspunse, fără să se lase rugat, că dorința lui arzătoare de a-l vedea îl adusese până acolo și că nu dorea nimic altceva. Omul, plin de știința lui Dumnezeu, îi zise atunci :

„Aflu că vii din Galia, dar te rog spune-mi, ai văzut vreodată mănăstirea Cluny care se află în această țară ?"

„Am văzut-o, răspunse celălalt, o cunosc foarte bine."

Atunci celălalt îi zise :

„Să știi că această mănăstire nu are pereche în lumea romană, mai ales când e vorba să elibereze sufletele căzute în stăpânirea diavolului. Se aduce în acest loc atât de des jertfa însuflețitoare, încât aproape că nu există zi lăsată de la Dumnezeu, fără ca, printr-o astfel de mijlocire, să nu fie smulse câteva suflete din stăpânirea diavolului."

Într-adevăr, în această mănăstire am fost noi înșine martorii unui obicei, posibil datorită marelui număr de călugări, care cerea să se slujească liturghia fără întrerupere, de la prima oră a zilei până la ora de culcare ; iar slujba se oficiază cu atâta demnitate, pietate și venerație, încât ei par mai degrabă îngeri decât oameni[6].

Regele, apărătorul lui Hristos

Uns al Domnului, hristofor, atent să imite gesturile lui Iisus în timpul ceremoniilor pascale, bunul rege, cel al cărui exemplu ne este prezentat de Helgaud în persoana lui Robert cel Pios, intervine el însuși, pentru că este sfințit, în discuțiile pe care le suscită în epocă misterul Euharistiei :

Un anume episcop nu avea o concepție prea sănătoasă despre Domnul și căuta, din anumite motive, dovada prezenței reale a trupului Domnului nostru

Iisus Hristos. Acest rege, cuprins de bunătate, fu indignat auzind acestea şi-i adresă o scrisoare concepută astfel :

„Întrucât ai dobândit faimă de om învăţat fără ca lumina înţelepciunii să strălucească în tine, mă întreb surprins cum, printr-o putere pe nedrept exercitată şi prin ura înspăimântătoare pe care o nutreşti împotriva slujitorilor lui Dumnezeu, ai încercat să pui sub semnul întrebării trupul şi sângele Domnului ; şi de ce, atunci când preotul, oferindu-le, spune : «Trupul Domnului nostru Iisus Hristos să-ţi fie spre mântuirea sufletului şi trupului», tu, cu o gură îndrăzneaţă şi prihănită, spui : «Primeşte-le, dacă eşti vrednic», când nu e de fapt nimeni vrednic să le primească. De ce atribui divinităţii slăbiciunile trupului şi adaugi naturii infirmităţile durerii umane ?”

Suveranul devine astfel păzitorul trupului şi al sângelui lui Hristos şi ordonatorul liturghiilor, în care vom vedea apărând din nou simbolismul veşmântului alb.

Acest slujitor al lui Dumnezeu, cuibărit la sânul maicii noastre Biserica, a devenit viteazul protector al corpului şi sângelui Domnului şi al vaselor care-l conţin. El rânduia aproape totul, până în cele mai mici amănunte, în aşa fel încât Dumnezeu părea să fie primit, nu împodobit în slava altuia, ci chiar în slava propriei sale măreţii. Regele, cu tot devotamentul, se îngrijea permanent ca jertfa Domnului pentru păcatele lumii întregi să fie oficiată de un slujitor cu inima neprihănită şi îmbrăcat în alb. Oficierea cultului era desfătarea lui cea mare şi, pe pământ fiind încă, trăia deja în cer. Marea lui bucurie era să se ocupe de moaştele sfinţilor, pe care le îmbrăca în aur şi argint, în veşminte albe, cu podoabe sacerdotale, cruci preţioase, potire de aur fin, cădelniţe pline de tămâie aleasă şi vase de argint pentru abluţiunile preotului[7].

IV

Crucea

Prelatul pe care-l mustra Robert cel Pios (era, fără îndoială, Lierri, arhiepiscopul de Sens) să fi fost oare şi el adeptul doctrinei „maniheiştilor" pe care regele i-a ars la Orléans ? Căci ei se întrebau cu mai multă fervoare decât oricine cu privire la virtuţile Euharistiei. În acelaşi timp, aşa cum am văzut mai sus, alţi eretici distrug crucifixul. Crucea, pentru ei, era simbolul tuturor inovaţiilor şi prilej de noi nelinişti. De fapt, în Anul 1000, prima irupere a lui Dumnezeu-omul în reprezentările religioase sporeşte necontenit rolul crucii în ceremonii şi rituri.

Crucile despre care ne vorbeşte Raoul Glaber mai reprezentau încă emblemele victoriei cosmice a unui Dumnezeu Mântuitor, fiind obiecte magice prin care se manifestau avertismentele lumii de dincolo :

În anul 988 de la întrupare, în oraşul Orléans, din Galia, s-a petrecut o minune pe cât de memorabilă pe atât de înspăimântătoare. Există în acest oraş o mănăstire ridicată în onoarea prinţului Apostolilor, despre care se ştie că, la început, o comunitate de fecioare consacrate asigurau oficierea slujbelor închinate lui Dumnezeu atotputernicul ; de atunci, mănăstirea este cunoscută sub numele de Saint-Pierre-le-Puellier. În mijlocul acestei mănăstiri era înfipt un venerabil stindard al crucii care oferea imaginea Mântuitorului îndurând, pentru salvarea oamenilor, chinurile morţii ; or, din ochii acestei imagini, câteva zile la rând, numeroşi martori au văzut ţâşnind un râu de lacrimi ;

înfricoşătorul spectacol provocă, după cum e şi firesc, o mare afluenţă de oameni. Mulţi dintre ei, privind mai de aproape, văzură în această întâmplare semnul lui Dumnezeu, după cum, Mântuitorul, cunoscând prin ştiinţa sa iminenta ruină a Ierusalimului, plângea de mila oraşului, la fel şi acest semn era o ameninţare apăsând asupra oraşului Orléans, cea a unui apropiat dezastru, care-l făcea să plângă prin imaginea sa vizibilă. La puţină vreme, în acelaşi oraş, se petrecu un fapt neobişnuit, în care se văzu semnul aceleiaşi prevestiri. Într-o noapte, pe când paznicii marii biserici, adică ai catedralei [închinată Sfintei Cruci], se treziră, ca de obicei, ca să deschidă porţile sfântului aşezământ celor care veneau la Matutinae, *apăru brusc un lup care intră în biserică, apucă cu botul funia clopotului, o zgâlţâi şi începu să tragă clopotele. Înlemniţi de spaimă, cei de faţă începură să ţipe şi, cu mâinile goale, se repeziră să-l alunge afară din biserică. În anul următor, toate locuinţele oraşului ca şi construcţiile bisericilor au căzut pradă unui incendiu cumplit. Şi nimeni nu s-a îndoit că acest dezastru n-ar fi fost anunţat prin cele două minuni*[8].

Dar în scrierile lui Adémar de Chabannes, crucea capătă o altă semnificaţie. El însuşi văzuse într-o noapte imaginea ei pe cer, împovărată de suferinţa lui Dumnezeu. El relatează că ducele Guillaume d'Angoulême, în agonia sa, săruta fără încetare lemnul Crucii. Acest senior se întorsese de curând de la Sfântul Mormânt. Să fi adus cu el oare, de pe Pământul Sfânt, o evlavie sporită faţă de însemnele Patimilor?

[În 1017] *Gui, vicontele de Limoges şi fratele său, episcopul Audouin, se întorseseră nestânjeniţi de la Ierusalim. Mormântul sfântului Cybard începu brusc să se remarce prin miracole de o frecvenţă neobişnuită.*

Foucher, abate de Charroux, şi călugării lui, avură cu toţi deodată o viziune care-i chemă fără întârziere să aducă sfântul lemn al crucii la mormântul preafericitului Cybard. Acest lucru se făcu printr-o ceremonie solemnă şi, sub conducerea abatelui d'Angoulême, Renaut, lemnul sfânt fu strămutat în bazilica Saint--Cybard chiar de ziua sfântului, prima din luna iulie ; odată îndeplinită porunca dată de îndurarea divină, călugării din Charroux îşi luară rămas bun de la fraţii lor din Angoulême şi se retraseră cu cinste, luând cu ei lemnul cel sfânt.

S-a stabilit că lemnul acesta provine chiar din crucea Domnului ; patriarhul Ierusalimului îl trimisese lui Carol cel Mare, iar împăratul l-a depus în bazilica pe care o întemeiase Roger, conte de Limoges, în onoarea Mântuitorului[9].

În timp ce la Saint-Benoît-sur-Loire şi la Saint--Martial-de-Limoges, credincioşii considerau că este bine ca, în săptămâna sfântă, să insereze în liturghie, pentru asistenţa laică, schiţa unei reprezentări şi a unui dialog care se află la originea teatrului european, făcând vizibilă tuturor drama Patimilor, tot mai mulţi cavaleri, în căutare de aventuri, aveau să aducă în faţa necredincioşilor însemnul triumfal al crucii, la ceasul în care împăratul Otto al III-lea deschidea mormântul lui Carol cel Mare, scoţând de acolo crucea de aur a celui mort, pentru a se împodobi el însuşi cu ea ; proliferând, legenda carolingiană se întreţesea cu primele manifestări ale spiritului cruciadei, creştinătatea Occidentului, bântuită de Ierusalimul viselor sale, descoperea Ierusalimul terestru şi, prin el, pe Iisus cel viu.

Jean, nepotul lui Guillaume de Volpiano, discipolul său, şi însoţitor al lui Raoul Glaber, înainte de a deveni, în 1028, abate de Fécamp, introducea în a sa *Confesiune teologică* această meditaţie despre Hristos :

El a fost circumcis, pentru a ne opri de la viciile cărnii – prezentat la templu, pentru a ne duce la Tatăl neprihăniţi şi sfinţiţi – botezat, pentru a ne spăla de crimele noastre – sărac, pentru a ne îmbogăţi pe noi, şi slab, pentru a ne face pe noi tari – ispitit, pentru a ne putea elibera pe noi de atacurile diavoleşti – prins, pentru a ne răscumpăra prin sângele lui – despuiat, pentru a ne înveşmânta pe noi în veşnicie – batjocorit, pentru a ne feri pe noi de batjocura diavolilor – încoronat cu spini, pentru a ne smulge pe noi dintre spinii blestemului originar – umilit, pentru a ne exalta – ridicat pe cruce, pentru a ne atrage spre el – i s-a dat fiere şi oţet pentru a ne duce pe pământul bucuriei fără sfârşit – sacrificat ca un miel fără pată pe altarul crucii, pentru a purta păcatele lumii [10].

Această gândire nu este una raţională ; ea merge pe calea exegezei şi a meditaţiilor claustrale, pe firul analogiilor, al asociaţiilor de cuvinte, căutând corespondenţe şi rezonanţe verbale. Importantă este legătura ei cu pătimirea lui Iisus. Inaugurând, în Anul 1000, călătoria ei spre Sfântul Mormânt, creştinătatea Occidentului credea, călcând pe urmele lui Hristos, că înaintează spre Împărăţie. Ea începea de fapt cucerirea lumii vizibile.

Asemenea ereziei, asemenea avântului care duce spre cruciade, asemenea celor dintâi exerciţii ale raţiunii în faţa misterului, întoarcerea vieţii interioare spre simbolurile evanghelice transpune în faptă această primă plecare. Ea se naşte din acelaşi cutremur care stimulează primele cercetări ale constructorilor romani, care revelează structurile noii societăţi, cele trei „ordine", cele trei „stări", între care europenii trebuiau apoi să se considere împărţiţi pe aproape tot parcursul noului mileniu. Chiar în această clipă, în aşteptarea

sfârşitului lumii, s-a realizat o convertire radicală a valorilor creştinismului. Umanitatea se mai prosternează încă în faţa unui Dumnezeu teribil, magic şi răzbunător care o domină şi o striveşte. Dar începe să-şi făurească imaginea unui Dumnezeu devenit om, care-i seamănă mai mult şi pe care va îndrăzni curând să-l privească în faţă. Ea se angajează pe lungul drum eliberator ce o va duce mai întâi spre catedralele gotice, spre teologia lui Toma d'Aquino, a lui Francesco d'Assisi, apoi, urmând diferitele forme de umanism, spre toate progresele ştiinţei, politicii şi socialului, pentru a ajunge, în sfârşit, dacă ne gândim bine, la valorile ce stăpânesc cultura noastră actuală.

În istoria atitudinilor mentale în care mi-am situat aproape toate remarcile şi în funcţie de care au fost alese şi dispuse aceste texte, ce semnifică oare cu adevărat Anul 1000 al întrupării şi al mântuirii ? Începutul unei întoarceri majore, trecerea de la religia rituală şi liturgică a lui Carol cel Mare şi a aşezământului de la Cluny – la o religie a acţiunii, întrupată, religia pelerinilor Romei, a Sfântului Iacob şi a Sfântului Mormânt, a apropiatelor cruciade. În mijlocul terorilor şi al fantasmelor, o primă percepţie despre ceea ce înseamnă demnitatea omului. Aici, în această beznă, în această tragică sărăcie şi sălbăticie, încep pentru secolele care vor veni victoriile gândirii europene.

Note

Martorii

1. Raoul Glaber, *Hist.*, prolog.
2. Ediţia A. Vidier, în *Historiographie à Saint-Benoît-sur Loire et les miracles de saint Benoît*, Paris, 1965.
3. Ediţie în *Monumenta Germaniae historica*, tom III al *Scriptores*, pp. 173-185.
4. Ediţie în *Monumenta Germaniae historica*, tom III al *Scriptores*, pp. 78-86.
5. Ediţie în *Monumenta Germaniae historica*, tom VII al *Scriptores*, pp.79-133.
6. Ediţie în *Monumenta Germaniae historica*, tom III al *Scriptores*, pp.798-871.
7. Ediţie în *Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire*, Paris, 1897.
8. *Miracles de saint Benoît, écrits par Adrevald, Aimoin, André, Raoul Tortaire şi Hugues de Sainte-Maure, moines de Fleury* au fost editate în 1858 de către Société de l'histoire en France. Acest text a fost criticat de A. Vidier, *Historiographie à Saint-Benoît-sur-Loire et les miracles de saint Benoît*, Paris, 1965.
9. Ediţie în *Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire*, Paris, 1897.
10. Ediţie în *Classiques de l'histoire de France au moyen âge*, vol. 12 şi 17.
11. Ediţie în *Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire*, Paris, 1896.
12. Raoul Glaber, *Hist.*, I, 1.
13. *Id., ibid.*, II, 1.
14. Adémar de Chabannes, *Chroniques*, III, 41 şi 54.

1. *Sensul Istoriei*

1. Adémar de Chabannes, *Chron.*, III, 31.
2. *Liber Apologeticus*, editat de Migne, *Patrologie latine*, tom CXXXIX, vol. 461.
3. Raoul Glaber, *Hist.*, I, 26.
4. *Id., ibid.*, IV, 1.
5. *Id., ibid.*, I, 26.
6. *Id., ibid.*, I, 25.

2. *Mecanismele mentale*

1. Richer, *Hist.*, IV, 42-45.
2. *Id., ibid.*, IV, 50.
3. Gerber, *Lettres*, 44 şi 130.
4. Richer, *Hist.*, III, 45, 46-47, 49-54.
5. Raoul Glaber, *Hist.*, II, 23.
6. *Id., ibid.*, III, 28-30.
7. *Id., ibid.*, V, 10-11.

3. *Văzutul şi nevăzutul*

1. Raoul Glaber, *Hist.*, I, 2-3.
2. Adalbéron, ediţia Hückel, pp. 148-156.
3. Raoul Glaber, *Hist.*, II, 9.
4. Helgaud, 11 şi 12.
5. Adémar de Chabannes, *Chron.*, III, 43.
6. *Id., ibid.*, III, 56 şi 49.
7. Raoul Glaber, *Hist.*, I, 4.
8. *Id., ibid.*, IV, 3.
9. *Miracles de sainte Foy*, I, 13.
10. *Ibid.*, I, 19.
11. *Ibid.*, I, 4.
12. *Ibid.*, I, 3 şi 7.
13. *Miracles de saint Benoît*, III, 13.

4. *Miracolele Mileniului*

1. Raoul Glaber, *Hist.*, III, 3.
2. Adémar de Chabannes, *Chron.*, III, 58.
3. Raoul Glaber, *Hist.*, IV, 9.

4. Adémar de Chabannes, *Chron.*, III, 62.
5. Raoul Glaber, *Hist.*, II, 2, V, 1 și II, 7.
6. Adémar de Chabannes, *Chron.*, III, 35.
7. Raoul Glaber, *Hist.*, IV, 4-5, II, 7, II, 11.
8. Adémar de Chabannes, *Chron.*, 49 şi 59.
9. Raoul Glaber, *Hist.*, III, 8 şi III, 7.
10. Adémar de Chabannes, Chron., III, 46-47.

5. *Interpretare*

1. Raoul Glaber, *Hist.*, V, 1.

6. *Purificarea*

1. Raoul Glaber, *Hist.*, III, 5.
2. Adémar de Chabannes, *Chron.*,III, 52 şi 35.
3. Raoul Glaber, *Hist.*, III, 8.
4. Adémar de Chabannes, *Chron.*,III, 66.
5. Helgaud, 17, 21, 22, 23, 27, 29.
6. Cartularul Abaţiei Saint-Victor din Marsilia, editat de B. Guérard, în *Collection des Cartulaires de France*, tom VIII, Paris, 1857, vol. I, pp. 99-100.
7. Raoul Glaber, *Hist.*, IV, 5.
8. Publicat de Ch. Pfister, *Etudes sur le règne de Robert le Pieux,* Paris, 1885, pp. LX-LXI.
9. Raoul Glaber, *Hist.*, V, I.
10. *Id., ibid.*, III, 1.
11. Adémar de Chabannes, *Chron.*, III, 68.
12. Raoul Glaber, *Hist.*, IV, 6.

7. *Noua Alianţă*

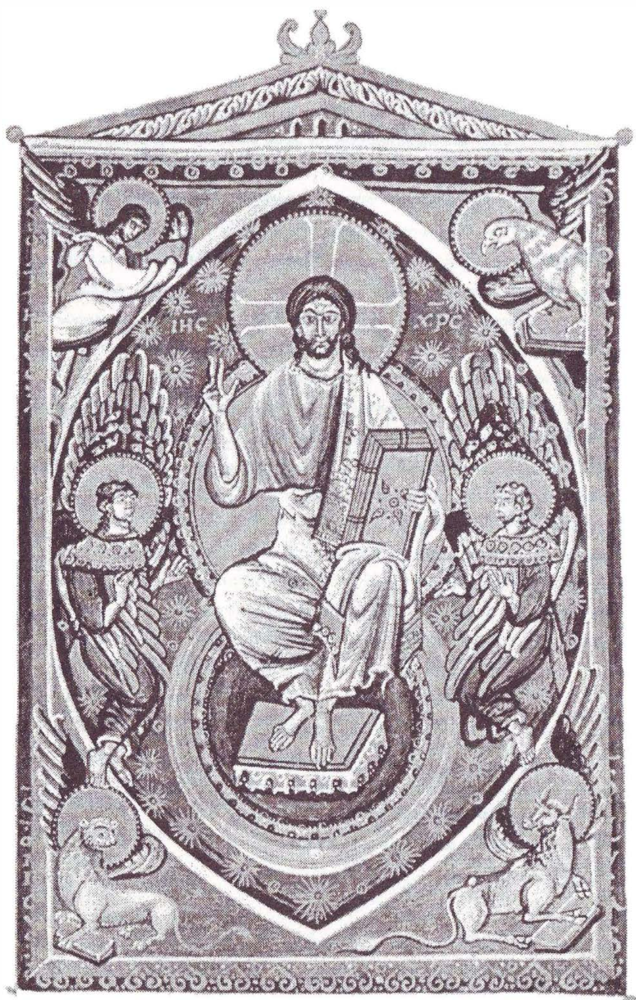
1. Raoul Glaber, *Hist.*, IV, 5.
2. Richer, *Hist.,* III, 24-25 şi 31-33.
3. Raoul Glaber, *Hist.*, I, 4.
4. Cartularul Abaţiei Saint-Victor din Marsilia, editat de B. Guérard, în *Collection des Cartulaires de France*, tom VIII, Paris, 1857, vol. I, pp. 18-22.
5. Raoul Glaber, *Hist.,* III, 5.
6. Richer, *Hist.*, III, 22-23.

7. Raoul Glaber, *Hist.*, III, 4 şi II, 5.
8. *Id.*, *ibid.*, III, 5.

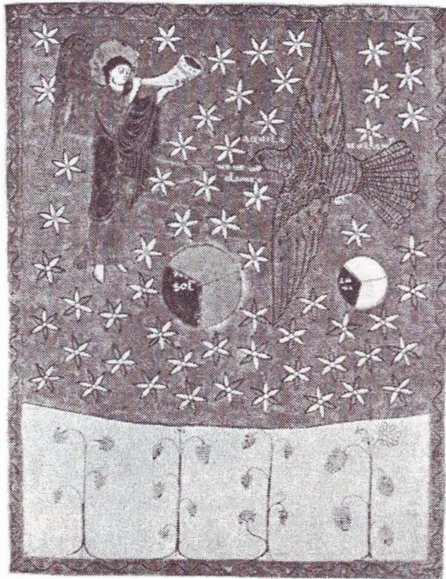
8. *Avântul*

1. Adémar de Chabannes, *Chron.*, III, 31.
2. Raoul Glaber, *Hist.*, I, 5.
3. Adémar de Chabannes, *Chron.*, III, 52.
4. Raoul Glaber, *Hist.*, IV, 7.
5. Adémar de Chabannes, *Chron.*, IV, 55 şi 69.
6. Raoul Glaber, *Hist.*, V, 1.
7. Helgaud, 6 şi 7.
8. Raoul Glaber, *Hist.*, II, 5.
9. Adémar de Chabannes, *Chron.*, III, 40.
10. J. Leclerc şi J.-P. Bonnes „Un maître de la vie spirituelle au XIe siècle, Jean de Fécamp", în *Etudes de théologie et d'histoire de la spiritualité*, Paris, 1946. Confession théologique, II, 13.

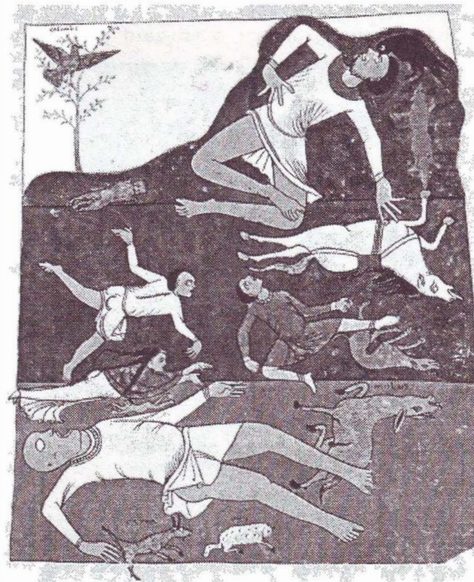
Prima pagină a manuscrisului lui Raoul Glaber dedicat lui Odilon de Cluny (Biblioteca națională, Paris).

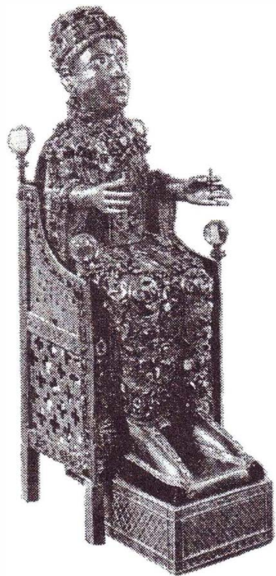
Hristos în slavă (Biblioteca națională, Paris).

A patra trâmbiţă în *Apocalipsa* Sfânului Sever, sec. XI, (Biblioteca naţională, Paris).

Potopul în *Apocalipsa* Sfântului Sever, sec. XI (Biblioteca naţională, Paris).

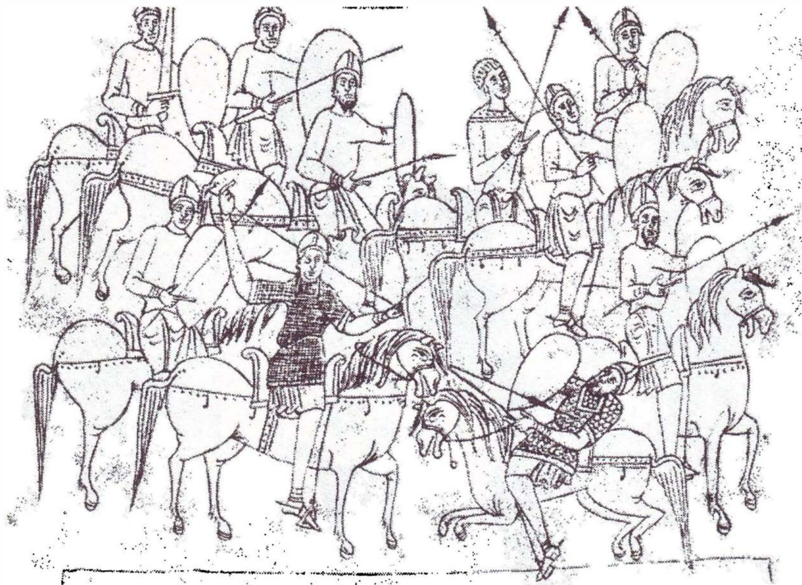
Miracolele Sfintei Foy. Statuie relicvară de la Sainte-Foy-de-Conques (Archives Photos).

Diavolul îi prezintă o femeie Sfântului Benedict, care stă ca pe ghimpi (Archives Photos).

A cincea trâmbiţă în *Apocalipsa* Sfântului Sever, sec. XI (Biblioteca naţională, Paris).

Instituirea păcii lui Dumnezeu, *Cartea Macabeilor* în Biblia de la Saint-Pierre-de-Roda (Biblioteca națională, Paris).

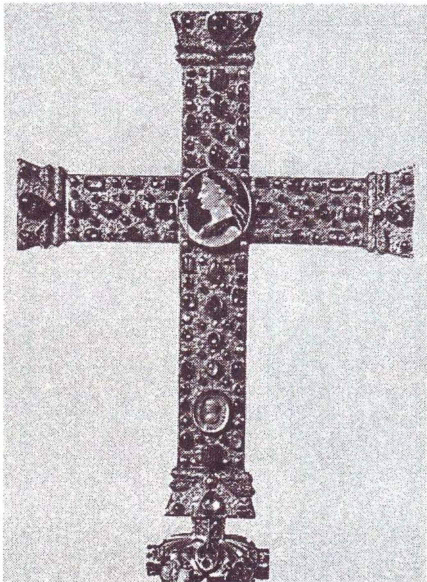

Lintoul de la Saint-Genis-de-Fontaines, cel mai vechi fragment de sculptură datat din Evul Mediu, în Franța, începutul sec. XI (Archives Photos).

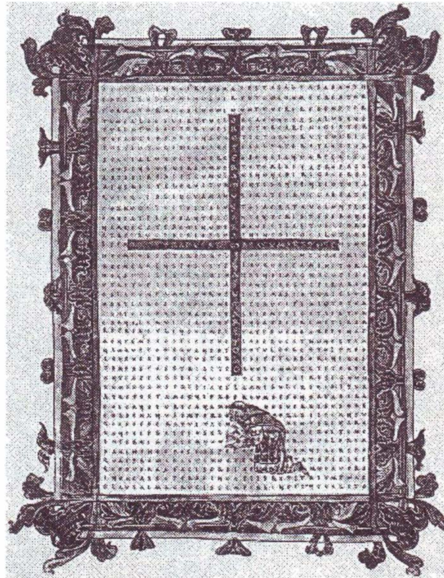

Primele trei tonuri ale cântului pe o singură voce; capiteluri de la Cluny, către 1100 (Archives Photos).

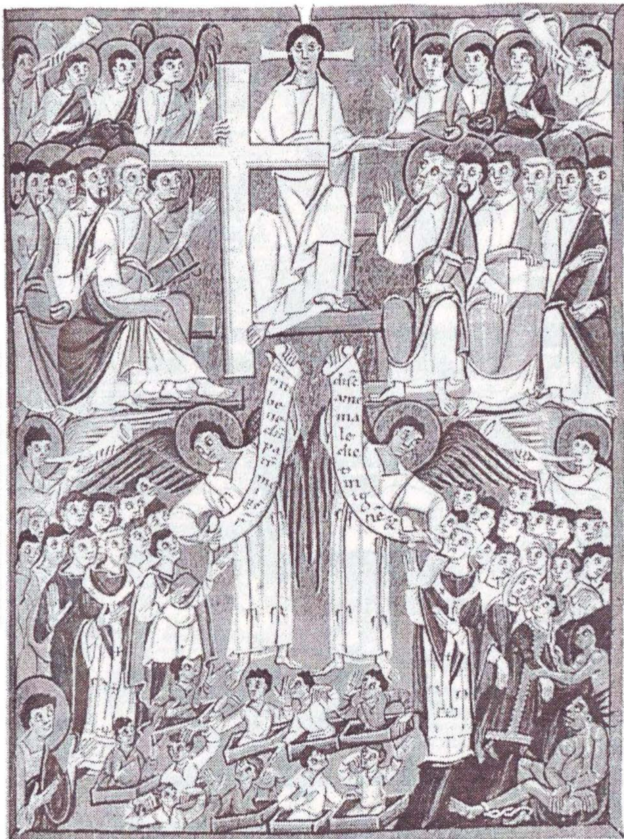
Crucea spusă a lui Lothar, lucrare din aur de pe vremea lui Otto, ultima treime a sec. X, păstrată la Aix-la-Chapelle.

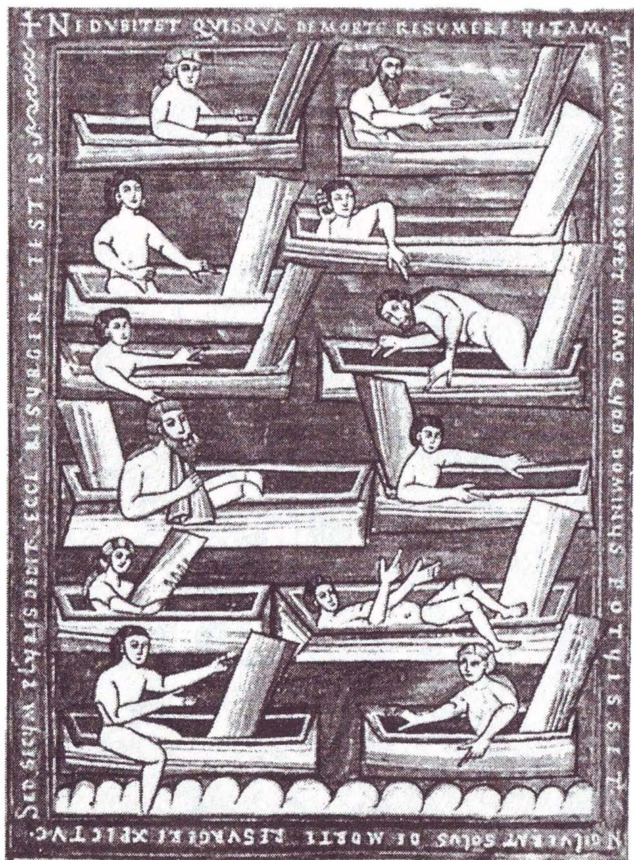
Tratatul lui Raban Maur în onoarea Sfintei Cruci, sec. XI (Biblioteca Naţională, Paris).

Rusaliile în Pontificatul lui Robert de Winchester, sec. X (Biblioteca din Rouen).

Judecata de Apoi, în *Apocalipsa* de la Reichenau, anul 1000 (Biblioteca din Bamberg).

Învierea morţilor în *Evangheliarul* de la Vişegrad, şcoala din Boemia, către 1083 (Biblioteca naţională, Praga).

Cronologie

	Fapte politice	Fapte culturale
981		Consacrarea celei de a doua mănăstiri de la Cluny
983	Înscăunarea lui Otto al III-lea	
985	Botezarea regelui ungurilor	
987	Alegerea lui Hugues Capet. Victorii ale lui Al Mansur în Spania	
989	Primele instituiri ale păcii la conciliul de la Charroux	
990		Construirea pridvorului de la Saint-Germain-des-Prés
991	Marea invazie daneză în Anglia	
994		Donjonul din Langeais
996	Robert cel Pios, unic rege al Franţei	Începerea construirii bisericii de la Romainmôtier
997	Al Mansur jefuieşte Santiago de Compostela	Începerea construirii bisericii Saint-Martin de Tours
998		Evangheliarul lui Otto al III-lea (Reichenau)

	Fapte politice	Fapte culturale
999	Otto al III-lea îşi stabileşte capitala la Roma Gerbert devine papă sub numele de Silvestru al II-lea	
1001	Papa îl încoronează pe Ştefan, rege al Ungariei	
1002	Henric al II-lea rege al Germaniei	
1005		Moartea ermitului italian Nil
1006		Începerea construirii nartexului din Tournus
1007		Guillaume de Volpiano întreprinde construirea rotondei de la Saint-Bénigne din Dijon
1009	Creştinii din Spania intră în Cordoba. Califul Hakim distruge Sfântul Mormânt	Navă boltită la Saint-Martin du Canigou
1011	Atac sarazin la Pisa	
1012		Sfântul Romuald fondează ordinul camaldulilor
1014	Încoronarea imperială a lui Henric al II-lea	
1019	Knut, regele Angliei şi al Danemarcei	
1021		Lintou sculptat de la Saint-Genis-des-Fontaines
1022		Rug pentru eretici la Orléans

	Fapte politice	Fapte culturale
1024	Insurecţia poporului din Pavia	
1026		Pelerinajul lui Knut la Roma. Începutul construirii pridvorului la Saint-Bénoît-sur-Loire
1027	Încoronarea imperială a lui Conrad al II-lea	
1031	Henric I, unic rege al Franţei	Sfinţirea de la Saintes-Marie-de-Ripoll
1032	Regatul Burgundiei s-a unit cu Imperiul	
1033		Consacrarea de la Saint-Michel de Hildesheim
1039		Congregaţia canonicilor din Saint-Ruf

Bibliografie

Textele

Adalbéron de Laon

Hückel (G.A.) „Les poèmes satiriques d'Adalbéron", in *Bibliothèque de la Faculté de Lettres de Paris*, tom XIII, *Mélanges d'Histoire du Moyen Age*, Paris, 1901 (editare şi traducere).

Adémar de Chabannes

Chronique publiée d'après les manuscrits par Jules Chavanon (Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire), Paris, 1897.

Gerbert

Barthélemy (E. de), *Gerbert, étude sur sa vie et ses ouvrages, suivies de la traduction de ses lettres*, Paris, 1868.

Helgaud de Fleury

Vie de Robert le Pieux. Epitoma vitae regis Roberti pii, texte édité, traduit et annoté par Robert-Henri Bautier et Gilette Labory (Sources d'Histoire médievale publicate de Institut de recherches et d'histoires des textes), Paris, 1965.

Miracolele sfântului Benedict

Les miracles de saint Benoît écrits par Adreval, Aimoin, André, Raoul Tortaire et Hugues de Sainte-Maure, moines de Fleury, réunis et publiés par E. de Certain (Société de l'histoire de France), Paris, 1858.

Miracolele sfintei Foy

Liber Miraculorum sancte Fidis, publié par A. Bouillet (Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire), Paris, 1897.

Raoul Glaber

Raoul Glaber. Les cinq livres de ses histoires (900-1044), publiés par Maurice Prou (Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire), Paris, 1886.

Richer

Richer. Histoire de France (888-995) éditée et traduite par Robert Latouche („Les classiques de l'histoire de France au Moyen Age"), tom II, 954-995,Paris, 1937.

În *L'An Mille* (Paris, 1947), E. Pognon a dat o traducere foarte utilă din Adalbéron, Adémar de Chabannes, Helgaud şi Raoul Glaber, de care m-am folosit foarte mult.

Scurtă orientare de lectură

Despre Anul 1000 :

Focillon (H.), *L'An Mil*, Paris, 1952.

L'an mille, Paris, (1947), introducere de Pognon (E.).

Bloch (M.), *La société féodale*. („Evolution de l'Humanité", 34 şi 34 *bis*), Paris, 1939-1940.

Pentru a resitua epoca în istoria Occidentului medieval :

Le Goff (J.), *La civilisation de l'Occident médiéval* („Les grandes civilisations"), Paris, 1964.

Duby (G.), *Guerriers et Paysans. Essai sur la première croissance économique de l'Europe*, Paris, 1973.

Duby (G.), *Histoire de France. Le Moyen Age*, Paris, 1987.

Religion et culture autour de l'An Mil.

Royaume capétien et Lotharingie, Paris, 1990.

La Catalogne et la France méridionale autour de l'An Mil, Barcelone, 1991.

Le roi de France et son royaume autour de l'An Mil, Paris, 1992.

Postfaţă

Georges Duby reprezintă astăzi, la scara comunității europene a istoricilor, sinonimul specialistului în studii medievale. Guitta Pessis-Pasternak, redactor la „Le Monde", nu exagera deloc recomandându-l ca fiind „cel mai mare medievist al nostru (al Franței – *n.n.*)" ; aceasta se petrecea în 1981, când profesorul de la Collège de France, titular al Catedrei de Istorie a Mentalităților și Istorie a Societății Medievale din 1970, era intervievat asupra rosturilor sale spirituale într-o lume atât de îndepărtată, după schisma carteziană, de universul sensibil al Evului de Mijloc. „Cel mai mare" însemna, pentru ziarista pariziană, nu doar cel mai prolific, dar și cel mai cunoscut dintre omologii săi, în majoritate celebri și, poate, la fel de îndreptățiți să primească laude ditirambice. Pe de altă parte, Duby este un patriarh. Născut în 1919, la Paris, și-a câștigat repede notorietatea grație situării sale fidele în descendența intelectuală imediată a întemeietorilor așa-numitei *școli istorice de la* Annales : Marc Bloch și Lucien Febvre. O generație întreagă de istorici – printre care se numără Jacques Le Goff, Jean Delumeau, Philippe Ariès, Pierre Chaunu, Paul Veyne, Robert Mandrou sau Emmanuel Le Roy Ladurie, pentru a nu aminti decât numele cu rezonanță în mediul intelectual românesc – se revendică de la spiritul analitic ilustrat de „Annales. Economie, Société, Civilisation", contemporan și sincron, prin demersul metodologic, cu post-modernismul cultural.

A scris enorm ; detaliul nu surprinde astăzi, într-o epocă de surplus editorial. Diferența, însă, constă în faptul că a scris bine. Teza de doctorat (*La Société aux XIe et XIIe siècles dans la région mâconnaise*, Paris, 1953) l-a remarcat pentru

acribie şi stil. Jean Delumeau afirma, într-un volum omagial închinat profesorului şi colegului său, că „Duby a izbutit să transforme istoria economiei rurale într-un text lizibil", invocând succesul de librărie al lucrării citate, dar şi proiectul gigantic de „istorie neconvenţională a Franţei" deschis cu *L'Économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident médiéval* (2 vol., Paris, 1962). În 1966 şi 1967, editura genevezǎ Skira îi tipăreşte trei tomuri pe care, cu oarecare largheţe, le-am putea numi „albume". De fapt, imaginea constituie numai pretextul unor incursiuni anecdotice în medieval, acolo unde mileniul creştin devine accesibil prin analogia cu evenimentele contemporane nouă (*Fondements d'un nouvel humanisme*, 1966 ; *L'Europe des cathédrales*, 1966 ; *Adolescence de la chrétienté occidentale*, 1967). Le urmează *Anul O Mie* (1967), despre care va spune că defineşte „o civilizaţie în efortul ei de împăcare cu Divinitatea", că nu suportă mitul generic al „fricii medievale", că, de la el, „istoricul poate avansa către înţelegerea globală a trecutului ca viaţă, ca societate". Pledoaria pentru o istorie medievală eliberată de prejudecăţi va continua între 1970 şi 1972, când va conduce redactarea monumentalei *Histoire de la France* (Larousse, Paris). De la această dată, argumentele lui Duby vor căpăta şi autoritate magisterială ; titularizarea la universitatea pariziană şi publicarea primelor note de curs vor confirma nu numai valoarea ştiinţifică a cercetărilor întreprinse în arhivele Franţei vreme de decenii, dar şi efectul renovator al „noii istoriografii" şi rezonanţa sa didactică în perimetrul umanioarelor. La scurtă vreme, Gallimard va edita *Guerriers et paysans. Essai sur la première croissance économique de l'Europe* (1973), urmată, la distanţă de un an, de *Le Dimanche de Bouvines* (Gallimard) şi de *Les Procès de Jeanne d'Arc* (Gallimard, coautor fiind André Duby, 1974). Încercare de antropologie a războiului medieval, *Duminica Bouvinilor* viza, în concepţia autorului, pătrunderea în universul mental al cavalerilor de la începutul secolului XIII. „Încerc" – mărturisea candid Duby – „deci, să ghicesc – da,

ați auzit bine, să ghicesc – care putea fi măsura ce-i determina să modifice percepția realului într-un sens sau în altul". Reconstituirea este, fără discuție, riscantă, dar presupune o relație de ordin afectiv cu subiectul cercetării care, chiar dacă atrage exagerări, recompensează autor și cititor deopotrivă. Marc Bloch numea acest mariaj emoțional „sâmburele dulce al științei istoricului". *Le Temps des cathédrales* (Gallimard, 1976 ; traducerea românească apare la Editura Meridiane, în 1987) și conducerea – împreună cu Armand Wallon – a seriei *Histoire de la France rurale* (1975, 4 vol.) îi ocupă cu prisos următorii ani. Prima carte va atrage oferta alcătuirii unui album închinat influențelor clunisiene în arta plastică monumentală a finelui de secol IX (*Saint Bernard et l'art cistercien*, Paris, 1976, 1979). Duby va face referire la etica și estetica ordinului cistercian prin intermediul corespondențelor stabilite între reușitele economice și sociale care caracterizează activitatea confreriei monahale, va aminti de interdependența opțiune morală – succes economic (în cea mai bună tradiție weberiană), va opta pentru o analiză dialectică a inserției sacrului în societatea laică. În 1978 vede lumina tiparului *Les Trois Ordres ou l'imaginaire du féodalisme* (Gallimard, 1978), complementul celebrei *Civilisation de l'Occident médiéval* a lui Jacques Le Goff. Printre rânduri, ocupat cu figurația academică și cu împlinirea ciclurilor de conferințe ținute pe continent sau dincolo de Ocean, s-a îngrijit de tipărirea altei monografii masive, *Histoire de la France urbaine*, în cinci volume, la Paris, în 1980. *Le Chevalier, la Femme et le Prêtre dans la France féodale* (Hachette, 1981) și *Mâle Moyen Age. De l'amour et d'autres essais* (Flammarion, 1988 ; ediția românească : Meridiane, 1992) sunt produsele unei anchete în practica și gesturile căsătoriei, ce urmărește procesul de transformare a mariajului dintr-un reflex profan într-o ceremonie religioasă, cu mare valoare simbolică. Ferindu-se de „aventura personală a psihanalizei", ca și de răspunsurile ei categorice, Georges Duby îndeamnă la o revizuire nepătimașă și abstrasă din morala

contemporană a contractului social, afectat de curgerea timpului, sortit să decadă până la o legătură laxă, cu grade sporite de libertate, între sexe.

Duby pledează pentru o reconsiderare atentă a actului hermeneutic : textul istoric nu presupune numai o construcţie seacă de argumente, menite să slujească „demonstrării” unei axiome de definire a subiectului, ci şi o tentativă delicată de penetrare a aparenţei formale, pentru a descoperi, în spatele ei, omenescul, viul, inteligibilul uman. Documentele, oricărei familii ar aparţine, „relevă atitudini mentale şi reprezentări ale psihologiei sociale”. Salman Rushdie scria undeva că „istoria este tot ceea ce mai rămâne din om” ; pentru Duby, ceea ce mai rămâne din om, în afara învelişului carnal, beneficiază de o prezenţă infinit mai rezistentă decât natura fizică, de o existenţă lărgită la dimensiunile „duratei lungi” : memoria conservată în scris. Duby nu va căuta persoane ca atare, ci persoane exemplare pentru o categorie sau o societate, surprinse în gesturile care le identifică, în primul rând, ca fiinţe sociale, nu doar ca unicate.

Ce loc ocupă „mentalitatea” în scrierile lui Duby? Ea este definită ca o conduită psihică rutinieră, impersonală şi care aglomerează automatismele gândirii. Pe ţesătura fină şi deasă a mentalităţilor se ridică structurile culturale, favorizate documentar, ispite permanente ale specialiştilor. Istoria mentalităţilor nu are surse specifice ; ea se descifrează în subtext, prin lectura dezinhibată a probelor. „Totul”, afirma Duby în 1978, „se reduce la a pune întrebările pe care nimeni n-a mai avut curajul să le pună ! Răspunsurile apar de la sine apoi, răsar dintre rânduri !” Cum se pot alătura istorii personale şi istorii colective pentru a compune o istorie culturală? Adunând date şi depăşind, prin identificarea seriilor evenimenţiale, prin sinteza interdisciplinară, limitările ce se impun scriiturii istorice. „Golurile” de informaţie sunt umplute cu produse de speculaţie, inducţii reuşite care îmbogăţesc substanţial explicaţia. Istoria instituţiilor, istoria comportamentelor este, pentru Duby, o istorie a gru-

pului uman, cu tot ansamblul de atitudini, de reacții ce-l particularizează în exterior (stereotipii, idiosincrasii). După Febvre („nu omul, ci societatea reprezintă ținta preocupărilor noastre !"), istoricul francez speră „să avanseze în înțelegerea acelui tot a cărui istorie este cea a societăților". Profesionistului i se cere să evadeze din particularul neinteresant și să aspire la sinteză prin transdisciplinaritate, acceptând în preajmă sociologi sau psihologi, demografi sau economiști. Fără să fie atât de tranșant ca sociologul german Norbert Elias, care preconiza statuarea „istorio-psihologiei" și autonomizarea „sociologiei istorice", Duby ia partea celor ce apără rolul epistemologic al „științelor de intersecție" cu argumentul eficienței lor științifice. Istoriografia blocată în manierism academic, redusă la funcția necerebrală a repertorierii, nu se poate încumeta nici la critica sistematică a istoriei ideilor, nici la includerea detaliilor umane în contextul social sau economic. Duby acuză unilateralitatea pozitivismului și produce istorii ale „utilajului mental" (L. Febvre), adică ale mulțimii categoriilor de percepție, de conceptualizare, de expresie publică sau privată, de acțiune care ordonează experiențele individuale sau colective. „Lumea pe care am pierdut-o" (P. Laslett) redevine accesibilă și disputabilă. O istorie „care păzește răscrucea științelor umane"– cum numea Jacques Le Goff, în 1974, „istoria mentalităților" – manifestă afinități pentru subiectele care pretind o desprindere conștientă de convențional ; ea este „une affaire de sensibilité et de curiosité" și atacă, cu egală îndrăzneală, sociologia culturală și antropologia istorică. Anul 1000 reprezenta, prin urmare, o țintă perfectă pentru „noua istorie".

*
* *

Milenarismul este credința potrivit căreia lumea va suferi o schimbare fundamentală la un anumit moment, o schimbare definitivă, ultimă, irevocabilă. Apocalipsa – termenul declinat întotdeauna ca sinonim al Parusiei – survine ori-

cum ; caracterul ei iminent are sens numai în legătură cu termenul sorocit pentru împlinirea profeţiei ioanite. Subiect preferat al „sociologiei limitelor" (Yonina Talmon, Sylvia Thrupp, Michael Barkun) şi al antropologiei culturale (Weston La Barre), la concurenţă cu psihologia maselor (Serge Moscovici), milenarismul are audienţă şi influenţă proporţionale cu numărul celor care, aparţinând aceleiaşi generaţii, susţin apropierea sfârşitului lumii. Apocalipsa, rezultat al colaborării forţelor terestre şi cereşti, determină salvarea spirituală, morală şi adăpostirea, într-o altă lume, perfectă, a credincioşilor sau a întregii omeniri. De obicei, orice milenarism presupune câteva repere fixe pentru a fi definit : credinţa într-o nouă viaţă, speranţa purificării şi resurgenţa unui ales (Mesia), sortit să împlinească actul final al istoriei umane.

Primul cuvânt care se leagă natural de ideea cataclismului generalizat este „frica", „teama" sau, în varianta ei socială, „panica". Construind argumente pentru o istorie a fricii în Lumea Veche, Jean Delumeau constata, cu oarecare amărăciune, că ipocrizia funciară a literatului şi supra-cenzura atitudinilor critice – datorată istoricului – au exmatriculat viaţa însăşi din catalogul subiectelor istorice. L. Febvre pretindea, pe drept cuvânt, că restituirea trecutului trebuie să aibă ca scop şi remodelarea memoriei volatile, adică a memoriei sentimentelor, comportamentelor, gesturilor care, la un loc, alcătuiesc şi definesc constituţia vie a trecutului. Frica este firească şi omniprezentă, este încărcată de istoricitate – creşte şi descreşte o dată cu purtătorii ei – este socială şi nediscriminatorie, este un articol din setul reacţiilor reflexe ; cu atât mai mult se remarcă în peisajul schimbării de mileniu, presupus a fi semnalul dezlănţuirii stihiilor. Deci este posibilă o istorie medievală cu sprijin în mărturisirile sincere ale temătorilor. Delumeau, aminteam, a demonstrat-o în *La Peur en Occident (XIVe – XVIIIe siècles). Une cité assiégée*, Paris, 1978 ; traducerea românească la Editura Meridiane, 1986). Însă ideea are vechime, căci, până să se

ajungă la contemplarea generalităţilor istorice ale fricii, memoria colectivă păstra nealterate două exemple clare ale existenţei sale palpabile : anul 1000 şi Marea Teroare iacobină. În amândouă cazurile, sentimentul atoatestăpânitor al fricii suspendă Istoria.

„Avem dreptul să introducem în studiul istoriei fenomenele de psihologie colectivă?", se întreba, la începutul cărţii sale, *Anul O Mie*, Henri Focillon. Înarmat cu răbdare şi precaut în aprecierea izvoarelor, istoricul este capabil să supravieţuiască onorabil acestei încercări. Informaţiile salvează trecutul instituţiilor, circumscriu mobiluri, cauze şi efecte. Convocând, însă, şi disciplinele umane asociate – sociologia sau psihologia – tabloul „vastei regiuni nedeterminate a instinctelor, credinţelor şi frământărilor care urnesc indivizi şi mase" iese la iveală. Din nou Focillon : „Nişte mari unde afective ca iubirea şi teama tulburând un întreg popor nu sunt neapărat iluzii romaneşti. Totul e să le constaţi mai întâi în texte, să le analizezi, să arăţi ce amploare şi intensitate au relativ la timpul şi locul lor." A scrie istoria anului 1000 garantează saltul în patologia unei isterii europene, prefaţată de vestitori celeşti, de semne stranii, de întâmplări absurde. O vom numi în continuare „frică", deşi nu se ţine cont de faptul că nu proba un obiect clar asupra căruia să se concentreze ; anul 1000 este anul *angoasei* generale, al temerii că lumea, dispărând din contingent, va trece într-un regn necunoscut al realului perceptibil, în care măcar judecata morală – de pe urmă – va aparţine altcuiva. Astfel a şi intrat în istorie !

Istoriografia franceză din ultimele două secole, ca, de altfel, toţi cei care se conformaseră canoanelor estetice romantice, s-a dovedit foarte receptivă la o asemenea temă de reflecţie. „Anul 1000" se preta la tratamentul moralizator al situaţiei prezente şi putea suplini, fie şi prin intermediul unor analogii puternice, absenţa miturilor naţionale în stare de funcţionare. Christian Amalvi (Biblioteca Naţională din Paris, autor, printre altele, al câtorva cărţi primite cu

reticență de istoricii de serviciu din Hexagon : *Les Héros de l'histoire de France*, Phot'Oeil, 1979, *De l'Art et la manière d'accomoder les héros de l'histoire de France ; essais de mythologie nationale*, A. Michel, 1988) a purces, în 1990, la compunerea unui inventar al interpretărilor recurente ; ceea ce a descoperit întrece, însă, imaginația.

Anul 1000, sfârșitul cosmic al umanității, constituie o obsesie – de dimensiuni continentale – cauționată de dogma creștină, întreținută cu fervoare mistică, dar și un obiect al disputei politice. În condițiile în care există un muzeu al „Anului 1000", la Arrau, în Pirineii Superiori, în care s-a compus, pentru stagiunea Operei Comice pariziene, în 1837, piesa *L' An Mil* și s-a cântat, la 1897, un oratoriu cu același titlu (autorul a rămas obscur : G. Pierné), nu trebuie să mire că, de două sute de ani, omenirea se pregătește pentru Marea Trecere. Romanticii nu i-au pus la îndoială coloritul sumbru, așa cum nici nu s-au întrebat vreodată dacă Parusia aparține, cu certitudine, unui timp proxim. Cum ar arăta lumea la ceasul revanșei lui Satan și-o închipuie, la 1844, Théophile Lavallée în a sa *Histoire des Français*, referindu-se la anul 1000 :

Existența oamenilor era sumbră, mizerabilă și barbară. De altfel, credința în sfârșitul lumii, credință care părea justificată de ciumele, foametea, calamitățile de orice fel ce bântuiau Europa, răspândea o atonie universală. Totul era înghețat în așteptarea zilei fatale, toate afacerile fuseseră suspendate, orice gest se oprise ; nu mai era nici speranță, nici viitor. Lumea își regăsea o înnoită fervoare religioasă, se îngrămădea în mănăstiri, dona proprietățile Bisericii. Din toate colțurile se auzea același țipăt lugubru : „Sfârșitul lumii se apropie !"

Referința din *Histoire de France* a lui Jules Michelet (1833) nu diferă decât în amănunte ; circumstanțele istorice sau, dacă vreți, mizanscena tragediei este identică. Doar procedeele stilistice variază:

Sfârşitul unei lumi atât de triste cuprinde, sub acelaşi înveliş, speranța şi teama Evului Mediu. Prizonierul care îl aşteaptă în donjonul negru, în celula ca un mormânt; iobagul îl aşteaptă în brazdă, la umbra înfricoşătorului turn; monahul îl aşteaptă prin posturile mănăstireşti, în tumultul solitar al inimii, în mijlocul tentațiilor şi al căderilor în păcat, al remuşcărilor şi al fantasmelor ciudate, ignobile jucării ale Diavolului care îi dă târcoale şi care, seara, trăgându-i pătura, îi şopteşte vesel: „Eşti un damnat! [...] Toți căutau, cu orice preț, să scape de pedeapsă! Le convenea mai mult să cadă o singură dată *în mâinile lui Dumnezeu ca, apoi, să nu se mai odihnească niciodată, fie chiar şi într-un culcuş cuprins de flăcări. [...] Şi atunci, din donjon, din mănăstire, de pe ogor s-a ridicat un teribil hohot de râs în sunetul tuturor plânsetelor.*

Izvorul imaginii dramatice, îmbogățite până la hiperbolă în secolul trecut, pare să se afle în textele apocaliptice ale veacurilor precedente, XVII şi XVIII. De acolo decurge şi matricea de interpretare a anului 1000 şi, de altfel, a oricărui milenarism, şi astăzi compusă din secvențe terifiante, motivate în cadrele „Evului Mediu întunecat". În urmă cu trei sau patru sute de ani, nu se îndoia nimeni de faptul că toți contemporanii anului 1000 au crezut cu pasiune în Apocalipsă şi că au interpretat *tale quale* viziunea ioanită. Spaimele, câte vor fi fost, s-au născut din superstiție şi ignoranță, venirea lui Hristos „étant vainement et faussement publiée..." – se menționa în marile colecții de documente relative la istoria vechii Franțe, redactate, pe la jumătatea secolului XVIII, de savanții benedictini de la Saint-Maur. Istoricii Luminilor explicau rațional temerile mulțimii, fără să îndrăznească să-şi imagineze o lume „privată" de frică. Oamenii Bisericii au luptat împotriva fanteziilor deşarte – se afirma în preajma Revoluției franceze – dar pasiunea mistică nu putea fi tăgăduită şi nici îngrădită altfel decât prin rațiune. Cel puțin aceasta era teza expusă de englezul

William Robertson la 1771, vulgarizatorul descrierii tragice a anului 1000 ; cartea sa, reeditată la Paris în 1817, a constituit, probabil, temeiul livresc al exagerărilor romantice.

Eugène Sue, bunăoară, a preferat un asemenea subiect pentru ultimul său roman monumental, *Les Mystères du peuple* (1849-1856). Personajele sunt alese dintr-o singură familie „de proletari" *(sic !)*, a cărei istorie se desfăşoară între Vercingetorix şi 1848, deci traversează şi schimbarea miilor de ani. „Fragmentul referitor la finele primului mileniu" – notează Christian Amalvi – „rezumă perfect anticlericalismul radical care a inspirat, în bună parte, viziunea romantică a secolului XI". Pentru autorul *Misterelor Parisului*, anul 1000 este :

... perioada fixată de cupiditatea barbară a Bisericii Catolice ca termen ultim al existenţei umane. Graţie acestei jonglerii infame, clerul a stors averile unui imens număr de nobili franci, oameni de viţă aleasă mult mai habotnici decât feroci sau dedaţi jafurilor. De-a lungul ultimelor luni ale anului 1000, s-a dezlănţuit o enormă saturnalie, unde şi-au găsit loc pasiuni, credinţe, gesturile cele mai contrariante, cele mai stranii, cele mai caraghioase şi mai crude !

Pe de-o parte, seniorii îşi recunosc greşelile şi purced la penitenţă, iar, pe de altă parte, călugării, episcopii, preoţii profită din plin de revărsarea unor nesperate bogăţii asupră-le, dedându-se la abuzuri şi nesocotind condiţia morală căreia trebuiau să i se supună. Aluzia este transparentă : Biserica însăşi ar fi răspândit, în mod voit, zvonul venirii lui Hristos pentru a putea dobândi ceea ce dorise de multă vreme : putere economică şi influenţă politică pe continent. Posesoare a unor bunuri obţinute prin rapt, avea să fie, la rândul ei, deposedată brutal de averile strânse în atâtea secole printr-un act specific „Apocalipsei civile" (Fr. Furet) – Revoluţia de la 1789 – justificat *de facto* prin legenda anului 1000. Genevezul Sismondi, economist şi istoric, a reluat

teza imposturii pragmatice a clerului catolic în 1823, incluzând-o în sinteza de istorie a francezilor, elaborată în anii Restaurației. Stânga liberală și republicană a popularizat-o în ultima jumătate de veac XIX și a trecut-o în inventarul obligatoriu al stereotipurilor ideologice.

A fost o vreme când anului 1900 și succedantului său, ce marca pasajul în altă sută, *la belle époque* îi acorda tot atâta importanță simbolică și rost prevestitor ca și cu nouă veacuri mai devreme. Jules Roy consacra subiectul în urma apariției, la 1885, a primei „monografii" documentate menite să servească cunoașterii detaliate a ceea ce atunci încă se mai numea „ev întunecat" (*L'an mil. Formation de la légende de l'an mil : état de la France de l'an 950 à 1050*). Tot lui i se datorează și prima încercare de circumscriere istorică, socială, politică și culturală a unui reper temporal ce părea să conserve exclusiv amprenta fracturii de mentalitate : anul 1000 conta doar ca limită calendaristică în istoria fricii. Roy, totuși, a fost convins că singură memoria „spaimelor", a așteptării nesfârșite a Apocalipsei, nu salvează panorama istorică. Aidoma lui Henri Focillon, care, în 1952, lăsa în seama autorilor îmbibați de romantism descrierea prezumtivei atmosfere de groază care ar fi fost specifice încheierii primului mileniu creștin, J. Roy pleda pentru o lectură globală a istoriei, chiar și cu prețul desființării celor mai rezistente, mai populare legende ; lui i s-a raliat, la un secol distanță, Jean Delumeau care, invocând temeritatea lui Roy și legitimitatea sa ca precursor al „Annales", a definit prin *Il faut tordre le cou a cette légende !* atitudinea congenerilor față de mitologiile naționale. Anul 1000 căpăta o identitate nouă, de context, și părăsea teritoriul ficțiunii *horror*, după ce nutrise fanteziile întortocheate ale epicului gotic.

J. Roy și, urmând calea deschisă de el, Fr. Duval și N. Valois îndrăzneau să propună o altă versiune a istoriei medievale în condițiile în care preeminența politică a stângii liberale consacrase și mitizase imaginea sumbră, de epocă abrutizată a Evului Mediu, încărcată de superstiții, falsuri

otrăvitoare, lipsă de scrupule. Între o medievalitate bucolică şi o perioadă intermediară de criză general-umană, care să facă tranziţia către modernitatea *fin du siècle*, se preferă ultima variantă. Discreditarea Bisericii şi comparaţia defavorabilă pe care trebuia să o înfrunte trecutul istoric în raport cu prezentul republican şi anticlerical contribuie din plin la vulgarizarea „anului 1000". Literatura monarhistă, prin reacţie inversă, îngroaşă tuşele aplicate analizei Evului Mediu, exagerând rolul politic al papalităţii şi construind o istorie creştină în manieră augustiniană, exclusivistă. În primii ani ai veacului nostru, în preajma elaborării legilor care consfinţeau divorţul dintre Stat şi Biserică, subiectul a devenit argument politic într-o dispută a extremelor. Primeşte un loc privilegiat în manualele utilizate în şcolile laice, ca martor al ignominiei ecleziastice şi al exceselor mistice. Am extras aici, tot după Christian Amalvi, un pasaj din cartea de istorie folosită pentru gimnaziu la 1904 (autori : Gauthier şi Deschamps) :

Oamenii, la acea vreme, erau atât de nefericiţi încât credeau în sfârşitul apropiat al lumii. În Anul O Mie, majoritatea nobililor, terorizaţi de eternitatea damnării, au dăruit Bisericii proprietăţile lor, sperând să se salveze. De atunci, Biserica, formidabil de bogată, s-a transformat în fundament al întregii suveranităţi.

Propaganda socialistă s-a interesat de foamete, de războaiele dintre nobili, de rolul nefast al clerului pentru a sublinia efectul retardator al primului mileniu creştin şi, în general, ineficienţa socială a religiei. Biserica, departe de a fi indiferentă, a contraatacat legenda – ajunsă în postura unui „loc comun" al istoriografiei franceze – prin promovarea lucrărilor de critică istorică axate pe lectura „bine temperată" a Evului Mediu timpuriu. Lui Dom François Plaine, benedictin de la Ligugé, i se datorează punerea în circulaţie, în 1873, a manuscriselor lui Raoul Glaber, călugăr burgund

trăitor la cumpăna mileniilor, prin publicarea unor părți în articolul *Les prétendues terreurs de l'an mil*, găzduit de „Revue des questions historiques". Titlul este revelator pentru intențiile autorului ; concluziile lui Plaine au fost reluate, la 1881, de Ch. Barthélemy în prefețele scrise la volumele din seria pe care o îngrijea (*Erreurs et mensonges historiques*).

În 1886, deci la numai un an de la imprimarea cărții lui J. Roy, M. Prou edita în totalitate însemnările lui Raoul Glaber (în traducere : *pleşuvul*), frecvent invocate de cercetătorii perioadei – *y compris* Duby în *Les cinq livres de ses histoires (900 – 1044)*, Paris. *Istoriile* lui Glaber vor fi fost scrise în liniștea abației benedictine de la Cluny, pe la 1048, la finele unei vieți aventuroase și risipite pe drumuri nebătute, întreruptă, din când în când, de alungarea lui din conventurile cu reguli severe. Pentru el, anul 1000 reprezintă data fundamentală a „poveștii lumii", sursa primă și explicația ultimă a întâmplărilor al căror martor nevrednic era. Glaber este – se va vedea – unul dintre personajele principale din cartea lui Duby, alături de figura călugărului auvergnat Gerbert d'Aurillac și de Robert cel Pios, rege al Franței. Celebru în epocă datorită vastelor cunoștințe, sfetnic al vicarilor Sfântului Paul și amestecat în afaceri politice oculte, Gerbert a devenit Papă la sfârșitul secolului X cu numele de Silvestru II, în amintirea – se spune – primului Silvestru care l-ar fi botezat pe Constantin cel Mare. Primele pagini autografe ale lui d'Aurillac, *un pauvre, un étranger, n'ayant ni naissance ni fortune*, au văzut lumina tiparului înaintea operei lui Glaber, la 1867, îngrijite fiind de A. Olleris (*Oeuvres de Gerbert*, Paris – Clermont) și, mai târziu, de Jules Havet (*Lettres de Gerbert (983 – 997)*, Paris, 1889). Biografiile mai importante apar la Paris, în 1897 (François Picavet, *Gerbert, un pape philosophe d'après l'histoire et d'après la légende*), și la Hamburg, în 1891 (Karl Schultes, *Papst Sylvester II als Lehrer und Staatsmann*). Ultima va inspira și cartea lui F. Eichengrün, *Gerbert (Sylvester II) als Persönlichkeit* (Leipzig, 1928).

În ultimul deceniu al secolului trecut, articolele lui Émile Gebhart, publicate în „Revue des deux mondes" (1891) sau colectate în volumul *Moines et papes. Essais de psychologie historique* (Paris, 1896), au repus în discuţie validitatea unei istorii a psihozelor de masă şi relaţia lor cu specii diferite de milenarisme iudeo-creştine. Anul 1000 – ca metaforă a Resurecţiei – trebuie căutat altundeva decât în proximitatea efectivă a datei calendaristice ; el poate însemna anul 1000 de la Naşterea Mântuitorului sau anul 1000 de la Răstignire, adică 1033 după computul lui Dionisie Exiguus. Gebhart ia în consideraţie prezenţa simbolică neîntreruptă a anului 1000 în toată curgerea istoriei creştine, care defineşte dogmatic caracterul inexorabil al Judecăţii de Apoi. Sfântul Augustin, susţine istoricul francez, ar fi descifrat prolegomenele Apocalipsei ioanite în semnele prăbuşirii Imperiului roman de apus ; prin urmare, calculul împlinirii mileniului de păcat ar schimba data fatidică pentru jumătatea celui de al doilea mileniu creştin (1400-1500). Citite în cheia sugestiei de interpretare, textele lui Gebhart fac aluzie la omniprezenţa, în rang social şi istoric, a angoasei născute din teama faţă de Judecata finală. Spaimele omenirii se extind pe durate aproape infinite, de ordinul miilor de ani, şi sunt perfect justificabile istoriceşte şi dogmatic – iată concluzia lui Gebhart. Teama, recognoscibilă în gesturi şi atitudini, are dimensiuni sociale, se poate preta la analiza sociologică ; Durkheim face casă bună cu istoricul pozitivist. Să adăugăm că Gebhart a folosit pe larg, în sprijinul afirmaţiilor sale, fragmentele publicate în *Patrologia latina* a lui Migne. Lucrând cu minuţie şi păstrând legătura cu documentul, Gebhart este primul specialist care a început să arhiveze probele necesare unei analize de mentalitate medievală, inaugurând astfel un teritoriu spectaculos al investigaţiei ştiinţifice. Între timp, C. Pfister, cunoscut autor de istorii ale Franţei medievale, terminase de redactat monografia dedicată lui Robert cel Pios, rege al Franţei între 996 şi 1031, contemporanul lui Raoul Glaber şi al papei Silvestru II (*Études sur le règne de Robert le Pieux*, Paris, 1885).

Eforturile savanților laici s-au suprapus peste cele ale cercetătorilor proveniți din rândul clericilor catolici. O dată principalele izvoare documentare explorate și editate, deci utilizabile, a reînceput campania de reabilitare a „anului 1000", acum considerat ca expresie sintetică a Evului Mediu. În 1911, Jean Guiraud lansează cartea intitulată *Histoire partiale – histoire vraie*, al cărei stil violent o va consacra în șirul – deja prea lung – al lucrărilor polemice. Însă ea va figura, de acum înainte, în toate bibliografiile temei, atribuindu-i-se o valoare metodologică deosebită : ea fundează cercetarea modernă a „anului 1000". Sentința lui Guiraud, bazată pe câștiguri istoriografice recente, sună astfel :

Neexistând vreo spaimă (a sfârșitului lumii – n.n.) *în anul 1000, Biserica nu-i datorează acestuia bogăția sa. Cei ce continuă să afirme existența acestei frici și a beneficiului obținut de cler sunt fie ignoranți, care nu sunt la curent cu progresul istoriografiei moderne, fie calomniatori, care persistă în propagarea unei false legende în scopul înfruntării Bisericii cu ajutorul minciunii. Și într-un caz, și în celălalt, ei nu merită nici o încredere.*

Sintezele de istorie medievală europeană redactate de universitarii francezi nu erau prea generoase cu paginile alocate descrierii Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (Imperiul romano-german). Rarele excepții – ca Louis Halphen, preocupat de ceremonialul curții romane a lui Otto III, sau E. Mâle, interesat de semiotica plasticii medievale – confirmă observația noastră. Rațiuni politice contemporane, memoria recentă a unui război pierdut și întemeierea simbolică a politicii externe germane pe visul de grandoare al primului imperiu cenzurau istoriografia, îngrădindu-i domeniul și implicând-o în motivarea unor conflicte de moment (vezi cazul tomului secund al *Histoire du moyen-âge*, semnată de Auguste Fliche, intitulat *L'Europe occidentale de 888 à 1125*, Paris, 1885). Așa se explică de

ce germanii sunt singurii care, înainte de prima conflagraţie mondială şi în perioada interbelică, au dispus imprimarea primelor monografii serioase privitoare la Otto III (R. Köpke, F. Dümmler, *Kaiser Otto der Große*, Leipzig, 1876), efort continuat de nume celebre în anii '30, cum ar fi E. Percy Schramm (*Die deutschen Kaiser und Könige in Bildern ihrer Zeit, 751-1152*, Berlin, 1928 ; *Kaiser, Rom und Renovatio*, Berlin, 1929), Otto Homburger sau Hans G. Voigt.

Istoriile ecleziastice şi cercetările consacrate raporturilor de putere dintre Sfântul Scaun şi statele europene (André Lapotre, *L'Europe et le Saint-Siège à l'époque carolingienne*, Paris, 1895) completează tabloul documentar şi interpretativ al perioadei puse în cauză de medieviştii finelui de secol XIX.

Între cele două războaie mondiale, tema Apocalipsei reprezintă una dintre obsesiile predilecte ale istoriografiei medievale, alături de structurile sociale, de emergenţa şi semnificaţia imaginarului medieval. De la I.Yoshikawa şi descrierea basoreliefurilor din porticul bisericii Saint-Savin--sur-Gartempe (amintit şi de Henri Focillon în al său *L'An Mil*) până la Henri Pirenne (*Les villes du moyen-âge*, Bruxelles, 1927), de la Gilles de Valois, fascinat de succesul cultural atribuit monahismului de regulă benedictină (*Le monachisme clunisien*, Ligugé, 1935), până la René Latouche sau Marc Bloch – Apocalipsa incită la dezbatere şi provoacă incontinuu inteligenţele speculative.

În 1947 va deveni faimoasă cartea lui Edmond Pognon (*L' An mille*, Paris), urmată la scurtă vreme de *L'An mil* a lui Henri Focillon (Paris, 1952). Graţie lor, cercetarea perioadei de mijloc a Evului Mediu se relansează şi îşi recâştigă cititorii plictisiţi de manierismul în care se scufundase discursul istoric, excesiv preocupat de enumerarea şi catalogarea evenimentelor politice şi prea puţin dornic să descompună proba istorică până la substratul ei uman. Sub influenţa crescândă a magiştrilor de la Collège de France şi „Annales", din ce în ce mai populari între omologii lor academici şi acceptaţi – poate şi datorită interesului manifestat pentru

investigaţia socială, într-o ţară răvăşită de război – de literaţi, retorica istorică se emancipează treptat, evadând din teritoriul neîncăpător al paradigmei pozitiviste. „Legenda neagră" a anului 1000 începe să nu mai intereseze pe nimeni ; nici preopinenţii nu mai trăiau, nici dezbaterea politică nu mai viza istoria ecleziastică. Ch. Seignobos şi butada sa, transformată, la început de veac XX, în principiu constitutiv al scrierii istorice – *Pas de documents, pas d' histoire !* – intrau în uitare. Noul drum spre care se îndreaptă istoricii stârneşte remarcile aprobatoare ale lui Ferdinand Lot, exprimate într-un articol programatic pentru istoriografia modernă, construit pe un pretext analitic : acelaşi obsedant „an 1000" (*Le mythe des „Terreurs de l'an mille"*, 1947). 1947 – şi nu întâmplător – este anul în care Jules Romains publică *L'An Mil*, la Paris ; lansarea cărţii i-a prilejuit autorului să amintească de uitatul Lucien Larguier, părintele primului roman istoric contemporan care speculează istoria întortocheată a finelui de mileniu (*L'An Mille*, Paris, 1937). Tot atunci apare şi biografia modernă a lui Silvestru II (*Gerbert, humanisme et chrétienté au Xe siècle*, Saint-Wandrille, 1946), purtând semnătura lui J. Leflon, astăzi, la jumătate de secol de la publicare, carte de referinţă pentru specialiştii în prosopografii medievale.

*

* *

Înainte de Pognon, Lot sau Duby, în 1932, Georges Lefebvre reuşeşte, cu *La Grande Peur* (*histoire exemplaire d'une „gigantesque fausse nouvelle"* – apreciază Jacques Revel), să descrie un mod de analiză a comportamentelor culturale în funcţie de diferenţele sociale. Ca fondator al „Annales" şi precursor în studierea fenomenelor de psihologie colectivă, Duby îl va invoca deseori între autorii esenţiali ai istoriografiei moderne. Astfel procedează în 1958, când va colabora cu Robert Mandrou la alcătuirea unui volum în seria *Histoire de la civilisation française* (Armand Colin, reeditat în 1968), dedicat Evului Mediu timpuriu. Cartea se deschide

cu un capitol consistent privitor la anul 1000, unde sunt enumerate ipostazele unei culturi blamate de legendă şi redescoperită în modernitate. „În mod evident", notează Duby, „istoria civilizaţiei franceze nu începe într-un moment precis" ; anul 1000 punctează doar finele a ceea ce istorici ca Michelet au catalogat ca fiind „timpuri obscure". Dincolo de etichete, însă, rămâne adevărata poveste a primului mileniu creştin.

După Duby, o serie de istorici prestigioşi s-au solidarizat în efortul de restituire critică a istoriei „mileniului obscur". E. Pognon revine în librării cu *La vie quotidienne en l'an mille* (Paris, 1981), iar, în 1983, N. Cohn ocupă locul de onoare în suita volumelor de gen cu *Les Fanatiques de l'Apocalypse* (Paris, 1983), una dintre cele mai serioase lucrări focalizate pe activitatea misionară catolică din ultimele două veacuri dinaintea datei fatidice. În 1988, activitatea editorială a lui W. Werbecke, D. Verhelst şi A. Welkenhuysen se vede, în sfârşit, răsplătită prin tipărirea culegerii de studii intitulată *The Use and Abuse of Eschatology in the Middle Ages* (Louvain), care include un florilegiu de articole consacrate anului 1000, legendelor care l-au însoţit şi mitologiei sale persistente. Aceeaşi dată marchează apariţia comentariului, semnat de D. Milo, într-o cunoscută revistă de filosofie a istoriei (*L'An Mil : un problème d'historiographie moderne* în „History and Theory"), prilej de revizuire critică a subiectelor recurente din istoriografia milenarismelor creştine.

Apropierea vertiginoasă a anului 2000 a impus o modă retorică în istoriografia medievală franceză, contaminată şi susţinută acum de consensul eshatologic post-modern : „sfârşitul istoriei", „sfârşitul ideologiilor" etc. 1990 pare să fie anul de cotitură ; peste noapte, trecerea într-un alt mileniu devine rentabilă, din punct de vedere publicistic. Volume cu titluri din ce în ce mai transparente, cu acces deschis la paradoxuri vandabile, inundă librăriile. Ceea ce cutezase Pierre Riché în 1976, sporind bibliografia milenarismelor (*Le mythe des terreurs de l'an mille* în *Les Terreurs de l'An*

2000, Hachette, Paris), continuă Robert Delort cu *La France de l'An Mil* (Paris, Seuil) ; P. Bonnassie şi D. Barthélemy îl secondează, românului Lucian Boia, universitar de excepţie şi întemeietor de şcoală istoriografică, i se tipăreşte *La Fin du monde* (Paris, La Découverte). Magiştrii nu au pregetat să iasă în for şi să ridice vocea ori de câte ori li s-a oferit ocazia : Jean Delumeau se întreabă, în paginile săptămânalului „Le Nouvel Observateur", dacă Adventul ar trebui aşteptat în următorii zece ani (*La grande peur de l'an 2000?*, 1990), iar Jacques Le Goff, în „Télérama", atinge fără menajamente punctul sensibil : *Faut-il avoir peur de l'an 2000?* În consecinţă, nici reeditarea lui Duby – chiar în 1980 – nu surprinde, ea prefaţând o aventură livrescă de proporţii, în care se implică, fără mari scrupule, specialiştii, misionarii, predicatorii, politicienii şi fanii lui Fukuyama.

La a doua imprimare a *Anului O Mie*, în 1981, Georges Duby dădea curs unei rugăminţi venite din partea celebrei reviste „L'Histoire" : realizarea unui număr dedicat finelui de mileniu creştin. Astfel că, în ianuarie 1982, „L'Histoire" se deschidea cu un „billet de... Georges Duby", intitulat *„An Mil, An deux mille"*. Textul merită reprodus pentru că explică *post factum* intenţiile autorului, dar şi motivele cărora li se datorează întâlnirea cu anul fatidic al Evului Mediu :

Se apropie sfârşitul celui de-al doilea mileniu al erei creştine. Au ieşit la iveală cei care caută printre şaradele lui Nostradamus semnele timpului ce vrea să vină. Cu adevărat sunt îngrijoraţi ! Foamea, frigul nu mai constituie astăzi apanajul lumii a treia : şi copiii Varşoviei suferă de foame. În plus, încă există război, bombe, rachete. Apocalipsa. Împlinirea mileniului şi Apocalipsa călăuzesc, în mod natural, spiritul către „spaimele Anului O Mie".

Ce ştim cu siguranţă? Aproape nimic. Naraţiile vremii oferă numai indicii vagi. Nimeni nu observă că valul de donaţii pioase – aceste asigurări împotriva damnării – de care beneficiau mănăstirile a crescut extraordinar în

ultimul deceniu al secolului X. Tot ceea ce se poate imagina ca simptom al fricii colective provine din relatarea lui Raoul Glaber. El a luat pana în mână imediat după trecerea cumpenei dintre ani pentru a argumenta o demonstraţie teologică privitoare la sensul istoriei. Plin de înţelegere, a pus în pagină un număr de evenimente tragice care au precedat, la un interval neglijabil, nu Anul O Mie, ci anul 1033 : foametea, epidemiile, explozia de violenţe. Însă, dacă ne-am referi la nelinişte, Glaber nu aminteşte deloc de vreo recrudescenţă a groazei. Aşteptarea înfricoşată a revenirii lui Hristos este permanentă în interiorul creştinismului. Este posibil ca unii clerici, descifrând în Apocalipsă că, în al miilea an, Satana va fi eliberată din lanţurile sale şi că va începe era judecăţii, să fi clădit pe aceste temeiuri îndemnuri la penitenţă. Se ştie că, răspunzând chemării călugărilor, în popor şi printre cei mari s-a răspândit setea de asceză al cărei apogeu a fost atins la începutul secolului IX.

Istoricii veacului trecut şi cei din prima parte a secolului nostru nu erau pregătiţi pentru a recunoaşte că apropierea venirii Izbăvitorului şi a învierii morţilor a stârnit, în Anul O Mie, mai multă dorinţă decât înfrânare. O lume, cea prezentă, îşi încheia socotelile, dar, dincolo de aceasta, celor care se pregătiseră din timp urma să li se ofere bucuriile Ierusalimului ceresc. Deci, nu frica ; din contra, speranţa se năştea pentru ei.

Iată ce deosebeşte atât de profund sfârşitul primului mileniu de finele celui de-al doilea. Cine mai crede încă astăzi că încercările următoare înseamnă traversarea Mării Roşii şi găsirea îngustei treceri către Ţara Sfântă? Mai există o diferenţă : azi nu mai atribuim capriciilor celeste flagelurile tot mai ameninţătoare. Ele sunt provocate – şi o cunoaştem – de furia oamenilor. Suntem cu toţii responsabili ! Dar nimeni nu se aşteaptă ca noi să ne prăbuşim în adâncurile pierzaniei definitive ; de aceea, nouă ni se cere ca, lucid şi cu generozitate, să facem ceva.

Citiți atent rândurile de mai sus și încercați să depășiți sensul imediat al cuvintelor lui Duby ! Enunțând diferența, el evidențiază, printr-un paradox stilistic, termenii comuni care mediază raportul de identitate fenomenologică dintre anul 1000 și actualitate : flageluri, războaie, arme sofisticate, foamete. Apocalipsa pare să se apropie de împlinirea ei definitivă : din text devine substanță, din *numen* se transformă în *realia*. Ea ar urma, cât de curând, să se substituie evidenței comode a unei lumi excesiv împăcate cu sine, în ciuda moralei creștine, afirmată în dogmă și nesocotită în fapt. Ce îl sperie, însă, pe istoricul francez este chiar similitudinea epocilor, confundarea lor până la amănunte, sub speța realităților sociale, politice, mentale, comportamentale în rang individual sau general. Identificarea pornește de la criteriul simplu, clar, transparent al gradului de entropie, care-și atinge maximul în preajma trecerii de la un mileniu la altul sau când, așa cum susțin numerologii, copiindu-i pe cabaliști, ultimele trei cifre ale anului coincid. 666, 1000, 2000 invocă Sfârșitul, stârnesc forțele oculte ale Întunericului. Duby anunță profetic că dezordinea planetară se poate produce oricând, și că șansele ca noi să asistăm la colapsul general al civilizațiilor cresc pe măsură ce suma zilelor rămase până la scadența numerară se micșorează. Astfel, strădania descrierii unui veritabil „tablou al spaimelor" sau măcar tentativa reproducerii celor mai semnificative detalii de epocă nu apar ca lipsite de scop : autorul pozează în moralist, înscriindu-se într-o tradiție intelectuală la care poate aspira numai datorită cunoștințelor sale enciclopedice. Prevestind vremea socotelilor cu Divinitatea și arătând către relele lumii, numindu-i pe cei sortiți pieirii, istoricul arată că știința nu-l înlănțuie, nu-l îndepărtează de semeni până acolo unde să nu mai dea atenție cataclismului ce vine. Casandră împăcată cu soarta-i, Georges Duby avertizează că „altădată a fost la fel", că, deși tributari Rațiunii și convinși că simetria este doar un construct abstract, oamenii trebuie să reziste unei Istorii care se poate auto-reproduce

în simptomele ei, dacă nu şi în consecinţe. Atenţie – spune Duby, citându-l pe călugărul Marculf din veacul VII – *mundi terminum ruinis crescentibus appropinquantem indicia certa manifestant* („Semne vădite vestesc sfârşitul lumii aproape ; ruinele se înmulţesc") !

Mihai-Răzvan Ungureanu

CUPRINS

În colecţia PLURAL
au apărut

1. Adrian Marino – *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice şi culturale*
2. Lev Şestov – *Noaptea din grădina Ghetsimani*
3. Matei Călinescu – *Viaţa şi opiniile lui Zacharias Lichter*
4. Barbey d'Aurevilly – *Dandysmul*
5. Henri Bergson – *Gîndirea şi mişcarea*
6. Liviu Antonesei – *Jurnal din anii ciumei: 1987-1989*
7. Stelian Bălănescu, Ion Solacolu – *Inconsistenţa miturilor: Cazul Mişcării legionare*
8. Marcel Mauss, Henri Hubert – *Teoria generală a magiei*
9. Paul Valéry – *Criza spiritului şi alte eseuri*
10. Virgil Nemoianu – *Micro-Armonia*
11. Vladimir Tismăneanu – *Balul mascat*
12. Ignaţiu de Loyola – *Exerciţii spirituale*
13. * * * – *Testamentum Domini* (ediţie bilingvă)
14. Adrian Marino – *Politică şi cultură*
15. Georges Duby – *Anul 1000*

PLURAL M

1. Émile Durkheim – *Formele elementare ale vieţii religioase*
2. Arnold Van Gennep – *Riturile de trecere*
3. Carlo Ginzburg – *Istorie nocturnă*

În pregătire:

Vasile Gogea – *Fragmente salvate*
Michel de Certeau – *Fabula mistică*
Paul Ricoeur, J.L. Marion ş.a. – *Fenomenologie şi teologie*
* * * – *Marele Inchizitor. Dostoievski şi noi.*
Stelian Tănase – *Revoluţia ca eşec*
Henri Bergson – *Materie şi memorie*

Bun de tipar: iulie 1996 Apărut: 1996
Editura Polirom, B-dul Copou nr.3 • P.O. Box 266,
6600, Iaşi • Tel. & Fax (032) 214100; (032) 214111
Email: polirom@mail.cccis.ro

Tiparul executat la Polirom S.A. 6600 Iaşi,
Calea Chişinăului nr. 32
Tel.: (032) 230323; Fax: (032) 230485.

POLIROM

MENTALITĂŢI

În istoria atitudinilor mentale în funcţie de care Georges Duby şi-a ales textele din această carte, ce semnifică oare cu adevărat Anul 1000 al întrupării şi al mântuirii ? Începutul unei întoarceri majore, trecerea de la religia rituală şi liturgică a lui Carol cel Mare şi a aşezământului de la Cluny, la o religie a acţiunii, întrupată, religia pelerinilor Romei, a Sfântului Iacob şi a Sfântului Mormânt, a apropiatelor cruciade. În mijlocul terorilor şi al fantasmelor, o primă percepţie despre ceea ce înseamnă demnitatea omului. Aici, în această beznă, în această tragică sărăcie şi sălbăticie încep, pentru secolele ce vor veni, victoriile gândirii europene.

Se apropie sfârşitul celui de-al doilea mileniu al erei creştine. Au ieşit la iveală cei ce caută printre şaradele lui Nostradamus semnele timpului ce vrea să vină. Cu adevărat sunt îngrijoraţi! Foamea, frigul nu mai constituie astăzi apanajul lumii a treia: şi copiii Varşoviei suferă de foame. În plus, există încă război, bombe, rachete. Apocalipsa. Împlinirea mileniului şi Apocalipsa călăuzesc, în mod natural, spiritul către „spaimele Anului 1000" (Georges Duby).

Pe copertă: *Sfântul Pavel*, copertă sculptată în fildeş, anul 1000, Muzeul Cluny, Paris

EDITURA POLIROM
ISBN 973-9248-12-8

Preţ: 7500 lei